

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ Й НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКА НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ МІСЬКОГО
ГОСПОДАРСТВА

М. М. Покоloodна, А. А. Рябєв, І. Л. Полчанінова

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ
З ДИСЦИПЛІНИ

«РЕКРЕАЦІЙНІ КОМПЛЕКСИ»

*(для студентів 4 курсу денної і заочної форми навчання
освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавр, галузі знань 0201 «Культура»,
галузі знань 0307 «Туризм», напряму підготовки 6.020107 «Туризм»)*

Харків ХНАМГ 2010

Покоłodна М. М. Конспект лекцій по дисципліні «Рекреаційні комплекси» (для студентів 4 курсу денної і заочної форми навчання освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавр, галузі знань 0201 «Культура», галузі знань 0307 «Туризм» напряму підготовки 6.020107 «Туризм») / М. М. Покоłodна, А. А. Рябєв, І. Л. Полчанінова; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва - Х.: ХНАМГ, 2010. – 116 с.

Автори: к. геогр. наук, доцент М. М. Покоłodна
А. А. Рябєв
І. Л. Полчанінова

Рецензент: к.іст.н., доц. кафедри менеджменту соціально-культурної діяльності Харківської державної академії культури Божко Л. Д.

**Рекомендовано кафедрою Туризму й готельного господарства,
протокол № 1 від 31.08.2009р.**

© М. М. Покоłodна, А. А. Рябєв,
І. Л. Полчанінова, ХНАМГ, 2010

ЗМІСТ

Лекція 1. МЕТА ПРЕДМЕТ І ЗАВДАННЯ ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ «РЕКРЕАЦІЙНІ КОМПЛЕКСИ». ІСТОРИЧНІ ПЕРІОДИ РОЗВИТКУ РЕКРЕАЦІЙНОЇ АРХІТЕКТУРИ.....	4
Лекція 2. ПЛАНУВАЛЬНА ОРГАНІЗАЦІЯ РЕКРЕАЦІЙНИХ ТЕРИТОРІЙ.....	26
Лекція 3. ПЛАНУВАЛЬНА ОРГАНІЗАЦІЯ РЕКРЕАЦІЙНОГО РАЙОНУ Й РЕКРЕАЦІЙНОЇ ЗОНИ.....	41
Лекція 4. ПЛАНУВАЛЬНА ОРГАНІЗАЦІЯ РЕКРЕАЦІЙНИХ КОМПЛЕКСІВ.....	59
Лекція 5. ФУНКЦІОНАЛЬНО- ПЛАНУВАЛЬНА СТРУКТУРА РЕКРЕАЦІЙНИХ КОМПЛЕКСІВ.....	88
Лекція 6. ФУНКЦІОНАЛЬНО- ПЛАНУВАЛЬНА СТРУКТУРА РЕСТОРАННОГО ГОСПОДАРСТВА В РЕКРЕАЦІЙНИХ УСТАНОВАХ.....	95
Лекція 7. ІНТЕР'ЄР ЯК ОРГАНІЗОВАНИЙ ВНУТРІШНІЙ ПРОСТІР (на прикладі готелів).....	106
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	115

Лекція 1. МЕТА ПРЕДМЕТ І ЗАВДАННЯ ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ «РЕКРЕАЦІЙНІ КОМПЛЕКСИ». ІСТОРИЧНІ ПЕРІОДИ РОЗВИТКУ РЕКРЕАЦІЙНОЇ АРХІТЕКТУРИ

1.1. Актуальність вивчення дисципліни.

1.2. Об'єкт і предмет вивчення дисципліни.

1.3. Основні поняття дисципліни.

1.4. Історичні періоди розвитку рекреаційної архітектури.

1.1. Актуальність вивчення дисципліни

Сучасні умови життєдіяльності людського суспільства пов'язані з істотним підвищенням значення рекреації (від лат. recreatio - відновлення). Вплив рекреації на розвиток різноманітних галузей матеріального виробництва й сфери послуг постійно зростає. Значення рекреації особливо підвищується у зв'язку з негативними наслідками науково-технічного прогресу, погіршенням природного середовища й урбанізацією. Рекреаційна діяльність тісно пов'язана із природоохоронними заходами, поліпшенням медичного обслуговування, розширенням послуг харчування, торгівлі й побуту, відпочинку й розваг.

Одночасно рекреаційна сфера формується як самостійна індустрія, нова складова економічної системи. Розвиток рекреаційної індустрії припускає безперервний пошук оптимального співвідношення між освоєнням природних ресурсів і відновленням їхніх властивостей, між збереженням унікальних природних зон і задоволенням потреб населення у відпочинку. Потреба у відпочинку, відновленні здоров'я, психічних сил - це найбільш загальні потреби людини, що забезпечують життєдіяльність її організму. ***Відпочинок залежно від типів вільного часу розрізняють на повсякденний, короткочасний і тривалий,*** кожному з них відповідає свій тип простору.

Просторове середовище повсякденного відпочинку включає первинне житло, суспільні центри культури, дозвілля й спорту, паркові й пляжні зони, міські вулиці.

Первинне житло - міська квартира, будинок - створює мікросвіт домашнього середовища, що забезпечує первинні функції відпочинку (сон, харчування, гігієна), дозвілля, соціальні контакти, творчу діяльність, фізичну рекреацію.

Короткочасний щотижневий відпочинок відбувається в природно - урбанізованому середовищі на «порозі» міста, у приміських й міжселищних територіях з використанням вторинного й третинного житла.

Вторинне житло - дача - контрастно первинному житлу, тому що забезпечує відносну автономність проживання і розміщається переважно в приміських зонах. Відпочинок у вторинному житлі став популярним в 50-х роках ХХ в. і переріс у дачний бум до 70-х років. Дачні селища тісним кільцем охопили майже всі найбільші міста. Вторинне житло стало переважним місцем тривалого відпочинку в пенсійний період життя.

Функції буферної зони, що стримує потоки відпочиваючих у приміську зону, виконує «поріг» міста. Ця зона включає потужні Парки відпочинку виконуючі пізнавальні, розважальні, спортивні, оздоровчі функції. Основу таких центрів становить третинне житло, що задовольняє потребу людини в тимчасовому приміщенні для короткочасного й тривалого відпочинку. Це готелі всіх типів, бази відпочинку для сімейних, для молоді, школярів і дошкільників, лікувально-профілактичні установи (санаторії й профілакторії).

Центри відпочинку на «порозі» міста в радіусі 50 - 60 км мають певну спеціалізацію.

Міжселищні центри відпочинку розміщуються в межах 200 - 250 км від міста й мають поліфункціональний характер. До складу центра відпочинку на міжселищній території входять третинне житло, підприємства харчування, торгівлі, побутового обслуговування, службово-господарські установи, спортивні й водні споруди, видовищні установи, парки, лісо-, луго- і гідропарки, зовнішній і внутрішній транспорт, інженерні комунікації, служби благоустрою.

Таким чином, актуальною проблемою в сфері рекреаційної діяльності є

визначення необхідності в різних типах рекреаційних установ з урахуванням характеру й динаміки потреб і їхніх послуг. Це дозволяє здійснювати цілеспрямований вплив як на процес їхнього формування, так і на розвиток сфери рекреації.

Рекреаційна діяльність вимагає знань по рекреаційній архітектурі, вивчення рекреаційної території і її планувальної організації, взаємодії з архітектурно-планувальною організацією рекреаційного комплексу й організацією внутрішнього простору рекреаційної установи.

1.2. Об'єкт і предмет вивчення дисципліни

Дисципліна «Рекреаційні комплекси» вивчає архітектуру рекреаційного середовища, планувальну організацію, функціональне зонування, організацію внутрішнього простору рекреаційних комплексів різних видів і рангів.

Зміст цього наукового напрямку визначив модульну структуру навчальної дисципліни «Рекреаційні комплекси»:

ЗМ 1.1 Рекреаційна архітектура й планувальна організація рекреаційних утворень.

ЗМ 1.2. Планувальна організація рекреаційних комплексів.

Об'єктом дослідження виступають рекреаційні комплекси як специфічні системи суспільно-економічних відносин в області соціальної політики, спрямованої на відтворення психоемоційного стану й фізіологічного здоров'я людини.

Предметом дослідження в дисципліні є планувальна організація і організація внутрішнього простору рекреаційних комплексів.

1.3. Основні поняття дисципліни

Рекреаційний комплекс РК (синонім Територіальний рекреаційний комплекс - ТРК)

1. Особлива форма територіальної організації господарства, що

формується у процесі взаємозалежного розвитку рекреаційного й іншого видів господарської діяльності на компактній території, яка має специфічні соціально-економічні й природні характеристики.

2. Сукупність рекреаційних установ і супутніх підприємств інфраструктури, об'єднаних тісними виробничими й економічними зв'язками, загальним використанням географічного положення, природних і соціально-економічних ресурсів, напрямком вирішення правових і екологічних проблем.

3. Форма територіальної організації рекреаційної інфраструктури, що включає рекреаційні установи, які супроводжують підприємства виробничих і невиробничих областей обслуговування, об'єднаних виробничими й соціально-економічними зв'язками, а також загальним використанням рекреаційно-ресурсного й економічного потенціалу.

Ефективність функціонування ТРК досягається завдяки:

1. Ув'язуванню потреб з можливостями рекреаційних ресурсів;
2. Наявності розвинутої матеріально-технічної бази.
3. Досконалості форм і структури управління.

ТРК формується на основі рекреаційно-географічного процесу, задовольняє об'єктивну потребу населення у відтворенні духовних і фізичних сил. Місцезнаходження і спеціалізація РК визначає його архітектурно-просторову композицію.

Поняття архітектура (від. грец. *arhitekto* - будівельник) означає мистецтво будувати будівлі. Одночасно архітектура є областю будівельної діяльності, що відображає рівень розвитку науки й техніки. Виходячи з видів будівельної діяльності розрізняють архітектуру:

- об'ємних споруд (зведення житлових будинків, адміністративних, культурно-просвітніх, промислових і інших будинків і споруджень);
- ландшафтну архітектуру (садово-паркове мистецтво);
- містобудування (створення нових і реконструкція старих міст, селищ, районів).

Основна особливість сучасної архітектури - з'єднання всіх видів

архітектурної діяльності в єдиний простір, що задовольняє потреби людини. Архітектура з мистецтва будівництва перетворилася в мистецтво формування простору.

Простори, пристосовані архітектурними засобами для відпочинку, називаються рекреаційними просторами; архітектура, що задовольняє рекреаційні потреби людини, - рекреаційною архітектурою. Інакше кажучи, рекреаційна архітектура - це вид архітектурної діяльності, об'єктом якої є формування рекреаційних просторів. Рекреаційна архітектура близька по проблематиці до ландшафтної архітектури: з'єднання штучного й природного середовища, тому що природний ландшафт є головним середовищем рекреації.

Архітектура середовища відпочинку протягом всієї історії розвитку людства приймала різні форми. Розмаїтість архітектури залежала від національних особливостей народів, їхнього побуту, культури; природних і кліматичних умов; географічного місця розташування. Так, житлові приміщення в єгипетських будинках розташовувалися на північній стороні, а на півночі Європи всі приміщення житлових будинків прагнули орієнтувати на південну сторону; грецький будинок розкривався у внутрішній двір і був закритий з боку вулиці. У країні з холодним кліматом таке планування не відповідало б вимогам побуту. У той же час протягом сторіч відбувалося взаємопроникнення архітектурних форм. Наприклад, римські легіонери приносили із собою в завойовані країни римську архітектуру; однакова культова архітектура з'являлася всюди, куди проникало християнство; в XX ст. завдяки розвитку транспорту, новим видам будівельних матеріалів нова архітектура поширилася по всіх континентах.

Тріаду найважливіших вимог до архітектури сформулював давньоримський архітектор Вітрувій: користь, міцність, краса. Користь - вимога задоволення утилітарних потреб людини архітектурним середовищем. Вимога функціональності архітектури привела до появи різних типів будинків. Міцність будинків і споруд залежить від їхніх конструкцій і конструктивних схем. Вимога конструктивності визначає архітектурну композицію будинку. Всі

конструктивні схеми складаються з конструктивних елементів, що підтримують (стіни, опори) і перекривають (балки, зводи). Конструктивні елементи з'єднуються в архітектурні форми, створюючи естетичний ефект. Вимога естетики, краси визначає архітектурно-художню композицію будинку. Критерії краси, художньої гармонії змінювалися із часом, впливаючи на декоративність зовнішнього й внутрішнього оформлення будинку.

Вимоги функціональності, конструктивності й художності є історичними категоріями, що визначають архітектурний стиль. *Архітектурний стиль* являє собою сукупність основних ознак архітектури даного часу й даного народу, що проявляються в особливостях функціональної, конструктивної й художньої сторін. Вимога єдності стилю є найважливішим критерієм формоутворення як архітектурного, так і предметного середовища. За окремим предметом можна судити про час його створення, про рівень культури й спосіб життя народу.

1.4. Історичні періоди розвитку рекреаційної архітектури

В історії архітектури розрізняють «стару», «нову» і «сучасну архітектуру». «Стара» архітектура являє собою архітектуру епохи рабовласницького ладу й феодалізму. У рабовласницьку епоху виникли архітектурні стилі древнього світу (Древній Єгипет, Древня Греція й Древній Рим). В епоху феодалізму розрізняють архітектуру середньовіччя й нового часу. У середньовічній архітектурі одержали розвиток візантійський, романський і готичний стилі. Архітектура нового часу створила свої архітектурні стилі: Ренесанс (Відродження), бароко, рококо. Архітектурний класицизм увінчався стилем ампір.

У кожен епоху з'являлися будинки й споруди, у яких характерний для неї стиль проявлявся особливо яскраво. Такий будинок ставав пам'ятником архітектури певного стилю.

Рекреаційна архітектура знайшла своє вираження в тріаді: праця - відпочинок - перебування, проголошеної французьким архітектором Ле Корбюз'є. Нерозривність цих функцій відбилася у взаємопроникненні архітектурних середовищ відпочинку, праці й побуту.

Еволюція «старого» архітектурного середовища відпочинку

Розвиток архітектурного середовища відпочинку на різних історичних етапах визначався рекреаційними потребами людини. Рекреаційні потреби людини приймали різні форми протягом всієї історії розвитку людства.

Первинним середовищем відпочинку було житло; суспільні будинки й споруди формувалися залежно від розвитку громадського життя людей. Місто, пригород, регіон, країна, світ визначали просторове середовище відпочинку людства.

Архітектурне середовище відпочинку древнього світу

Архітектурне середовище відпочинку древнього світу - епоха зародження зодчества Древнього Єгипту, Древньої Греції й Древнього Рима. Архітектура древнього світу сформувала уявлення про основні тини споруд - від рядових житлових будинків до монументальних суспільних споруд і комплексів; створила художньо-конструктивну систему ордерів, визначила декоративність архітектурних витворів; заклала основу містобудування.

Архітектура відпочинку Древнього Єгипту. Існуючі в древньому світі соціальні відносини визначали філософію, мистецтво, архітектуру й характер відпочинку. Архітектура Древнього Єгипту виражала існуючу ідеологію єгипетської релігії, влади фараонів і жрецтва. Єгипетське суспільство розглядало земне життя тимчасовим існуванням, на відміну від загробного світу, тому культова архітектура створювалося з більш міцного матеріалу, ніж житлові будинки й палаци. Потреба у відпочинку знаходила вираження в організації комфортних умов при плануванні палаців і житлових будинків: наявність внутрішніх двориків, оточених галереями, що захищали від сонця. У палацах були й двори-сади. Житлові будинки включали велику кількість кімнат, побутових приміщень. Навколо житлових будинків розташовувалися господарські будівлі, невеликі штучні водойми, від яких вели доріжки до саду й альтанок.

У Древньому Єгипті з'явилися й перші меблі для відпочинку (стілець, лави, ліжка), що мало змінилося з тих пір.

Єгипетська архітектура вплинула на розвиток світової архітектури ідеями ансамблю й комплексного рішення.

Архітектура відпочинку Древньої Греції. Грецька цивілізація, що прийшла на зміну єгипетській і вавилонській, - це час фізичної й духовної досконалості вільних громадян. На противагу Древньому Єгиптові з його кастовою ієрархією (праця - для селян і ремісників; бенкети й розваги - для знаті) Древня Греція створила прекрасний образ вільної й щасливої людини, що усвідомлює себе «мірою всіх речей».

У грецькому суспільстві велике значення надавалося змаганням у спорті, поезії, музиці, театральному мистецтву, що одержало вираження в створенні різноманітних форм відпочинку. Просторове середовище відпочинку в Древній Греції представлені архітектурою будинків і споруджень для спорту (гимнасії - для спортивних і навчальних занять музикою, літературою; палестри - для гімнастичних вправ: стадіони, іподроми); для духовного розвитку (бібліотеки; лесхи - будинку для зборів, бесід; стої - галереї-портики для відпочинку, прогулянок, бесід; театри; подвір'я-катагогії - для приїжджих) і державні пандокеї - подвір'я для прийому на нічліг.

Характерним елементом житлового будинку був внутрішній двір, навколо якого групувалися житлові приміщення. Житлові будинки поєднувалися в квартали, що розділяються тісними вулицями. Пізніше дома стали оточувати садами й парками, ізолюючи від будинків бідних громадян.

У більше пізній, елліністичний, період одержала розвиток архітектура палаців, що представляють собою складні комплекси, у складі яких були житлові й господарські будівлі, святилища, стадіони, театри, сади й гаї, прикрашені скульптурами. Особливою розкішшю відрізнялися замиські палаци-вілли. Будівництво багатих житлових будинків, палаців і вілл привело до розвитку садово-паркового й прикладного мистецтва, виробництву меблів. Парки прикрашалися фонтанами, декоративною скульптурою, гротами, портиками, альтанками.

Архітектура відпочинку Древнього Рима. Архітектура відпочинку Древньої Греції вплинула на архітектуру Древнього Рима, що відрізнялася куди більшою грандіозністю будинків і комплексів відпочинку: стадіон перетворився в амфітеатр; гімнасій - у терми; житло - у міське й заміське; агора - у форум. Амфітеатри, форуми, терми, які були новими типами будинків, відрізнялися функціональністю, багатотисячною одноразовою місткістю й відповідали гаслу Древнього Рима: «Хліба й видовищ».

Найбільш характерним комплексом відпочинку для Древнього Рима були терми. Крім свого основного призначення терми включали відкриті двори для повітряних і сонячних ванн, площадки для гімнастики, басейни для ігор і плавання, кімнати для відпочинку й масажу після лазні, екседри для відпочинку й бесід, німфеї із джерелом або фонтаном, бібліотеки й приміщення для музичних і літературних виступів. Самими значними за пишністю і місткістю (до 1600 відвідувачів одночасно) були терми Каракалли.

Значну частину відпочинку римлян займали видовища. Основні видовищні спорудження: театри, амфітеатри, одеони (малі театри), цирки. Вони мали значний вплив на наступну європейську архітектуру видовищних споруджень.

Житлові будівлі римлян розділяються на міські (домус) й сільські будинки - вілли. У період Римської імперії в містах будували дешеве житло - інсули (багатоповерхові цегельні житлові будинки з квартирами, здаваними внайми).

У Римській імперії з'явилися нові типи споруджень, пов'язані з тимчасовим нічлігом, - постоялі двори, будівництво яких почалося уздовж всіх римських доріг після виходу закону про регулярне поштове повідомлення.

У Древньому Римі велика увага приділялася кліматолікуванню в горах. Уже в III- IV ст. нашої ери були побудовані перші кліматолікарні в малодоступних частинах Альп у Давосі. Призначалися вони для вищих верств римського суспільства.

Архітектурне середовище відпочинку середньовіччя

Архітектура відпочинку в епоху феодальних відносин пройшла два складних історичних етапу розвитку: середньовіччя й новий час.

Архітектурне середовище середньовіччя (XI -XIV ст.) визначалися спільністю ідеологічної основи феодальних відносин християнської релігії. Епоха нового часу (XV -XIX ст.) характеризується зародженням нових соціальних відносин у надрах феодалізму, що сформували нові архітектурні форми відпочинку.

Архітектура середньовіччя, що розділилася на *східну* (візантійську) і *західну* (романську й готичну) архітектуру внаслідок складних релігійних процесів у християнстві (поділ на православ'я й католицизм) і розходжень культурних традицій *Заходу й Сходу, мала загальні типологічні риси:* будівництво укріплених комплексів - кремлів, замків, міських палаців; зведення монастирських комплексів і культових будинків - храмів. Храми були не тільки місцем богослужіння, але й головним типом суспільних будинків. Християнські храми повинні були вміщати численних прочан і відповідати функціональним вимогам. Їх могли використовувати для проведення суспільних зборів і театралізованих видовищ. Храми входили в монастирські комплекси, яким надавалося значення культурних центрів, - у них зберігали книги, вели літописання, улаштовували школи й лікарні.

Архітектура Сходу, продовживши свій розвиток у Візантії, вплинула на архітектуру Вірменії, Грузії, Древньої Русі. У цей період характерна перевага в зодчестві культових будівель. У візантійському храмі людину оточує центрична купольна композиція, пов'язана з найдавнішою традицією житлового будинку, де посередині містилося вогнище, навколо якого збиралася родина. Центральне місце в культовому будинку займає амвон - кафедра, навколо якої розгортається релігійна дія, що символізує історію світу й людини.

Житлові забудови візантійських міст маловідомі, переважало вільне планування, що відображає уклад побуту візантійців. Система візантійського палацу являла собою розвиток звичайного житлового будинку.

На шляхах міжнародної торгівлі з'являлися караван-сараї. Споруджували караван-сараї поблизу гірських перевалів, у річкових переправ, на проміжних зупинках довгого шляху, і призначалися вони для надання притулку купцям і їхнім караванам, здійснення угод, формування нових караванів.

Будівництво міст на Русі почалося із середини X ст. Великими містами були Київ, Новгород, Ізборськ, Смоленськ, Полоцьк, Тмутаракань. Виникали вони на торгівельних шляхах. Центром давньоруського міста був дитинець, укріплений стінами, валами й ровами. Там розміщалися князівські й боярські двори, церкви, житла дружинників і челяді. Другу частину міста становив обхідний ряд, торгівельні, ремісничі двори. Міста оточували укріплені стіни з воротами у вигляді веж, з проїздом під ними. Церкви на Русі були не тільки культовими спорудами, але й виконували функції суспільних будинків, де збиралося міське населення, відбувалися врочисті церемонії й прийоми.

Першим житлом феодала були дерев'яні хорони, що склалися з ряду зрубів-клітей. Звичайно будинок складався з трьох поставлених у ряд клітей. Центральну кліть займали сіни: по одну сторону від них перебувало тепле житлове приміщення істба, а по іншу холодна кліть, що служила парадним приміщенням у хоромах або коморою в простих будинках.

У XII в. князівські й боярські двори здобували характер міської феодальної садиби. Князівські прийоми й бенкети відбувалися в сінях князівських хоромів. Садибна забудова з дерев'яними огорожами визначила характер відпочинку в житлі: бенкети, обрядова їжа, спілкування й активне використання лазні. Лазня в садибі займала видне місце. Відпочинок поза житлом визначався відвідуванням культового будинку. Синтез архітектури, живопису, скульптури, театрального дійства був засобом впливу на емоційний стан людини.

Архітектура середньовічної *Західної Європи* V - XV ст. типологічно й стилістично (романський стиль XI XII ст., готичний стиль XIII XV ст.) змінювалася залежно від соціально-політичного й культурно-історичного розвитку суспільства. У житті середньовічного суспільства як і раніше велику

роль грала церква, визначаючи філософію, науку, літературу й мистецтво. У романську епоху ці функції перейшли до монастирів. При будівництві монастирів з'явилися перші спроби раціонально організувати простір, розділяючи його на зони. Важливу роль у цьому зіграв розвиток масового паломництва. У монастирях для цієї мети служили будинки для прийому мандрівників, які розділялися на чоловічу й жіночу частини й мали окрему трапезну.

З виникненням міських комун створювалися й нові суспільні центри - площа й будинок палацу міського самоврядування, багатопверхові житлові будинки, укріплені міські й замські резиденції знаті, будинки торговельні гільдії й перші університети. Будівництво таких будинків сприймалася як важлива справа громади й впливало на приватне життя громадян.

У цей час формується тип кам'яного житлового будинку городянина, що представляв собою прямокутний блок з окремих кімнат навколо сходів або холу. У багатому типі житла - палаццо - на першому поверсі був склад, на другому розташовувалися житлові кімнати й парадний зал, що виходив у двір. Міські резиденції феодалів мали вежі, які служили їм для захисту під час міжусобиць.

Для романського періоду Франції характерні укріплені житла феодалів - замки, розміщені на піднесеному й важкодоступному місці. До X ст. укріплене житло мало вигляд вежі - донжону, оточеного валами й ровом. Донжони ділилися по вертикалі на кілька поверхів - ярусів. Зал і спальні приміщення розташовували звичайно в середньому ярусі. Нижній ярус використовували для прислуги й комор. Донжони - приклад середньовічного житла-фортеці, у якому турбота про зручності життя приносилася в жертву вимогам оборони. Аналогічні кріпосні споруди зводилися в Англії.

Повсюдно кам'яні міські житла стали зводити в більш пізню епоху (XIII - XV ст.), з появою нових міст. Середньовічні міста як і раніше були укріплені. В цей час виникла готична архітектура, переважно міська. У

плануванні нових міст стали виділяти спеціальні місця для ринкової площі. На ринковій площі перебували торгівельні ряди або гостинний двір (з'явившись в XIII ст., пізніше одержав широке поширення), дозорна або набатна вежа з годинниками, міські ваги й колодязь або фонтан. На ринковій площі будувалися перші ратуші, що служили судовими центрами. Тут відбувалися змагання співаків і вистави бродячих артистів. Собор як і раніше відігравав значну роль у суспільному житті міста. Він вмішав все міське населення, укривав городян у дні війни, служив місцем гучних зборів і вистав.

У період готики тривало будівництво замків і фортець, в основному у Франції й Німеччині. Поступово замки міняли своє призначення, стаючи просто укріпленою резиденцією, що пізніше перетворилася в парадний замський замок. Вони стали більше зручними, розкішними, наближаючись по характеру до розважального палацу.

З поживленням торговельних і культурних зв'язків між містами в середньовічній Європі при фортецях і замках феодалів улаштовувалися постійні двори з харчевнею - трактири, на центральних магістралях виникали при шляхові готелі, що виконували функції поштових станцій; у населених пунктах зводилися двох -, триповерхові готелі. Такий готель був зведений у Провансі (Франція, XVI в.) - розвиненому центрі промисловості й торгівлі. Велике приміщення першого поверху, перекрите зводами, призначалося для зберігання товарів; на другому поверсі розміщувався зал, освітлений великими стрілчастими вікнами; на третьому поверсі над дахом розташовували номери.

Архітектура відпочинку Середньовіччя на відміну від архітектури відпочинку древнього світу призначалася для вибраних - феодалів, життя яких проходила у фортецях, замках, палацах, віллах з бенкетами, забавами, турнірами. Житло городянина, ремісника придбало багатоярусність і було пов'язане з ремеслом: на першому ярусі - крамниця або майстерня, на другому житлова кімната з вогнищем. Одночасне житло перестало бути замкнутим світом: будинок звернений на вулицю. Центром громадського життя залишалися культові споруди - монастирі, церкви, собори й міські площі

(соборні й ринкові). Розвиток торгівельних відносин, поява прочан визначили розвиток тимчасового житла - готелів.

Розвиток громадського життя сприяв появі нових звичок і потребі в розкоші: приймальні зали й кімнати середньовічної знаті багато прикрашалися стінним розписом, килимами, замість вогнищ використовувалися каміни й кахельні печі.

Архітектурне середовище відпочинку нового часу

Епоха нового часу є важливим етапом у розвитку людства і його громадського життя. Європа підійшла до свого Відродження; архітектура за XV - XIX ст. пройшла складний шлях *Ренесансу, барокко, рококо, класицизму*. Епоха нового часу принесла зміну художніх смаків, змінила духовне життя суспільства.

Ренесанс, зародившись в італійських містах-республіках, забезпечував становлення нового світорозуміння незалежної й енергійної особистості. У ренесансній архітектурі аскетизм і містика середньовіччя витісняються відчуттям радості життя, задоволеністю земним буттям. Архітектура Ренесансу стає усе більше світською, проникаючи в містобудування, створює планування нових міст із погляду зручності, здоров'я й краси. Турбота про людину, але людину обрану, знатну й багату - *перший принцип будівництва нових міст* в епоху Відродження. Професійно-групове розселення покладене в основу *другого принципу*: ремісники родинних професій повинні жити в безпосередній близькості один від одного. Торгівці, міняли, ювеліри, лихварі повинні жити в центральному районі біля площі; корабельники, канатники мали право поселятися за кільцевою вулицею; муляри, ковалі повинні розміщатися у в'їзних воріт; перукарі, аптекарі, кравці розселялися рівномірно по всій території міста. В основі *третього принципу* лежав територіальний розподіл міста на комплекси: житлові, виробничі, торговельні, суспільні.

В епоху Відродження провідна роль приділялася міському житловому будинку, в Італії - палаццо. У Франції численну групу споруджень становили міські й заміське палаци аристократів і великої буржуазії, так звані готелі або

шато. Планування міського готелю, ізольованого від міського середовища, визначалася замкнутим прямокутним двором, оточеним чотирма корпусами з галереями, що виходять у двір. До епохи італійського Ренесансу ставиться також триваючий розвиток заміського житлового будинку - вілли. Вілла розвивалася як центральна садиба великого дохідного господарства, як літня резиденція, місце відпочинку, звеселяння, чудових свят у розкішних садах. Заміські садиби дворянства були характерні в XVI ст. для архітектури німецького Відродження. Значні зміни, що відбулися в придворному житті князів, визначили створення спеціальних будівель для лицарських ігор і придворних свят. При садибах улаштовують великі сади. Своєрідним добутком був споруджений у Штутгарті в палацовому саду новий розважальний павільйон.

У містах дістав поширення тип рядового житлового будинку, що є прообразом житлових будинків сучасної міської забудови. Це багатосекційні й блоковані житлові будинки, чотирьох -, п'ятиповерхові, неправильної конфігурації. Будинки тісно примикали один до одного, тому виникала необхідність влаштування світлових двориків між двома паралельно розташованими будинками або трьома, розташованими під кутом. Багатосекційні житлові будинки мали кілька квартир на поверсі: на першому поверсі розміщали крамниці й майстерні, вище - житлові приміщення, на останньому поверсі влаштовували лоджію і криту терасу - альтан).

Будинки, як правило, не опалювали, каміни розміщували в кухнях у головній житловій кімнаті; на кухнях у нішах улаштовували примітивну каналізацію (стояки з каналами); основним джерелом водопостачання були питні колодязі, які встановлювалися у дворах і наповнювалися водою, що стікала з дахів будинків і з поверхні брукованих дворів.

У XV і XVI ст. у зв'язку з відродженням античної драми й комедії, постановкою світських п'єс виникла потреба в спеціальних театральних будинках. Таким театром став, наприклад, театр Олімпіко у Віченце (арх. А. Палладіо), у якому розвиток сцени в глибину й по ширині, створення об'ємних

декорацій і ілюзорної перспективи визначають органічний зв'язок із залом для глядачів.

У XVI ст., коли життя Європі активізувалася в напрямку торгівлі, пошуку роботи або подорожей, продовжує розвиватися тип дорожнього готелю. Численні фахверкові при шляхові готелі, що одержали розвиток в Англії, мали однакові плани: житлові кімнати розташовувалися на другому поверсі, з'єднувалися криною галереєю і виходили в прямокутний двір. На першому поверсі розміщували стайню, таверну, службові приміщення. Іноді внутрішній двір служив підмостками народного театру. Виниклі пізніше в Англії театри відтворювали схему готельного двору.

До кінця XVI ст. у церковній архітектурі сформувався новий стиль - бароко, його характерними рисами були видовищність і сценічність, ярусність, складні архітектурні рішення. Архітектура бароко служила цілям абсолютної монархії. З'явилися великі садово-паркові комплекси.

На зміну бароко прийшов стиль рококо, викликаний загасанням придворного життя у Версалі й переселенням знаті в Париж. Зрослий комфорт повсякденного життя привів до збільшення в готелях кімнат побутового призначення. Ванні й вбиральні здобувають вид справжніх кімнат; з'являються зачатки водопроводу й каналізації; знижуються стелі, приміщення стають більш інтимними; вікна подовжуються до самої підлоги, поліпшується освітленість приміщень. У планування будинку вводиться коридорна система з метою поліпшення ізоляції кімнат, скорочуються розміри галерей і парадних кімнат-салонів. З'являються нові типи житлових приміщень: будуари, інтимні кабінети. В інтер'єрі широко застосовують живопис, різьблене дерево, ліпнину, розпис. Орнаментально-декоративний лад рококо асоціюється, насамперед, з вигадливими формами раковин, кораловидних утворень, завитків, квіткових гірлянд, стебел, що ізвиваються.

У середині XVIII ст. у Західній Європі відзначається поступове вгасання пізньої стадії бароко - рококо й перехід до класицизму. У цей період *стиль бароко одержав свій розвиток у Росії*. Цей час зв'язаний, насамперед, із

забудовою Петербурга. У містобудуванні дотримувався принцип регулярності, забудова житловими будинками здійснювалася на основі «зразкових» креслень. Крім масової типової забудови здійснювалося будівництво будинків палацового типу. Житлові будинки знаті першої чверті XVIII ст. відрізнялися парадними приміщеннями, пов'язаними з новим укладом життя вищих верств суспільства; фасади прикрашали ордерами, фігурною скульптурою, барельєфами. Обов'язковою приналежністю столичних міських і замських будинків знаті став парк. Архітектура бароко визначала розвиток російського палацово-паркового мистецтва середини XVIII ст.

Класицизм. У середині XVIII ст. значна частина французького суспільства перебувала під впливом ідеї: люди повинні жити відповідно до розуму, людина повинна вернутися до природи. Повернення до природи пов'язували із садово-парковим мистецтвом і мистецтвом інтер'єра. Французькі регулярні парки з підстриженими деревами стали здаватися штучними, тому наприкінці XVIII ст. одержує розвиток англійський парк із вільним плануванням. У цьому виявився новий напрямок в архітектурі Західної Європи (зокрема, Франції) - класицизм.

Антична культура грецьких полісів стала естетичним принципом класицизму й привела до нової архітектури. У міському будівництві переважають великі суспільні будинки світського призначення.

Суспільну й містобудівну роль виконували театри. Двоповерховий будинок театру в Бордоіль у формі витягнутого прямокутника в плані мав на фасаді дванадцятиколонний портик, завершений парапетом зі статуями. У залі для глядачів театру були ложі і яруси, опорами для яких служили колони; відкриті сходи перекривалися куполом - таке зручне планування надовго залишалося зразком.

В Англії, де класицизм як архітектурний стиль виник раніше, з'явилися зовсім нові типи будинків - банкетні зали й клуби. Перший банкетний зал - Банкетинг-Хауз – був побудований на початку XVII ст. і відкрив цілу епоху в розвитку англійської архітектури. Будинок Банкетинг-Хауза призначався для

державних прийомів, для зустрічей послів іноземних держав, для демонстрації придворних спектаклів-масок.

В епоху класицизму зводиться багато особняків знаті, у яких уже зникає традиційна схема будинку-готелю між двором і садом. Фасади будинків виходять на вулицю й у невеликі внутрішні сади-двори. Будинки мають тільки два фасади, тому що торцеві стіни примикають до сусідніх будівель. На фасадах будинку з'являються засклені галереї, балкони, що опираються на колони й утворюють портики над входом. Кімнати невеликого розміру компонують біля центрального приміщення холу, в спальнях роблять алькови й ставлять ліжка на піднесення, до спалень звичайно примикає кабінет.

На початку XIX ст. виник новий тип житлового будинку, що сполучав готель і дохідний будинок. Готель розташовувався у глибині ділянки, фасад дохідного будинку із крамницями виходив на вулицю. Крамниця здобувала самостійність, перетворюючись у магазин з багато оформленими вітринами. Тоді ж з'явився перехідний тип магазину - пасаж із внутрішніми крамницями на першому поверсі будинку, верхні поверхи якого зайняті квартирами.

Такий же тип житлового будинку - дохідний будинок - багатоповерховий, багатоквартирний з підвищеним першим поверхом для магазину з'явився в російській архітектурі початку XIX ст. Російський класицизм цього часу розвивався в тісному зв'язку з класицизмом Франції і Англії. Відмінною рисою російського класицизму є нові прийоми житлової забудови, пов'язаної з посиленням регулюючого начала: житлові будинки ставили на червоній лінії вулиці. Масове будівництво велось за «зразковими» проектами. «Зразкові» проекти були розроблені на початку XIX ст. для дохідних будинків і будинків-особняків.

Поряд із рядовою жилою забудовою в Петербурзі й Москві зводили унікальні особняки, заміські садиби дворянської знаті й палаци. Вимога зручного житла виявилася в прагненні до природності й простоти, наближенню до природи, що відповідало естетичним запитам того часу. Прикладом палацу нового типу може служити Китайський палац в Оранієнбаумі - мініатюрний

одноповерховий будинок, оточений зеленню парку. У парку була катальна гірка - спочатку велика споруда з відкритими галереями й хвилеподібними спусками.

У цей час починає розвиватися пейзажна система планування парків - звивисті доріжки, вільно розташовані павільйони й альтанки, водойми округлих обрисів.

Палацово-садибне зодчество особливо було розвинуто в Україні. Основою планування садибного комплексу була схема, типова для всіх великих садиб того часу, група двох - або триповерхових палацових споруд із одноповерховими флігелями, що примикають; будинки оранжерей могли завершувати парадний двір; уздовж центральної алеї розміщали господарські й службові споруди; до садового фасаду примикав ставок, що переходив у пейзажний парк з літнім будиночком і павільйонами. На перших поверхах палацового будинку розміщували вестибюль, прийомні приміщення, кабінет власника, службові приміщення; другий поверх складався з парадних залів, з яких круглий зал займав центральне місце; третій поверх призначався для проживання родини власника; у флігелях розміщували кімнати для гостей. Такі палацово-садибні ансамблі, наприклад, в с. Качанівці, с. Сокиренцях, створювали в стилі класицизму й місцевих традицій.

У XIX ст. не створювали нові садиби. Парадність архітектури дворянської садиби перестала задовольняти їхніх власників у нових економічних умовах капіталістичних відносин. Потреба зробити садибу дохідною привела до зміни функціональних і естетичних вимог в архітектурі садибних споруд.

У цей час зводили будинки торгівельних закладів, банків, присутніх місць, губернаторських будинків, дворянських зборів, лікарень. Формування суспільного будинку визначалося типом великого монументального спорудження із чіткою схемою єдиної осі, що проходить через центр головного будинку з парадним під'їздом і поруч парадних приміщень. Суспільний будинок включався в архітектурний ансамбль площі або вулиці. Нерідко цими будинками були театри: у Москві міським ансамблем стала Театральна площа з головним будинком - Великим театром. На початку XIX ст. театральні будинки

з'явилися в Україні - в Києві, Одесі, Полтаві. Тоді ж сформувався зовсім новий тип будинку - будинок дворянських зборів, що виконував роль клубу привілейованого суспільства.

В Україні в цей період велика увага приділялася торгівельним спорудам, які розташовували у центрі площі або по її периметрі. У комплекс торгівельних споруд входили вітальні двори, торгівельні ряди, контрактові будинки, складські споруди, будинки пожежної й поліцейської служби.

Диференціація типів будинків відповідно до функціональних вимог, що ускладнюються, насамперед виявилася в планувальній структурі будинків, уже не пов'язаній із садибною класичною схемою.

У першій третині XIX ст. у російському класицизмі з'явився напрямок *російський ампір*, зародження якого почалося в архітектурі Франції часів наполеонівської імперії. Тематика ампіру пов'язана з героїчними, тріумфальними мотивами: гірлянди й вінки, імператорські орли, військова римська зброя.

У цілому в період нового часу був подоланий розрив між зовнішнім і внутрішнім простором в архітектурі, визначені архітектурні форми громадського життя й відпочинку в місті, садово-парковому ансамблі, житловому будинку. Потреба в зручному житті привела до зародження інтер'єрного ансамблю, що забезпечує єдність всіх компонентів: декору стін і стель, меблевих і прикладних форм.

У першій третині XIX ст. завершується великий етап розвитку архітектури нового часу, характерною рисою якого стала поява утилітарної архітектури. Багато суспільних будинків здобувають рядовий, масовий характер (ринки, склади, лікарні, префектури), втрачаючи свою зовнішню декоративність і виконуючи часто утилітарні функції. Поділ архітектури на монументальну й утилітарну, зростання ролі останнього типу будинків було визначено розвитком капіталістичних відношенні.

«Нове» архітектурне середовище відпочинку середини XIX — початку XX ст.

Середина XIX - початок XX ст. є найбільш суперечливим періодом у розвитку світової архітектури. Саме тоді з'явилися нові типи будинків. У зв'язку зі зростанням ролі міст почалося зведення промислових і інженерних споруд, торгівельних будинків і дохідних будинків, впровадження нової техніки. Під натиском нового будівництва в архітектуру широким потоком заюшила **еклектика**, пов'язана з використанням історичних стилів: готики, Ренесансу, бароко, рококо. Наслідування стилям було чисто зовнішнім, декоративним, тому що функції будинків, плани, конструкція й матеріали були вже новими. Використання у внутрішньому або зовнішньому оформленні тільки одного стилю одержало назву **ретроспективізм**; сполучення двох або декількох стилів в інтер'єрі й на фасаді одного будинку або зсув різних стилів на одному фасаді - еклектика. Історичні стилі, в певній послідовності переміняючи один одного (**псевдоготика, неогрек, необароко й неокласицизм**), опанувавши західноєвропейською архітектурою, починаючи з 30-х років зберігали свою визначальну роль протягом усього XIX ст. Так, в Англії були зведені терасові палаци в Ріджент - парку (тераси Неша) у давньогрецькому стилі, а найбільший будинок Англійського парламенту є наслідуванням готиці; у Франції будинок «Гранд-Опера» вирішено в стилі бароко; будинок Рейхстагу в Берліні побудоване у стилі перехідному від Ренесансу до бароко; у барочно-ренесансному дусі вирішений будинок Одеського оперного театру; у формі неокласицизму виконаний будинок Київського вокзалу в Москві.

Поява стилю **модерн** була пов'язана з використанням нових видів будівельних матеріалів: металу й залізобетону. Вони підказали нові конструктивно-архітектурні рішення великих громадських споруд (виставочні й торговельні будинки, вокзали й мости). Зведення з металевих конструкцій Ейфелевої вежі в Парижі в 1889 р. вплинуло на будівництво надвисотних будинків.

Контрольні питання:

1. Охарактеризуйте об'єкт, предмет і актуальність вивчення дисципліни «Рекреаційні комплекси».
2. Дайте визначення архітектурного стилю.
3. Назвіть основні етапи в розвитку архітектури відпочинку.
4. Назвіть типи будинків і споруд, що визначали структуру відпочинку в древньому світі.
5. Яке було просторове середовище відпочинку Древньої Греції?
6. Назвіть прототипи будинків готельного типу в архітектурі древнього світу.
7. Які загальні типологічні риси архітектури середньовіччя?
8. Які були прототипи готелів східного середньовіччя?
9. Яке було значення монастирів у розвитку архітектури відпочинку?
10. Назвіть основну ознаку житлового будинку в архітектурі романського стилю.
11. Які нові типи споруд у готичній архітектурі?
12. Назвіть основні архітектурні стилі епохи нового часу.
13. Яка архітектура міських і замських житлових будинків епохи Відродження? Перелічіть типи суспільних будинків і споруд для відпочинку в архітектурі Відродження.
14. Яка суспільна архітектура в період класицизму?
15. Яка планувальна організація палацово-садибної архітектури України в епоху класицизму?
16. Назвіть нові типи суспільної архітектури в період класицизму.
17. Охарактеризуйте архітектурні стилі архітектурного середовища відпочинку середини XIX - початку XX ст.

Лекція 2. ПЛАНУВАЛЬНА ОРГАНІЗАЦІЯ РЕКРЕАЦІЙНИХ ТЕРИТОРІЙ

2.1. Основи формування рекреаційного середовища.

2.2. Планувальна організація рекреаційного регіону.

2.1. Основи формування рекреаційного середовища

Рекреаційне середовище є результатом взаємодії, взаємопроникнення й взаємодоповнення трьох комплексних факторів:

- рекреаційних ресурсів;
- рекреаційних утворень;
- рекреаційної діяльності.

Рекреаційні ресурси являють собою сполучення трьох видів ресурсів: природних, історико-культурних і інфраструктурних ресурсів.

Їх оцінюють за функціональним, санітарно-гігієнічним і естетичним критеріях. Функціональний критерій - здійснення конкретного виду рекреаційного заняття (для купання водойми з теплою водою, для альпінізму гірський рельєф і т.д.). Санітарно-гігієнічний критерій - відсутність забруднення, шумів, небезпечних комах і т.д. Естетичний критерій - художня виразність природних і антропогенних ландшафтів і їхніх елементів.

Рекреаційні ресурси створюють рекреаційний профіль певного ландшафту. Разом з тим потреби охорони природи, економічні й технічні умови розвитку ландшафту для конкретного виду рекреаційної діяльності сприяють його перетворенню, рекреаційному освоєнню і благоустрою, тобто створенню системи рекреаційних утворень.

Рекреаційні утворення являють собою функціональну сукупність рекреаційного природного (парк, лісопарк, гідропарк, водні басейни, нові насадження, лижні схили) і урбанізованого (рекреаційна установа, рекреаційне селище, рекреаційний комплекс, агломерація) середовища, перетвореного для рекреації. Рекреаційні утворення можуть мати будь-який масштаб і вид,

розрізняючись по таксономічних і типологічних ознаках.

Таксономічна ознака визначає місце даного рекреаційного утворення в ієрархічній градації всієї системи рекреаційних утворень:

- *регіональна* - система рекреаційних утворень регіону, (наприклад, Кримський рекреаційний регіон);
- *районна* - система рекреаційних утворень району (наприклад, рекреаційна агломерація Велика Ялта, Великі Сочі, комплекс парків, комплекс пляжів);
- *локальна* - система рекреаційних утворень однієї рекреаційної місцевості (місто-курорт, рекреаційне селище, рекреаційний комплекс), однієї рекреаційної ділянки (рекреаційна установа, парк, пляж) або мікроділянки (рекреаційне приміщення, рекреаційне місце).

Типологічна ознака обумовлює якісні розходження по функціях рекреаційних утворень одного таксономічного рангу: рекреаційна установа - курортний готель, туристський готель; рекреаційна ділянка - парк, гідропарк, спортивний парк, дитячий парк; рекреаційна агломерація - туристський район, курортний район.

На вищих таксономічних рівнях рекреаційні утворення розрізняють за тривалістю відпочинку (райони переважно тривалого відпочинку й райони переважно короткочасного відпочинку) і за типом природного рекреаційного ландшафту (рівнинні, гірські, морські, річкові, озерні).

Масштаб рекреаційного утворення залежить від масштабу простору, у якому протікає рекреаційна діяльність: відпочинок біля телевізора в житловій кімнаті, на ослоні в парку, місце на пляжі є малим рекреаційним утворенням.

Рекреаційний простір паркових комплексів, групи пляжів, природних парків є великим рекреаційним утворенням. Рекреаційна діяльність є основою для організації рекреаційних просторів, головним завданням якої є пристосування, благоустрій певного рекреаційного середовища (природного й штучного).

Організація повноцінного рекреаційного середовища - комплексне завдання взаємозв'язку системи «людина - природа - архітектура», засноване на принципах інтегрування природних і штучних компонентів, екологічного зонування, біполярності середовища.

Принцип інтегрування природних і штучних компонентів полягає в комплексному підході до створення закритих архітектурних обсягів і розкриттю природного ландшафту, тобто формується таке середовище, що не знищує природні компоненти, а інтегрує їх у загальному архітектурно-ландшафтному організмі.

Принцип екологічного зонування укладається в розподілі на зони з різним ступенем допустимості перетворення природного ландшафту, з обов'язковим збереженням кращих місцевостей без рекреаційної забудови. Екологічне зонування визначає два різних типи ландшафту: *інтенсивного й екстенсивного використання*. Ландшафт інтенсивного використання припускає освоєння територій з низькими оцінками рекреаційних умов шляхом їхнього поліпшення й створення штучних природних утворень. Екстенсивне використання ландшафту виражається в еволюційному освоєнні природних територій: спочатку - кращі, а потім - гірші.

Екологічне зонування дозволяє розділити рекреаційний простір на зони з різним ступенем природоохоронної, наукової і естетичної цінності.

Природоохоронні заходи можна оцінювати кількісними параметрами: інтенсивністю рекреаційного навантаження (осіб/км. кв. вихідного дня сезону) і інтенсивністю рекреаційного освоєння (кількість місць нічлігу / км.кв.). Ці параметри визначають концепцію формування ландшафтного вигляду: необхідність реконструкції або можливість збереження у природному вигляді рекреаційних лісів, пляжів, акваторій. Інтенсивність рекреаційного освоєння повинна бути нижче параметрів навантаження. Наприклад, кількісний параметр інтенсивності освоєння приморських районів передбачає наступну їхню класифікацію:

- дуже інтенсивного освоєння - 1500 -1600 місць/км.кв.;

- середнього - 600 - 700 місць/км.кв.;
- помірного – 150 - 200 місць/км.кв.;
- екстенсивного - менше 150 місць/км.кв.

При екологічному зонуванні необхідно, щоб у кожний тип приміського рекреаційного ландшафту включали структури інтенсивного й екстенсивного освоєння.

Зоною наукового призначення є заповідники, заказники, де зберігаються багато зникаючих природних ресурсів, що розташовуються в основному в природних парках. Таке екологічне зонування є базою для наукових досліджень у натурних умовах. В екологічному зонуванні найбільш важливою стає зона з цінними й гарними ландшафтами. *Естетична цінність* ландшафту може бути віднесена до його рекреаційних достоїнств. Критеріями естетичної цінності ландшафту є: живучість ландшафту, розмаїтість, індивідуальність вигляду, функціональність, доцільність, композиційна завершеність.

Принцип біполярності рекреаційного середовища припускає рекреаційну діяльність у природному й урбанізованому середовищі, одна із яких розвивається за законами природи, створює «полюс природи», інша - за законами суспільства, створює «полюс урбанізації». Природне й урбанізоване середовище не є стабільними величинами. Динаміка розвитку урбанізованого середовища повинна бути збалансована з природною динамікою розвитку природного ландшафту. Зміни природного середовища можуть бути кількісними (фізичне зростання) і якісними, що дозволяють прийняти перспективну рекреаційну програму (наприклад, трансформація узбережжя у пляж, лісу в лісопарк).

Цілеспрямована організація простору рекреаційного середовища з урахуванням різних видів і форм рекреаційної діяльності сприяє можливості формування рекреаційних систем.

Рекреаційна система - сукупність взаємодіючих структур і елементів, спрямована на забезпечення рекреаційних потреб суспільства. Складовими рекреаційної системи є складні структури, що володіють наступними

властивостями: стабільністю, динамічністю, керованістю, самоврядністю. Розвиток і розміщення рекреаційних систем тісно пов'язаний з існуючою системою розселення постійного населення.

Системи розселення являють собою сукупність міських і сільських поселень різної величини й господарського профілю, об'єднаних територіально-виробничими зв'язками в області застосування праці, обслуговування, перебування, відпочинку із загальною транспортною й інженерною інфраструктурою. Територіальні системи розселення склалися історично уздовж акваторій (порти, транспортні артерії), гірських ланцюгів (основні поклади корисних копалин, природні рубежі). Залежно від територіального розміщення системи розселення розрізняють за формою, типом, видом й структурі розселення.

Форма розселення визначається характером розселення, обумовленим соціально-економічною співвідповідністю поселень. Форми розселення можуть бути моно- і поліцентричними, дисперсними й лінійними.

Під терміном *тип розселення* розуміють спеціалізацію господарства, на базі якого утвориться те або інше поселення: міське, сільське, рекреаційне, змішане. Тип розселення характеризується конкретними соціально-економічними взаємозв'язками місць проживання і застосування праці: автономне розселення, групове, смугове. Структура розселення відображає територіальні взаємозв'язки місць проживання і застосування праці усередині даного виду розселення; наприклад, групове поселення може бути лінійним, трикутним, зірчастим.

Взаємозв'язок систем розселення й рекреації розрізняється за структурою: паралельно-сполучена, сполучена, відособлена. *Паралельно-сполучене* розташування рекреаційних поселень одержало найбільше поширення. Можливо як паралельне розташування великих зон рекреації й урбанізації, так і чергування більш дрібних рекреаційних і урбанізованих територій у складі окремих групових систем розселення. Чергування територій з різною провідною функцією (рекреація, промисловість, сільське господарство) вигідно

й для виробничої, і для рекреаційної діяльності. Такий тип розташування урбанізованих і рекреаційних систем необхідний для скорочення транспортних витрат, пов'язаних з виїздом населення на відпочинок. *Сполучене розташування* використовується в гірських районах і районах великих міських агломерацій. Таке розташування систем рекреації й розселення вимагає особливого відношення до охорони навколишнього природного середовища. *Відособлене розташування рекреації* (автономні системи) визначається їхньою далекістю від урбанізованих систем, знаходженням у більш сприятливих санітарно-гігієнічних умовах. Такі рекреаційні системи вимагають поліпшення обслуговування відпочиваючих у зв'язку з далекістю баз постачання і технічного обслуговування.

Характерними рисами сучасного розселення є зростання міст, формування агломерацій, підвищення ролі інфраструктури й організації систем поселення, залучення природних територіальних ресурсів у господарське використання.

Урбанізаційні процеси впливають на ***види рекреаційних систем***:

- *урбанізовані* - розташовані у великих центрах групових розселень, забезпечують щоденну рекреацію (житло, установи культурно-побутового обслуговування, сади, парки, вулиці), наприклад, рекреаційне середовище Києва, Москви, Дніпропетровська;
- *рекреаційно-урбанізовані* - розташовані в зоні впливу великого міста системи групового розселення, що забезпечують щотижневий короткочасний і тривалий заміський відпочинок, наприклад Одеська, Феодосійська, Бердянська системи розселення;
- *неурбанізовані* - розташовані поза зоною активного впливу міст і систем розселення, що забезпечують реалізацію тривалого відпочинку, наприклад район Арабатської стрілки в Приазов'ї.

Поступова урбанізація рекреаційних поселень, пов'язана з потребою в комфортному відпочинку, може викликати порушення екологічної рівноваги.

Забезпечити екологічну рівновагу можливо при організації різних *форм рекреаційного розселення*:

- *дисперсна*, тобто розосередження рекреаційних утворень і рекреантів на великій території, що дозволяє зберегти природний ландшафт на всій території;
- *моноцентрична*, тобто концентрація рекреаційних утворень і рекреантів на мінімальній урбанізованій території для збереження природного ландшафту на іншій рекреаційній території.

Сучасною тенденцією є з'єднання рекреаційних і урбанізованих систем, коли відбувається їхнє структурне взаємопроникнення й просторове сполучення. Прикладами таких систем є Велика Ялта, Велика Алушта, які, з'єднуючись, утворюють рекреаційну агломерацію. Такі системи виключають поляризацію міського й природного середовища, природно переходячи від систем поляризованого ландшафту до екополісів в екосистемах розселення. Екосистеми розселення являють собою екологічно стійкі просторові структури, що забезпечують рівність умов розселення, обслуговування і рекреації для всіх поселень, що входять у систему. При цьому необхідні забезпечення раціонального складу регіональних, районних і локальних систем поселення, синхронність їхнього рекреаційного розвитку, зручні інженерно-транспортні зв'язки між селітебними й рекреаційними територіями. Розвинена інфраструктура, наявність водопостачання, каналізації, енергопостачання, шляхово-транспортної мережі є одними із критеріїв рівня освоєння й ступені підготовленості території до повноцінного рекреаційного використання.

Особливе значення має транспортна інфраструктура, з якої практично починається рекреаційне освоєння території. Без розвинутого транспорту й збалансованої мережі доріг неможлива просторова взаємодія рекреаційної і урбанізованої систем. Транспортна доступність рекреації збільшує ступінь цілісності системи «місто - рекреація». Транспортна мережа повинна забезпечувати гарний зв'язок з основними пунктами пасажиро- і вантажостворення, у зв'язку із чим актуальним стає раціональне розміщення залізничних вокзалів, автомобільних станцій, пасажирських і вантажних портів,

причалів і пристаней. У розвитку рекреаційних систем важливу роль грає повітряний транспорт. При розміщенні аеропортів, аеродромів, посадкових площадок для вертольотів необхідне дотримання всіх санітарно-гігієнічних вимог по шумозахисту. Для зльоту й посадки літаків можуть використовуватися акваторії. Інфраструктура рекреаційних систем у районах з явно вираженим рельєфом включає мережу вертикального транспорту (канатні дороги, фунікулери, ліфти), розміщення яких може бути погоджено з пішохідними, прогулянковими дорогами, автомобільними трасами. Транспортна система повинна забезпечувати доступність різних функціональних зон, доставку постійного населення від місця проживання до місць відпочинку.

Ефективність інфраструктури рекреаційної системи залежить від потреб біосоціальної системи, що складається з підсистем: споживчої (відпочиваюче населення) і виробничої (обслуговуючі й управлінські кадри) сфери.

Загальна чисельність населення (Н) рекреаційної системи визначає загальне навантаження і складається із загальної чисельності відпочиваючих (В), постійного населення (Пн) і сезонного обслуговуючого персоналу (Соп):

$$H = B + P_n + C_{op}.$$

Загальна чисельність відпочиваючих (В) визначає загальне рекреаційне навантаження й складається з відпочиваючих у цілорічних установах (Вцр), відпочиваючих в установах літнього типу (Вл), відпочиваючих самодіяльно на приватних квартирах (Свкв), у наметах, і короткочасно відпочиваючих (Вкрч.) - екскурсанти, самодіяльні туристи:

$$B = B_{цр} + B_{л} + C_{вкв} + B_{крч}.$$

Співвідношення між кількістю постійного населення (Н) і довгостроково відпочиваючих (Вд) показує *індекс рекреаційного навантаження* (Ір), що впливає на специфіку функціонування рекреаційних установ:

$$I_p = \frac{H}{B_d}$$

Загальна чисельність населення - величина непостійна; цим пояснюється динамічність рекреаційної системи, облік якої ведеться за допомогою коефіцієнта нерівномірності загального навантаження й коефіцієнта нерівномірності рекреаційного навантаження. Коефіцієнт нерівномірності загального навантаження необхідний при формуванні програми обслуговуючих установ, організації транспорту. Коефіцієнт нерівномірності рекреаційного навантаження впливає на співвідношення місць цілорічних і сезонних установ, на визначення навантаження і ємності природного рекреаційного ландшафту (пляжів, лісопарків, акваторій).

Постійне населення рекреаційної системи є трудовим ресурсом, що складає одночасно містоутворюючу й обслуговуючу групи населення. До містоутворюючої групи відноситься постійне населення, що працює безпосередньо в рекреаційних установах і на підприємствах. До обслуговуючої групи відноситься постійне населення, що обслуговує населення містоутворюючої групи. Показник питомої ваги загальної чисельності відпочиваючих у загальній чисельності населення є основною ознакою рекреаційної системи, що дозволяє визначити дві структурно-функціональні одиниці рекреаційних утворень: рекреаційно-селітебну, призначену для відпочиваючих, і селітебно-господарську, призначену для постійного населення й господарського обслуговування рекреації. Рухливість постійного й тимчасового населення усередині даної рекреаційної системи й за її межами складає сумарний рекреаційний потік, величина якого впливає на структуру рекреаційного утворення.

2.2. Планувальна організація рекреаційного регіону

Найбільшим планувальним елементом у структурі рекреаційних утворень є рекреаційний регіон, що включає значні по площі рекреаційні райони групової системи розселення й відособлені (автономні або напівавтономні) рекреаційні райони; райони заміського відпочинку, туризму й курортного лікування; рекреаційні зони; природні парки; комплекси відпочинку й туризму;

рекреаційні центри.

Рекреаційний регіон займає вищий таксономічний ранг у структурі рекреаційних утворень. Границі рекреаційного регіону умовні, і визначаються границями рекреаційних природних умов і границями адміністративно-економічних одиниць.

Границі рекреаційних регіонів визначають виходячи з наступних умов:

- розміщення у границях великого економічного району; концентрація управління у великому рекреаційному центрі;
- використання принципу комплексності й розмаїтості: виявлення районів з унікальними ресурсами для тривалого й цілорічного відпочинку, туризму й лікування;
- установлення радіусів доступності структурних елементів: з головного рекреаційного центра до найбільш вилюченого елемента рекреаційної системи - до 1000 -1200 км; з центрів групових систем населених місць до прилеглого міста - центра туризму й екскурсій - до 600 км; з центра групових систем до головного центра регіону - до 500 -600 км; з центра групових систем до якого-небудь структурного елемента - до 300 км; з центрів середніх і великих систем групових населених місць до центрів великих рекреаційних районів регіонального значення - 100-150 км;
- забезпечення єдності мережі транспортних комунікацій з інтервалом між рекреаційними утвореннями не більше 300 км;
- наявність ландшафтно-туристських коридорів, що з'єднують рекреаційні райони.

Яскраво виражені рекреаційні природні умови - гірські, приморські, річкові, озерні, степові й лісостепові - визначають назву або можуть бути присутнім у визначенні рекреаційного регіону. Наприклад, Кримський рекреаційний регіон, Карпатський рекреаційний регіон, Чорноморсько-Азовський рекреаційний регіон.

Урбанізаційні процеси впливають на *види рекреаційних регіонів*:

- урбанізовані, що мають великі моно - або поліцентричні форми розселення із провідною промисловою функцією (наприклад, Донецький рекреаційний регіон), які вимагають організації заміської рекреації;
- рекреаційно-урбанізовані, що мають великі рекреаційні центри, системи групового розселення, рекреаційні агломерації, що забезпечують короткочасний і тривалий відпочинок, туризм, лікування (наприклад, Кримський рекреаційний регіон);
- неурбанізовані, що мають рекреаційні поселення поза зоною активного впливу великих міст, з дисперсною формою розселення, що забезпечують тривалий відпочинок, спеціалізований туризм і лікування (наприклад, Карпатський рекреаційний регіон).

Взаємозв'язок територій розселення в рекреаційному регіоні з територіями, що забезпечують рекреацію, розрізняється за структурою й може бути паралельно-сполученим, сполученим й відособленим.

Паралельно-сполучене розташування рекреаційних і урбанізованих територій одержало поширення в Кримському рекреаційному регіоні; *сполучене* розташування характерно для територій великих міських агломерацій Придніпровського рекреаційного регіону; *відособлене* розташування рекреаційних територій вимагає поліпшення умов обслуговування комунікаціями в Карпатському рекреаційному регіоні.

Планувальну організацію рекреаційного регіону можна представити у вигляді планувальної структури із заданими умовними позначками всіх структурних елементів в умовних границях.

Основними структурними елементами рекреаційного регіону є: райони, зони, комплекси, установи, урбанізовані центри, організована й натуральна природа, комунікації й комунально-господарські зони.

Елементи рекреаційної структури можуть включатися до складу комплексів, зон, районів, регіонів іншого функціонального призначення: житлових, адміністративних, промислових, сільськогосподарських і т.д.

Рекреаційні регіони мають ієрархічну структуру, у якій виділяють як рівні за значенням, так і супідрядні елементи. Так, структурні елементи організованої й природної природи, автономні й районні рекреаційні зони є рівними за значенням; райони, зони, комплекси й установи носять супідрядний характер.

Послідовне об'єднання рекреаційних установ у комплекси, комплексів - у зону, зон - у район, районів - у регіон супроводжується створенням єдиної системи обслуговування й комунікацій.

Складна ієрархічна структура рекреаційного регіону вимагає побудови *принципової схеми*, що створює оптимальні моделі їхнього функціонування й керування.

У функції керування входять одержання, переробка й аналіз інформації, що визначає попит і споживання послуг, «поводження» природних комплексів у процесі експлуатації й розвитку рекреаційного регіону, його технічний, матеріальне й фінансовий стан.

Створення єдиної системи спеціалізованих і поліфункціональних рекреаційних регіонів, районів, зон, комплексів і установ дозволяє найбільше повно задовольнити потреби суспільства в рекреації.

Кількість рекреаційних регіонів залежить від ступеня освоєння рекреаційних ресурсів, динаміки урбанізаційних процесів і розвитку рекреаційної інфраструктури.

Сучасна потреба у вивченні рекреаційних ресурсів дозволяє виділити на території України вісім рекреаційних регіонів: Донецький, Карпатський, Кримський, Подільський, Поліський, Придніпровський, Слобожанський, Чорноморсько-Азовський, границями яких є як природні рекреаційні умови, так і адміністративно-територіальний поділ.

Вихідною базою для визначення можливих напрямків і масштабів організації рекреації є величина рекреаційних ресурсів. Основним завданням при цьому стає оцінка можливої ємності територій, що володіють такими ресурсами й межах припустимої транспортної далекості від центрів попиту.

Рекреаційні ресурси можна розділити на три групи:

- інтенсивно використовувані завдяки високому ступеню підготовленості їх до освоєння (група А);
- екстенсивно використовувані (група В);
- невикористовуванні в цей час із ряду причин, у першу чергу через відсутність стійкого транспортного зв'язку з населеними місцями, а також інженерної облаштованості (група С).

Рекреаційна діяльність пов'язана з урбанізацією територій (будівництво комплексів відпочинку, прокладка комунікацій і т.д.) і регулюється впливом антропогенних навантажень - концентрацією відпочиваючих на певній площі ділянки природного ландшафту або перетвореного людиною середовища.

Припустиме навантаження на ландшафт, а також час використання того або іншого ресурсу не мають досить обґрунтованого нормативного показника.

Як рекреаційні ресурси, для яких визначалася припустима ємність, були прийняті ліси, узбережжя водойм (рік, морів, водоймищ), гірські місцевості.

По природних умовах можна виділити п'ять зон, що визначають можливості рекреації: полісся, лісостеп, степ, гори, акваторії.

Розміщення адміністративно-територіальних одиниць України (1 автономна республіка, 24 області, 2 адміністративно-територіальні одиниці зі статусом області) у тих або інших природних умовах дозволяє виділити рекреаційні регіони з відносно однорідним складом і якістю ресурсів, але різноманітними видами рекреаційної діяльності.

Потенціал рекреаційної території визначають як сумарну оцінку всіх компонентів рекреаційного середовища: рекреаційні ресурси, рекреаційна діяльність, рекреаційні утворення.

На основі аналізу зональних природно-кліматичних умов уточнені нормативні навантаження, застосовані при визначенні потенційної рекреаційної ємності території по основних елементах природно-рекреаційних комплексів окремих рекреаційних районів з урахуванням чисельності населення.

Оцінка рекреаційного потенціалу регіонів по основних видах рекреації

показала, що можливості України в цілому перевищують потреби її населення більш ніж в 1,5 рази.

Слід зазначити нерівномірність у розподілі природно-рекреаційного потенціалу по території України як у географічному аспекті, так і, що особливо важливо, щодо зон із різною концентрацією населення.

Розрахункові дані рекреаційної ємності по масовому короткочасному, тривалому дитячому й дорослому відпочинку міського й сільського населення показали, що природно-рекреаційний потенціал Львівської, Київської й Вінницької областей настільки високий, що він отримує градоутворююче значення.

Потенційні ресурси Одеської області практично відповідають потребам населення цієї зони в масовому відпочинку, однак рівень їхнього освоєння ще дуже низок: близько 60 % відноситься до груп В и С. З іншого боку, значний зовнішній попит створить велике наднормативне навантаження в освоєних рекреаційних зонах (група А).

Аналіз компонентів рекреаційного середовища дозволяє виявити території з надлишковими й недостатніми рекреаційними можливостями. Так, надлишковим потенціалом володіє Кримський рекреаційний регіон, можливості якого перевищують потреби населення в 1,5 рази. Надлишковий потенціал (надлишок більше 30 %) мають Карпатський і Подільський рекреаційні регіони, що дає можливість спрогнозувати їхню міжнародну значимість.

Збалансованим потенціалом (надлишок менш 30 % або дефіцит менш 15%) володіють Чорноморсько-Азовський і Придніпровський регіони; тут необхідне проведення додаткових заходів.

Недостатній потенціал (дефіцит більше 15 %) мають рекреаційні регіони з індустріальним розвитком - Донецький і Слобожанський рекреаційні регіони, де варто проводити компенсаційні заходи.

В особливому екологічному положенні перебуває Поліський рекреаційний регіон, для рекреаційного потенціалу якого характерне виділення рекреаційних районів і рекреаційних зон у Чернігівській, Житомирській і

Волинській областях, що володіли значним рекреаційним потенціалом до 1986 р.

Рекреаційна оцінка відноситься до розряду соціальних, тому що повинна розглядатися як з погляду рекреаційної діяльності, так і з позиції рекреантів.

Ефективність рекреації визначається не тільки комплексною оцінкою компонентів рекреаційного середовища, але й виявленням ваги, значимості й відповідності окремих компонентів. Наприклад, наявність і вид рекреаційних природних ресурсів і профіль існуючих рекреаційних комплексів (туристські, санаторні, для відпочинку) - як сукупності рекреаційних установ різних функцій, об'єднаних однією функціональною програмою.

Контрольні питання:

1. Дайте визначення рекреаційного середовища.
2. Що являють собою рекреаційні утворення?
3. Які критерії оцінки рекреаційних ресурсів?
4. Перелічіть основні ознаки рекреаційних утворень.
5. Що визначає таксономічну ознаку?
6. Що визначає типологічну ознаку?
7. Які основні принципи рекреаційних утворень?
8. Дайте визначення рекреаційного регіону.
9. Які об'єкти входять до складу рекреаційного регіону.
10. За якими ознаками визначають границі рекреаційного регіону.
11. Перелічіть види рекреаційних регіонів по типу урбанізаційних процесів.
12. Визначить структуру рекреаційних регіонів по типу розселення.

Лекція 3. ПЛАНУВАЛЬНА ОРГАНІЗАЦІЯ РЕКРЕАЦІЙНОГО РАЙОНУ Й РЕКРЕАЦІЙНОЇ ЗОНИ

3.1. Планувальна організація рекреаційного району.

3.2. Планувальна організація рекреаційної зони.

3.1 Планувальна організація рекреаційного району

Основною структурно-планувальною одиницею рекреаційного регіону є рекреаційний район, що включає значні території рекреаційних агломерацій, зон, рекреаційних комплексів і центрів, туристських трас, рекреаційних ресурсів, об'єднаних провідною функцією і соціально-економічним розвитком.

Рекреаційні райони, відрізняючись за функціональною (типологічною) ознакою, можуть бути поліфункціональними (курортні й туристські) і монофункціональними (тільки курортні або тільки туристські). При цьому можуть бути райони, в яких є й відпочинок, і туризм, але з перевагою однієї з функцій. Наприклад, Кавказько-Чорноморський район - курортний, тому що має 92 % лікувальних і 8 % туристських установ; Карпатський район - спортивно-туристський (41 % лікувальних і 56 % туристських установ).

Планувальна структура рекреаційного району визначається видом природного й антропогенного ландшафту:

- приморський, біля підніжжя гір;
- приморський рівнинний;
- по берегах рік, озер, водоймищ;
- на піщаних косах і островах;
- у гірських масивах;
- в урбанізованих утвореннях.

Приморські райони в підніжжя гір характеризуються, насамперед, наявністю й розміщенням пляжних ресурсів, можуть займати або тільки вузьку смугу уздовж берега моря, або включати й передгірну зону. Так, глибина рекреаційного освоєння району Південного берега Криму становить 1,5 км,

район Південно-східного берега Криму поширюється й на передгір'я. Західний берег Криму являє собою приморську територію зі спокійним рівнинним рельєфом, глибина освоєння якого не обмежується.

Складність рельєфів приморсько-гірських територій обумовлює **поясне зонування** рекреаційних районів:

1-й пояс - прибережна смуга - основна рекреаційна територія приморського району;

2-й пояс - територія селітебно-рекреаційного освоєння, розміщення транспортних вузлів;

3-й пояс - територія промислового й сільськогосподарського освоєння;

4-й пояс - територія лісів, автономних гірничо-рекреаційних комплексів, туристських маршрутів;

5-й пояс - територія національних парків, природних заповідників, заказників, гірничо-туристських комплексів.

Таке глибинно-поясне зонування забезпечує схоронність прибережного ландшафту: море - пляж - природне оточення.

Для прибережних і гірських територій рекреаційних районів велике значення має **вертикальне зонування**. Наприклад, у рекреаційному районі Південний берег Криму виділяють наступні зони: приморська - до 300 м над рівнем моря, що складає, і свою чергу, із прибережної - 100 - 150 м над рівнем моря й передгірної - до 300 м; середньогірна - від 300 до 700 м над рівнем моря, покрита сосновими лісами з температурою повітря нижче, ніж у приморській зоні; гірська - вище 700 м над рівнем моря із ще більш низькою температурою повітря. Таке вертикальне зонування визначає зони для розміщення різних по функціям рекреаційних комплексів і для організації всіляких видів туризму.

Планувальні структури **гірських рекреаційних районів** взаємозалежні з особливостями рельєфу:

- гірсько-долинний у вигляді ландшафтного амфітеатру (площадка в кільці схилів) або ландшафтного коридору (ущелини, русла рік із прилягаючими схилами);

- гірсько-схиловий у вигляді ландшафтних сходів (гірські схили різної крутості) або стрімчасті схили, покриті лісами або збезлісені.

Цінність гірських рекреаційних районів полягає в їх цілорічному використанні: літо - для туризму й відпочинку; зима - для туризму й лижного спорту. Таким рекреаційним регіоном в Україні є Карпати з трьома рекреаційними районами: Прикарпатським, Закарпатським, Гірсько-Карпатським.

Планувальна організація рекреації в **озерно-річних** районах обумовлена внутрішньою географічною структурою й зовнішньою конфігурацією акваторій:

1. Рекреаційний район біля великого озера або великої судноплавної ріки розташовується на одному березі, залишаючи природною природу протилежного берега, планувальна структура району вирішується так само, як і для приморських районів.
2. Рекреаційний район, в якому озеро стає композиційним ядром.
3. Планувальна структура рекреаційного району на базі групи невеликих озер будується за принципом диференціації рекреаційних занять на кожному з озер (наприклад, водно-моторний спорт не слід сполучати з масовим купанням або катанням на веслових човнах).

Розмаїтість природних умов обумовлює розходження прийомів планувальної організації рекреаційних районів, що відображається насамперед на взаємозв'язках селітебної і рекреаційної зон:

лінійний характерний для приморських районів з рівнинним рельєфом (рекреаційні райони Приазов'я, Одеське узбережжя Чорного моря: Затока - Будацький лиман, Кароліно-Бугаз, Великий Скадовськ, Велика Анапа);

лінійно-глибинний типовий для приморських районів зі складним рельєфом (рекреаційний район Південний берег Криму: Форос, Кастрополь, Голуба затока, Зоря, Понізовка);

розчленовано-кущовий характерний для гірських районів зі

сформованими транспортними зв'язками (райони Карпат: Міжгірський, Свалявський, Рахівський);

компактний властивий районам локального типу, розташованим на рельєфі (район Ірпінь - Ворзель - Буча, курортна зона Пуща-Водиця в пригороді Києва, район Кавказьких Мінеральних Вод).

Визначальним фактором раціональної планувальної організації рекреаційного району є функціональне зонування.

Функціональне зонування рекреаційного району ґрунтується на диференціації території по загальному провідному функціональному напрямку розвитку району й передбачає внутрішню диференціацію виділених у районі рекреаційних зон за видами рекреаційної діяльності.

Функціональне зонування повинне бути погоджене з:

- принципами ландшафтного зонування (екологічного);
- принципами компактності об'ємно-планувальних структур (створенням рекреаційної агломерації на основі функціонального й просторового взаємозв'язку рекреаційних поселень, комплексів, ландшафтів, туристських трас і доріг, центрів і пунктів обслуговування);
- принципами розмаїтості за архітектурно-просторовою структурою й диференціації за функціональним профілем рекреаційних поселень;
- принципами динамічності й розвитку рекреаційної агломерації;
- принципами охорони естетично цінних ландшафтів (відмова від розміщення рекреаційних об'єктів у таких природних місцевостях).

До складу території рекреаційного району включають наступні функціональні зони:

- 1) рекреаційну,
- 2) селітебну,
- 3) комунально-господарську;
- 4) організованого й природного ландшафту,
- 5) санітарно-захисні зони,
- 6) зону транспортних комунікацій і пішохідних зв'язків.

Рекреаційну зону зі сприятливими умовами для лікування, відпочинку й туризму ділять на наступні функціональні підзони: лікування (кліматичного, бальнеологічного, грязьового); відпочинку (тривалого, короткочасного); туризму (пізнавального, спортивного, альпінізму, спелеотуризму, полювання, рибальства й т.д.); центрів обслуговування; рекреаційного природного ландшафту, охоронюваних ландшафтів; туристських об'єктів і маршрутів; внутрішні транспортні й пішохідні зв'язки.

Селітебна зона включає наступні функціональні підзони: розселення постійного населення і обслуговуючого персоналу; комунального обслуговування; санітарно-захисну зону; транспортні зв'язки. Взаєморозміщення селітебної і рекреаційної зон визначається природними умовами. Територіально ці зони повинні бути розділені. Так, при коректуванні планувальної структури району Південного берега Криму населені пункти постійного населення розміщені вище дороги Ялта-Севастополь, чим досягається територіальне роз'єднання рекреаційної й селітебної зон.

Комунально-господарська зона рекреаційного району являє собою територію, на якій розміщуються всі комунальні й господарсько-виробничі підприємства. Вони являють собою єдину систему обслуговування для відпочиваючого й постійного населення рекреаційного району. Комунально-господарська зона повинна розміщатися за межами рекреаційної й селітебної зон, але поблизу транспортних магістралей, що забезпечують зручний зв'язок з рекреаційною, селітебною зонами й пунктами прибуття вантажів (морський або річковий порт, залізнична станція й т.д.). Рациональна організація комунально-господарської зони визначає функціональне зонування її території на кілька підзон: комунальні споруди (пральня, котельня, баня, матеріальний склад, майстерні); автогосподарство (гаражі вантажних і легкових автомашин, станції технічного обслуговування, ремонтні майстерні, склади пального, склад запчастин, пожежні депо); інженерні споруди (трансформаторна підстанція, водонапірна вежа, станція перекачування, очисні спорудження); підсобне господарство (оранжереї, теплиці, парники, пункти відгодівлі, сховище

лікувального бруду); промислова (фабрика-заготовочна, хлібо завод, завод безалкогольних напоїв, молоко завод, рибо завод); складська (склади продовольчих і промислових товарів, будівельних матеріалів, склади палива, відкриті складські площадки); адміністративна (адміністративний будинок, їдальня, магазини, майстерні побутового обслуговування); резервна територія для розширення комунально-господарської зони.

Склад і місткість підприємств і споруд змінюються залежно від функцій рекреаційної зони й конкретних умов обслуговування.

Зону комунально-господарського обслуговування відокремлюють від рекреаційної й селітебної зон зоною зелених насаджень - санітарно-захисною смугою шириною від 200 до 500 м залежно від рельєфу. Зелені насадження включаються в структуру всіх функціональних зон рекреаційного району; вони є підзоною організованого рекреаційного природного ландшафту.

Зона організованого рекреаційного природного ландшафту визначається трьома природними елементами:

- зеленими насадженнями;
- акваторіями і їхніми берегами;
- рельєфами.

Зелені насадження є засобами функціональної організації рекреаційної території, що підвищують естетичні якості архітектурних рекреаційних комплексів, служать засобами санітарно-гігієнічного захисту й мікрокліматичного впливу. Зелені насадження позитивно впливають на іонізацію повітря; летучі речовини (фітонциди) деяких зелених насаджень зменшують мікробне забруднення повітря; у парках і садах знижують температуру повітря; озеленення є ефективним засобом боротьби із шумом, з вітровою й водяною ерозією ґрунту; сприяє зміцненню схилів і ярів, збереженню ґрунтової вологи.

Зелені насадження по видах використання можуть бути:

- загального;
- обмеженого;

- спеціального користування;

По територіальному розміщенню:

- для рекреаційної;
- жилої;
- периферійної зони.

У рекреаційній і селітебній зонах існують також зелені насадження:

загального користування: парки, сади, озеленені бульвари й сквери (так, у рекреаційній зоні Велика Ялта розташовуються Микитський ботанічний сад; палацово-паркові комплекси: Алупкінський, Лівадійський; парки-пам'ятники садово-паркової архітектури: Масандровський, Місхорський, Сімеїзський);

обмеженого користування: озеленені ділянки лікувальних і спортивних установ, шкіл;

спеціального користування: санітарно-захисні й охоронні зони, насадження уздовж вулиць і доріг.

Периферійні зелені зони можуть бути наступними: загального користування - у лісопарках, лугопарках, гідропарках, лісах; *обмеженого користування* - історичні, етнографічні, дендропарки, заповідники, природні парки; *спеціального користування* - градозахисні, охоронні насадження, плодові сади, виноградники.

Ступінь озеленення різних функціональних зон неоднакова: рекреаційна - 70%; селітебна - 60%; комунально-господарська - 40%.

Значну роль у загальній системі озеленення мають **природні парки**, що є, насамперед, об'єктами охоронюваної природи обмеженого рекреаційного користування.

У зону **організованого природного ландшафту включають систему водних просторів:**

- природні рекреаційні акваторії (моря, озера, ріки);
- штучні акваторії (водоймища, канали, відкриті плавальні басейни й т.д.).

Рекреаційні акваторії зонують по різних ознаках:

- по ступені благоустрою (обладнані й природні узбережжя);

- по видах відпочинку (активний і пасивний);
- по видах водного спорту (рибальство, катання на човнах - вітрильних, веслових, моторних; водні лижі; водні атракціони; стрибки у воду).

Важливим елементом рекреаційних акваторій є **пляж**. Пляжі розрізняють:

- по виду акваторій (морські, річкові, озерні, на штучних водоймах);
- по функціональному призначенню (спеціалізовані, загальні);
- по способі устрою пляжу (природні, насипні, відкриті площадки).

Для організації спеціалізованих пляжів (жіночих, чоловічих, дитячих, лікувальних) використовують як пляжні ресурси, так і їхнє сполучення з відкритими площадками. Штучні насипні пляжі організують у тих випадках, коли недостатньо природних пляжних ресурсів (наприклад, у Криму й Форосі штучний насипний пляж; у Франції в зоні відпочинку Мурийон п'ять насипних пляжів, що розділяють пляжну територію на функціонально відособлені зони).

Лікувальні пляжі є кліматолікувальними установами, що мають відповідне встаткування й устрої для прийняття сонячних і повітряних ванн у сполученні з купанням. У зв'язку з необхідністю забезпечення розмаїтості кліматолікувальних процедур виділяють наступні *функціональні зони*:

- купання, режиму, що тренує (солярій);
- режиму, що щадить (аеросолярій);
- медичного обслуговування (медпункт із душами, роздягальними, санвузлами);
- лікувальної фізкультури й спорту;
- зелених насаджень із доріжками й алеями для відпочинку, що є одночасно частиною загальної системи озеленення.

Із всіх природних факторів організованого рекреаційного ландшафту рельєф найбільше впливає на функціональне зонування, планувальне рішення рекреаційної й селітебної зон і транспортного зв'язку між ними.

Принципові схеми транспортної комунікації залежно від рельєфу можуть бути:

- лінійними,

- лінійно-глибинними,
- розчленовано-кущовими
- компактними.

Транспортні комунікації являють собою групи зовнішніх і внутрішніх доріг:

- зовнішні магістральні дороги забезпечують зв'язок між районами й проходять в обхід певного рекреаційного району, утворюючи транспортні розв'язки із залізницями в різних рівнях;
- внутрішні дороги забезпечують зв'язок між функціональними зонами певного району, проходять в обхід рекреаційних комплексів, парків;
- внутрішні місцеві дороги забезпечують зв'язок між суспільним центром і рекреаційними комплексами, проходять усередині комплексу або парку;
- прогулянкові дороги для автомобілів (парквей) зв'язують рекреаційні й селітебні зони із природними парками, заповідниками, туристськими об'єктами, зонами масового відпочинку;
- туристські пішохідні дороги призначені для тривалих прогулянок, походів і подорожей по найбільш привабливих місцях, примикають до станцій вертикального транспорту;
- пішохідні алеї, набережні забезпечують пішохідні зв'язки усередині функціональних зон, між об'єктами й місцями відпочинку в радіусі доступності (пляжами, парками, центром обслуговування); проходять по територіях комплексів, парків, прибережній зоні; спеціальні пішохідні траси - теренкури - призначені для дозованої ходьби з лікувальною й оздоровчою метою; повинні вписуватися в рельєф місцевості.

3.2. Планувальна організація рекреаційної зони

Планувальна організація території рекреаційної зони визначається критеріями:

- функціональними;
- архітектурно-будівельними.

За *архітектурно-будівельними критеріями* всі рекреаційні зони можна розділити на *територію забудови* й *територію природного рекреаційного ландшафту*.

Функціональні критерії визначають типологію забудови (поліфункціональна або монофункціональна); кількість і види підзон території забудови:

- територія основної забудови;
- підзона центра періодичного обслуговування;
- підзона лікувально-оздоровчого центра;
- територія оздоровчо-спортивних споруд і устроїв.

Склад рекреаційної зони залежить від містобудівних умов її розміщення:

- у складі рекреаційного району;
- відособлено (автономно);
- у рекреаційному центрі;
- у зоні впливу промислового міста.

Наприклад, у рекреаційному центрі Трускавець рекреаційна зона включає: територію основної забудови, що складається із двох підзон для лікування й туризму; загальнокурортний центр; комунально-господарську зону; зелену зону.

Територія основної забудови призначена для розміщення різних типів рекреаційних комплексів, установ, територіальне об'єднання яких можливо в наступних сполученнях: санаторне лікування й відпочинок; стаціонарний відпочинок і туризм; туризм і короткочасний відпочинок; дитячий і сімейний відпочинок; молодіжний відпочинок і туризм.

Такі комплекси називають **поліфункціональними**. Рекреаційні комплекси, засновані на одній функції, називають **монофункціональними**.

Монофункціональні рекреаційні комплекси, основною функцією яких є лікування, можуть бути спеціалізованими (туберкульозні, для інвалідів).

Рациональне використання територій основної забудови складається в нормуванні площі залежно від функціональної спрямованості рекреації. Так,

для одних типів рекреаційних комплексів потрібні великі території при невеликих площах пляжів, а для інших - обмежені території, але більші площі пляжів.

Наприклад, для спеціалізованих комплексів (дитячих) площа території визначається з розрахунку 200-250 м кв. на одне місце, площа пляжу 4 м кв. на одне місце; для комплексів відпочинку й туризму площа території - 75 - 100 м кв. на одне місце, площа пляжу - 5 м кв. на одне місце.

Поліфункціональна територія основної забудови повинна бути розділена на підзони залежно від:

- стаціонарності,
- сезонності,
- рівня комфорту
- типів рекреаційних комплексів і установ.

Стаціонарні комплекси з високим рівнем комфорту варто розташовувати в найбільш сприятливих ландшафтних умовах (прибережні або паркові ділянки), ізольованих від різних джерел шуму (транспортні магістралі, суспільні центри, спортивні зони). *Стаціонарні комплекси із середнім рівнем комфорту* необхідно групувати поблизу центра періодичного обслуговування із забезпеченням пішохідної доступності всіх підзон. *Стаціонарні сезонні й нестаціонарні комплекси* варто розміщувати на ділянках глибинних територій основної забудови (біля магістралей або на ділянках із складним рельєфом).

Сполучення в одній рекреаційній зоні стаціонарних і нестаціонарних, цілорічних і сезонних, більш-менш комфортабельних комплексів дозволяє збільшувати місткість рекреаційної зони, різноманітнити рекреаційну забудову, сформувати єдину систему обслуговування.

У сучасних рекреаційних зонах система обслуговування формується на містобудівній або соціальній концепціях.

Містобудівна концепція обслуговування в рекреаційній зоні має триступінчасту структуру: повсякденне - періодичне - епізодичне. ***Повсякденне*** обслуговування зосереджується в підзонах основної забудови, наприклад в

установах громадського харчування. **Періодичне** обслуговування формується у вигляді підзони суспільного центра, що складає з підцентрів: адміністративного, побутового обслуговування, культурно-видовищного, торгівельного, громадського харчування. Розходження між установами громадського харчування повсякденного й періодичного обслуговування укладається в характері обслуговування (рівні комфорту): повсякденне вимагає обов'язкового триразового харчування; періодичне носить додатковий (крім харчування), розважальний (аттрактивний) характер.

Центр періодичного обслуговування повинен розміщатися в середній частині території рекреаційної зони з урахуванням забезпечення 20-хвилинної пішохідної доступності до найбільш вилучених рекреаційних установ підзони основної забудови. Крім того, центр періодичного обслуговування варто розташовувати поблизу тієї підзони основної забудови, рівень комфорту якої не вимагає наявності установ повсякденного обслуговування. Установи **епізодичного обслуговування** (театри, цирки, іподроми, великі фірмові ресторани, ринки) розташовуються в основному в районних центрах обслуговування. Елементи епізодичного обслуговування можна розміщати в підзонах основної забудови з високим рівнем комфорту (наприклад, кінозали, виставочні зали). На території різних функціональних зон розташовують також елементи періодичного обслуговування: торгівельні кіоски, автомати, павільйони, аптеки.

Соціальна концепція обслуговування має ядро-мережну структуру, засновану на формах обслуговування рекреантів: *індивідуальної, групової, масової*. **Індивідуальне обслуговування** має локальний характер, формується поблизу або усередині рекреаційних установ (наприклад, забезпечення нічлігом, побутовим обслуговуванням). **Групове обслуговування** носить дисперсний характер, проникаючи в усі планувальні елементи рекреаційних утворень, створюючи зони й напрямки розвитку обслуговування (кафе, бари, торгівельні кіоски, автомати, танцмайданчики, клуби, аптечні кіоски й т.п.). Ці зони характеризуються сезонністю, у них припускається скорочення або

розширення (пульсація) обслуговування залежно від рекреаційного потоку. **Масове обслуговування** передбачає створення центрів (ядер) обслуговування (торгівельних, культурно-видовищних, побутового призначення) і розміщення їх у транспортних вузлах.

Містобудівні й соціально-функціональні принципи організації обслуговування в рекреаційних зонах обумовлює вимоги до об'ємно-планувальних рішень установ обслуговування й до прийомів їхнього розміщення.

Система рекреаційного обслуговування включає **медичне обслуговування**, функціональна структура й склад якого визначається функціональним профілем рекреаційної зони: лікування, відпочинок, туризм. У поліфункціональних рекреаційних зонах формуються лікувально-оздоровчі центри. У монофункціональних рекреаційних зонах медичне обслуговування включається в центр періодичного обслуговування й розміщається в рекреаційних установах повсякденного обслуговування.

Наприклад, у Трускавці лікувальний центр складається з водолікарні, поліклініки, озокеритолікарні, павільйону для відпочинку, водного басейну;

Структура лікувально-оздоровчих центрів визначається функціональними лікувально-діагностичними блоками:

- лікувальний блок для санаторіїв всіх профілів;
- лікувальний блок для санаторіїв-профілакторіїв;
- діагностичний блок для санаторіїв всіх профілів;
- спеціалізований лікувально-діагностичний блок для санаторіїв.

Лікувальні блоки представляють велику групу приміщень загальної фізіотерапії, бальнеолікування, лікувальної фізкультури, для лікарів-консультантів. Діагностичний блок складається із приміщень по функціональній діагностиці, рентгенодіагностиці, різних лабораторій. Спеціалізований лікувально-діагностичний блок включає спеціалізовані приміщення, що визначають профіль санаторіїв. Профільність санаторіїв по певних групах захворювань відрізняє їх від санаторіїв-профілакторіїв.

Лікувально-діагностичні блоки, що сполучають функції відпочинку й побутового обслуговування, входять до складу багатофункціональних лікувальних установ: лікувальних басейнів, грязелікарень, приміщень для масажу, інгаляцій, поліклініку, бар, сауну, питний бювет. Така багатофункціональність лікувального центра сприяє найбільш повному задоволенню потреби рекреантів у медичному обслуговуванні, заощаджує площі приміщень і виключає дублювання адміністративних, допоміжних зон і лікувального обладнання.

Склад території **оздоровчо-спортивних споруд і устроїв** рекреаційної зони формується з урахуванням:

- медико-фізіологічних вимог до організації активних форм відпочинку;
- певних природних і погодно-кліматичних факторів;
- містобудівних умов;
- типологічних особливостей рекреаційної зони.

За медико-фізіологічними вимогами визначені три типи груп рекреантів з різним режимом рухової активності: що спортивно-тренує, що тренує, що щадяще-тренує.

Залежно від видів занять, їхньої тривалості, інтенсивності існують три типи програм активного відпочинку:

- типові, включають фізичні вправи (гімнастика, легка атлетика, рухливі ігри, тренажерні заняття);
- спеціалізовані, розрізняють по видах занять: ігрові (волейбол, теніс, бадмінтон); водні (веслування, віндсерфінг, водні лижі); плавання; кінний спорт; зимові лижі;
- допоміжні передбачають розважальні ігри (кегли), рухливі (дозована ходьба), оздоровчо-профілактичні (лазня, масаж, сонячні ванни).

Природні фактори (наявність водойми, рельєф місцевості) визначають типи оздоровчо-спортивних споруджень (наприклад, водна човнова станція, лижна станція) і види занять (катання на лижах, купання, пішохідні прогулянки); *погодно-кліматичні фактори* визначають сезонність

споруджень: цілорічні й сезонні.

За містобудівними умовами розміщення розрізняють функціональні блоки: будинків і сезонних споруд; відкритих площинних споруд.

Склад приміщень будинків цілорічного функціонування і сезонних споруд залежить від типу оздоровчо-спортивної програми: типова програма - зал багатоцільового призначення; спеціалізована програма - спортивний зал із плавальним басейном; крита комплексна спортивна площадка; допоміжна програма - лікувальний басейн.

Відкриті площинні споруди, пов'язані з конкретними територіями або акваторіями, включають групу площадок:

- для типової програми - спортивне ядро з легкоатлетичними площадками й біговою доріжкою, ями для стрибків у довжину й у висоту, пряма бігова доріжка; доріжка здоров'я;
- для спеціалізованої програми - ігрові площадки для волейболу, бадмінтону, настільного тенісу, городків, спортивних ігор і метань, крокету, катання на роликів ковзанах і дошках, тренувань по техніці туризму; тенісний корт із навчальною стінкою; футбольне поле; відкриті плавальні басейни для навчання плаванню, для оздоровчого плавання; відкритий дитячий басейн.

Визначальним фактором для вибору цілорічних оздоровчо-спортивних занять є місткість рекреаційної установи. Так, для установ відпочинку й туризму при місткості 4000 місць припустимими є або басейн, або спортивний зал. Габарити спортивного залу або басейну визначають на основі відповідності їх необхідної одноразової пропускної здатності для цілорічної місткості рекреаційної установи. Кількість площинних споруд визначають по сумарній одноразовій пропускній здатності, що повинна наближатися до необхідного для максимальної місткості рекреаційної установи або комплексу. Площинні споруди можуть бути організовані компактно у вигляді окремої спортивної зони. Наприклад, до складу спортивної зони рекреаційного комплексу на 2000 місць у Хмільнику включені різноманітні площинні споруди: площадка для відпочинку, баскетбольна площадка, городошна площадка, волейбольна

площадка, тенісний корт, гімнастична площадка, площадка для настільного тенісу.

Оздоровчо-спортивні зони можуть мати різну спрямованість залежно від місцевих умов: водноспортивні, гірськоспортивні, кінноспортивні, мотоспортивні, зони спорту й відпочинку.

Обов'язковою умовою планувальної організації зони рекреаційної забудови є забезпечення зручного пішохідного зв'язку між окремими підзонами.

Наприклад, відстань від зони основної рекреаційної забудови до зони площинних оздоровчо-спортивних споруд становить не менш 50 м. Радіус пішохідної доступності залежить від типу рекреаційного комплексу: санаторні комплекси - до установ повсякденного обслуговування радіус пішохідної доступності становить 100 - 200 м (5 хв.), до центра періодичного обслуговування - 500 - 1000 м; комплекси відпочинку й туризму - до установ повсякденного обслуговування - 300 - 500 м, до центрів періодичного обслуговування - 1000 - 1200 м (20 хв.). Граничний час пішохідно-транспортної доступності до центрів епізодичного обслуговування повинний становити до 30 хв. на транспорті (8 -10 км).

Радіус пішохідної доступності залежить від обраної схеми планувальної організації території забудови рекреаційної зони:

- концентрична (компактна), що формується навколо зони основної забудови цілорічної експлуатації;
- віялоподібна (глибинна), що розвивається в глибину перпендикулярно узбережжю;
- поздовжня (коридорна), розташовувана смугою уздовж ущелини, русла ріки, туристсько-маршрутних трас;
- лінійна, розташовувана паралельно пляжній зоні;
- багатоцентрива (розосереджена), що формується навколо центра періодичного обслуговування.

Вид схеми планувальної організації основної забудови рекреаційної зони залежить від природних умов. В умовах складного рельєфу (умовно названих

«амфітеатр», «коридор», «сходи») можна використовувати: компактне (концентричне) і багатоцентрове (розосереджене) планування для рельєфу типу «амфітеатр»; поздовжнє (коридорне) - для внутрішнього зонування «коридору», розташовуваного уздовж гірськолижних трас, на одному із двох протилежних схилів; багатоцентрове й віялоподібне планування для рельєфу типу «сходи» з терасоподібним розміщенням по схилах.

При наявності акваторії частіше використовують лінійне, віялоподібне, багатоцентрове й концентричне планування забудови.

Вибір планувальної схеми забудови залежить від показників *щільності рекреаційної забудови*, яку визначають кількістю квадратних метрів на 1 місце або кількістю місць на 1 гектар (місць/га), і її поверховості. Показник щільності впливає на розміри території забудови, які обмежують місткість рекреаційного комплексу. Фактичний показник щільності враховує вид рекреаційного комплексу й поверховість забудови. Тенденція до збільшення щільності забудови пов'язана з підвищенням поверховості будинків: рекреаційні установи туристського типу 16 - 25 поверхів; санаторно-курортного типу - 9 поверхів; установи дитячого відпочинку 2- 3 поверхи.

У даний час найбільш доцільною з економічної й функціональної точок зору є концентричне (компактне) планування, тому що воно забезпечує централізацію установ періодичного обслуговування, що дає можливість розширювати їхню номенклатуру, дозволяє розміщати зони з урахуванням найкоротшої пішохідної доступності, крім внутрішнього транспорту; скорочує довжину транспортних і інженерних комунікацій, забезпечуючи їхню централізацію. Найбільша щільність забудови досягається за допомогою концентрації споруд навколо композиційного ядра, створенням інтегрованих комплексів. Інтеграція рекреаційних споруд забезпечує концентрацію обслуговування, ізоляцію від транспортних і господарських під'їздів, звільнення природних територій і збереження природного середовища.

Контрольні питання:

1. Дайте визначення рекреаційного району.
2. Які об'єкти входять у склад рекреаційного району?
3. Визначіть типи рекреаційних районів по природних умовах.
4. Поясніть зміст поясного зонування рекреаційного району.
5. Визначіть планувальну організацію гірсько-рекреаційних районів.
6. Перелічіть прийоми взаємної планувальної організації селітебної і рекреаційної зон.
7. Перелічіть види й склад функціональних зон рекреаційного району.
8. Назвіть принципові схеми зони транспортної комунікації.
9. Дайте визначення рекреаційної зони.
10. Визначіть критерії планувальної організації рекреаційної зони.
11. Визначіть склад території підзони рекреаційної забудови.
12. Поясніть містобудівну концепцію обслуговування рекреаційної зони.
13. Охарактеризуйте соціальну концепцію обслуговування рекреаційної зони.
14. Охарактеризуйте склад території оздоровчо-спортивних споруд рекреаційної зони.

Лекція 4. ПЛАНУВАЛЬНА ОРГАНІЗАЦІЯ РЕКРЕАЦІЙНИХ КОМПЛЕКСІВ

4.1. Види й класифікація рекреаційних комплексів.

4.2. Планувальна організація санаторних комплексів.

4.3. Планувальна організація комплексів відпочинку.

4.4. Планувальна організація туристських комплексів.

4.1. Види й класифікація рекреаційних комплексів

Рекреаційні комплекси являють собою містобудівні утворення різного функціонального профілю, що складаються з рекреаційних установ, об'єднаних єдиним архітектурно-планувальним рішенням, загальною просторовою композицією й організацією обслуговування.

За критеріями класифікації рекреаційні комплекси групують:

- за функціональним профілем;
- за капітальністю;
- за сезонністю;
- за стаціонарністю;
- за місткістю;
- за рівнем комфорту.

Всі критерії класифікації рекреаційних комплексів перебувають між собою у складній залежності й співвідпорядкованості. Функціональний профіль, місце розташування й контингент рекреантів визначають призначення рекреаційного комплексу. Від цього залежать склад функціональних груп і площі приміщень, які, у свою чергу, визначаються рівнем комфорту. Рівень комфорту відображається на об'ємних і планувальних рішеннях будинків і споруд рекреаційних комплексів, ступені благоустрою їхніх ділянок.

Основним критерієм, що визначає вид рекреаційного комплексу, є його функціональний профіль.

По функціональному профілю розрізняють:

- **санаторні комплекси**, призначені для відбудовного лікування, що складаються із санаторних установ: санаторії для дорослих, санаторії для дітей, дитячі санаторні табори, санаторії-профілакторії;

- **комплекси відпочинку** складаються з установ, призначених для масового відпочинку: будинку відпочинку (пансіонати), бази відпочинку, дитячі табори, молодіжні табори, курортні готелі;
- **туристські комплекси** складаються з установ, призначених для обслуговування туристів: туристські бази, туристські готелі, мотелі, кемпінги, ротелі, флотелі, ботелі, притулки, хатини.

Місткість рекреаційного комплексу визначається кількістю постійних спальних місць. Місткість різних видів рекреаційних установ:

малої місткості	від 25 до 120 місць;
середньої	від 160 до 300;
великої	від 400 до 1000.

Так, великими й середніми за місткістю можуть бути санаторії, пансіонати, курортні готелі, туристські готелі, кемпінги; малими - притулки, хатини місткістю 25, 50, 100 місць. Місткість рекреаційного комплексу залежить від його функціонального профілю, складу рекреаційних установ і місця розташування в певному географічному ландшафті; так, для туристських комплексів приморських районів місткість становить від 2 до 8 тис. місць (із градацією до 2 тис. місць - малі; від 2 до 8 тис. місць - великі); для гірсько-рекреаційних комплексів від 1 до 5 тис. місць; місткість приозерних рекреаційних комплексів (типу озер Байкал або Балатон) дорівнюють до приморських; для невеликих озер місткість приозерних рекреаційних комплексів (наприклад, у Прибалтиці) становить від 500 до 4-5 тис. місць.

З функціональним профілем рекреаційних комплексів зв'язаний критерій капітальності забудови (капітальність будинків і споруд визначається вимогами міцності, вогнестійкості й довговічності).

За критерієм капітальності всі рекреаційні комплекси можна розділити на наступні групи:

- капітальні (цілорічні, сезонні) - всі типи санаторних установ, пансіонати, курортні й туристські готелі, мотелі, ботелі;
- некапітальні (стаціонарні, тимчасового типу) - некапітальні стаціонарні (будинки відпочинку типу літніх будиночків, бази відпочинку, дитячі табори, туристські бази літнього типу, кемпінги, мотокемпінги, притулки, хатини); некапітальні тимчасового типу (молодіжні, туристсько-спортивні табори наметового типу);

- мобільні (на землі - стоянки автопричепів, туристські поїзди; на воді - стоянки катерів, яхт, туристських судів, плавучих будинків відпочинку); автотранспортні (караван, кемпер, ротель), воднотранспортні (яхта, катер, судно), збірно-розбірні, переносні, пересувні спорудження.

Із критерієм капітальності зв'язаний **критерій стаціонарності**. Стаціонарні будинки й споруджи розраховують на постійну експлуатацію на даному місці до повної амортизації; нестаціонарні можуть бути переміщені на інше місце. Стаціонарними є всі капітальні будинки, зведені на фундаментах; нестаціонарні бувають стабільними (будинки відпочинку, туристські бази літнього типу) і мобільними (туристський поїзд, туристське судно).

Капітальність будинку впливає на **сезонність експлуатації**, що може бути **цілорічною і сезонною**. Всі капітальні будинки є цілорічними; всі сезонні мають полегшені конструкції будівель, обмежений благоустрій ділянки й можуть бути як стаціонарними, так і нестаціонарними.

Наприклад, санаторій стаціонарний, цілорічний, установа; ботель - стаціонарний, сезонний, установа; кемпінг - нестаціонарний, сезонний, стабільний, установа; річкове туристське судно - нестаціонарне, сезонне, мобільне; морське туристське судно — нестаціонарне, цілорічне, мобільне.

Сезонність пов'язана з розширенням місткості рекреаційних комплексів у літню пору за рахунок організації сезонних рекреаційних місць. Так, на кожне цілорічне місце повинно доводитися 4 - 5 сезонних місць, тобто якщо максимальна місткість рекреаційного комплексу 1000 місць (по літньому нормативу), то місткість цілорічної рекреаційної установи в даному комплексі складе 200 місць. Відсутність обліку сезонності при формуванні рекреаційних комплексів приводить до недовантаження цілорічних рекреаційних установ у зимовий період на 30 - 40 %.

Критерій сезонності пов'язаний з **рівнем комфорту** рекреаційних установ. Рівень комфорту впливає на об'ємно-планувальні рішення будинків і споруд, склад функціональних груп приміщень, якість номерного фонду і його інженерно-технічне оснащення, ступінь благоустрою ділянки, набір надаваних послуг. Так, у літній сезон у цілорічних установах набір надаваних послуг ширше, ніж у зимовий сезон або міжсезоння. Рівень комфорту залежить від типу рекреаційної установи, площі приміщень, співвідношення (процентного)

між різними типами номерів (за місткістю і кількістю житлових кімнат). Дані умови, що є архітектурно-будівельними ознаками, впливають на стійкі (статичні) вимоги до рівня комфорту. Вимоги до рівня комфорту, що змінюються (динамічні), визначаються набором надаваних послуг, що також залежать від складу й площі приміщень рекреаційних установ, їхньої місткості й місця розташування.

Рівень комфорту рекреаційних установ в основному залежить від стану матеріальної бази. Неоднозначність розвитку матеріальної бази в різних країнах вимагає уніфікації критерію рівня комфорту для забезпечення міжнародних туристських зв'язків. Наприклад, для готелів міжнародне позначення рівня комфорту прийнято символом * (зірка). Кількість зірок збільшується з підвищенням рівня комфорту. Вищий рівень комфорту - *****, нижчий - *. Така класифікація прийнята в Російській Федерації (ГОСТ Р 50645-94) і в Україні (ГОСТ 28681.4-95). У нормативних документах визначені обов'язкові вимоги до будинків готелів і прилягаючих територій, інженерно-технічного устаткування будинків, до номерного фонду, типам номерів і їх технічній й меблевій оснащеності; до складу суспільних приміщень; до набору туристських і готельних послуг; до підготовки персоналу.

Планувальна організація санаторних комплексів

Планувальна організація санаторних комплексів визначається курортологічними ресурсами, тобто наявністю сприятливого для лікування клімату, мінеральних джерел, лікувальної грязі.

Відповідно до визначальних видів природно-кліматичних компонентів розрізняють санаторні комплекси:

- кліматичні й бальнеологічні,
- бальнеопитні,
- грязьові,
- змішаного профілю (кліматогрязьові, бальнеогрязьові, бальнеокліматичні, бальнеокліматогрязьові).

Санаторний комплекс може розміщатися в курортному районі, курортному місті, курортній зоні, будучи основною структурною одиницею в їхній архітектурно-планувальній організації.

Так, у курортний район «Голуба Затока» (ПБК) входять курортні

комплекси «Зоря», «Понізовка», «Голуба Затока».

Санаторний комплекс включає чотири типи санаторних установ:

- *санаторії,*
- *санаторії-профілакторії,*
- *санаторні табори,*
- *лікувальні установи.*

Санаторії - цілорічні установи, призначені для лікування природними лікувальними факторами в сполученні з фізіотерапією, лікувальною фізкультурою, дієтичним харчуванням в умовах санаторного режиму. Санаторії розрізняють за медичним профілем:

- спеціалізовані,
- загальнотерапевтичні,
- протитуберкульозні.

Спеціалізовані санаторії підрозділяють по видах захворювань:

- серцево-судинної системи,
- органів руху,
- органів травлення,
- нервової системи,
- гінекологічні,
- шкірні,
- нирок і сечовивідних шляхів,
- органів дихання нетуберкульозного характеру,
- пов'язаних з порушенням обміну речовин,
- органів кровообігу.

Спеціалізовані санаторії різних типів відрізняються друг від друга складом і устаткуванням лікувальних приміщень.

Санаторії розрізняють також за віковим складом рекреантів: для дорослих і для батьків з дітьми. Санаторні будинки, призначені для лікування дітей, відрізняються від санаторіїв для дорослих складом і розмірами приміщень.

Наприклад, при тривалому лікуванні дітей шкільного віку передбачаються приміщення під класи, обов'язкова наявність ізолятора.

Санаторії-профілакторії призначені для попереджального лікування і визначаються зв'язком з виробництвом: санаторії-профілакторії з відривом від

виробництва й без відриву від виробництва. Санаторії-профілакторії з відривом від виробництва можуть розміщуватися в санаторному комплексі, а на розміщення санаторію-профілакторію без відриву від виробництва впливає транспортна доступність підприємства.

Розходження між санаторіями й санаторіями-профілакторіями мають експлуатаційний характер. Наприклад, строк перебування в санаторних умовах різний: для санаторних установ - 24 - 26 днів, для санаторіїв-профілакторіїв щоденний, щотижневий, 12-денний, 24-денний.

Особливу групу санаторних установ представляють **санаторні дитячі табори**, призначені для дітей 7 - 14 років. Це тип лікувально-профілактичних установ цілорічного функціонування зі строком перебування від 45 (у літню пору) до 65 днів (у навчальний період).

Всі типи санаторних установ включають однакові функціональні групи приміщень:

- приймальні,
- проживання,
- харчування,
- лікувально-діагностичного призначення,
- культурно-масового,
- адміністративно-господарського,
- інженерно-технічного обслуговування.

Організація взаємозв'язку всіх функціональних груп приміщень визначає архітектурну композицію санаторної установи.

*Розрізняють три композиційних прийоми. При **централізованій композиції** всі групи приміщень (за винятком господарської) розміщаються в одному будинку; **при блоковій композиції** основні групи приміщень - проживання, харчування, культурно-масового й лікувально-діагностичного призначення - розташовуються в окремих корпусах, з'єднаних між собою переходами; **при павільйонній композиції** основні групи приміщень перебувають в окремих будинках - павільйонах, не зв'язаних між собою.*

Такі композиційні прийоми використовували для санаторіїв, побудованих в 50 - 60-х роках.

Архітектурно-планувальна композиція санаторної установи впливає на

розміщення всього курортного комплексу на ділянці забудови. Вибір системи забудови залежить від місцевих природних умов: клімату, характеру рельєфу ділянки, наявності штучних або природних акваторій, зелених масивів. Природні умови також впливають на вибір орієнтації основних приміщень. Тут мається на увазі забезпечення достатньої інсоляції приміщень без перегріву в літню пору; відсутність сильних вітрів і в той же час гарна провітрюваність; розкриття приміщень убік найбільш естетичних видів (моря, озера, ріки, парку).

У сучасних курортних комплексах, розташованих в умовах природного дискомфорту (різкий перепад температур, тривалі холоди), створюють штучне середовище, що заповнює відсутні природні фактори. Так, у районах із тривалою холодною зимою в санаторних комплексах передбачені зимові сади, криті прогулянкові галереї, закриті плавальні басейни.

У районах з жарким кліматом у санаторних комплексах розміщують внутрішні двори з водоймами й затіненими просторами.

В останні роки в санаторні комплекси включають санаторії-профілакторії, у яких можуть здійснюватися й лікування, і відпочинок.

На планувальні рішення *санаторіїв-профілакторіїв* впливають їхня спрямованість на профілактику захворювань і необхідність розширення географічних границь їхнього функціонування. Із цією метою розроблені серії типових проектів з використанням блокового композиційного прийому. Архітектурна композиція типового санаторію-профілакторію заснована на сполученні двох квадратних обсягів: житлового триповерхового блоку й одноповерхового суспільного блоку. Центр композиції житлового блоку - зимовий сад, що зв'язаний через відкриті галереї зі спальними приміщеннями. На першому поверсі житлового блоку розміщуються лікувальні приміщення. Таке композиційне рішення дозволяє організувати штучне середовище для лікування й відпочинку при відсутності природних рекреаційних ресурсів.

Новий перспективний напрямок представляють санаторні комплекси, що включають *дитячі санаторні табори*. Для дітей з ослабленим здоров'ям створюються санаторні дитячі табори, що забезпечують особливий режим відпочинку й медичного обслуговування. Такі табори виникли як самостійні установи па базі звичайних піонерських таборів з розширеною групою

медичних приміщень. Санаторні дитячі табори є цілорічними установами, тому виникає потреба в спеціальних приміщеннях для занять по шкільній програмі. Розміщаються такі табори в курортній зоні; вони вимагають комплексного рішення.

Санаторний дитячий комплекс у Євпаторії поєднує 12 таборів із загальною чисельністю 6000 дітей у літню пору й 3600 дітей у навчальний період. Кожні чотири табори об'єднані в групи. Планувальне рішення санаторного дитячого табору являє собою два двоповерхових спальних корпуси, зблокованих з корпусом їдальні. На верхньому поверсі спального корпусу передбачена тераса для сну на відкритому повітрі. Загальнокомплексні спорудження - лікувальні, навчальні, спортивно-оздоровчі.

Комплексний підхід до влаштування дитячих санаторних таборів дозволяє включати в загальнокурортні центри унікальні об'єкти епізодичного обслуговування: парк розваг і атракціонів з дитячою залізницею; гідропарк із водними іграми й гребним каналом.

Планувальна організація комплексів відпочинку

На планувальну організацію комплексів відпочинку впливає наявність природних і архітектурних ландшафтів, що володіють естетичною і рекреаційною цінністю. Закрути рік, берега морів і озер, вершини пагорбів, перепади рельєфу із крутими схилами й водоспадами, острови й лісові масиви — стабільний природний каркас, що визначає вид рекреації й планувальну організацію комплексу відпочинку. **Призначення комплексу відпочинку - забезпечити повсякденний, короткочасний і тривалий масовий відпочинок населення великих міст і промислових районів.**

Відповідно до призначення комплексу відпочинку розрізняють:

- для повсякденного відпочинку - міські (центр дозвілля, фіз. рекреація, парк відпочинку);
- для короткочасного відпочинку - приміські (багатопрофільні, база відпочинку, дитяча дача, дитячий табір, будинок відпочинку, пансіонат);
- для тривалого відпочинку - міжселищні (санаторій-пансіонат, курортне містечко, курортний готель)

Повсякденний відпочинок тривалістю від півтора до декількох годин здійснюється поблизу місць постійного проживання. У межах міста

повсякденний відпочинок здійснюється в міських зонах відпочинку: комплексних спорудах і устроях для фізичної рекреації, центрах рекреації, парках відпочинку. На розташування міських зон відпочинку впливає три фактори: рівномірність розміщення стосовно житлових районів міста; транспортна й пішохідна доступність зон відпочинку; комплексність їхнього розміщення й структури міста.

У *планувальній структурі міста* розміщують районні й міські культурно-просвітні, видовищно-розважальні й фізкультурно-спортивні комплекси для короткочасного й тривалого повсякденного відпочинку, ігор, прогулянок. У комплекси включаються озеленені простори садів, скверів, спеціалізованих парків: виставочні (досягнень науки, техніки, культури, мистецтва), меморіальні, видовищні, декоративні, рекламно-інформаційні, атракціонні.

Прийоми розміщення озелених комплексів будують за *зональним* або *інфраструктурним* принципом. *Зональний принцип* пов'язаний з організацією зон відпочинку в центрі міста, в житлових районах, на «порозі» міста; може мати локальний, лінійний і лінійно-кущовий характер. Наприклад, у Києві Центральний парк культури й відпочинку має лінійний характер, розташовується уздовж Дніпра комплексом парків: «Владимирська гірка», «Хрещатий парк», «Міський сад», «Маріїнський парк», «Аскольдова могила», що переходять у зелену зону «Парку Вічної Слави», ландшафтного «Печорського парку» і Центрального республіканського ботанічного саду.

Інфраструктурний принцип визначає розміщення зон відпочинку уздовж планувально-транспортних осей міста, утворюючи радіально-променеві, кільцеві й лінійні планувальні структури зеленого простору. Лінійний, лінійно-смуговий розвиток зелених зон, призначених для повсякденного й короткочасного відпочинку, створює безперервні зв'язки житлових масивів з рекреаційними зонами.

У житловому районі розміщають лінійно-паркові смуги, основні функції яких - спорт, оздоровчі прогулянки, фізкультура; видовищно-розважальний парк, що складається з різних комплексів, механізованих атракціонів, павільйонів з розважальними автоматами, приміщеннями для настільних ігор; культурно-просвітній комплекс із кіноконцертним, танцювальним і

виставочним залами; комплекс водних атракціонів з каналом для розважальних прогулянок і катання на льоді взимку.

Зона приміського відпочинку (короткочасного і тривалого) розташовується в межах півтора-двогодинної доступності від міста. Сполучення двох форм відпочинку - короткочасного і тривалого вимагає об'єднання різних типів рекреаційних установ у багатопрофільний комплекс. Призначення такого комплексу складається в забезпеченні короткочасного щотижневого відпочинку будь-якого контингенту відпочиваючого й тривалого відпочинку дітей, молоді, дорослих і родин.

Основними типами рекреаційних установ багатопрофільного комплексу є бази відпочинку, дитячі дачі, дитячі табори, будинки відпочинку й пансіонати. Розміщення рекреаційних установ залежить від організації рекреаційних зон багатопрофільного комплексу заміського відпочинку: зона дитячого відпочинку включає зони дитячої заміської дачі й дитячий табір; зона відпочинку батьків з дітьми включає дачне селище, комплекс баз відпочинку й будинків відпочинку; зона відпочинку дорослих визначається розміщенням комплексу пансіонатів.

Основною рекреаційною установою, що забезпечує короткочасний щотижневий відпочинок, є **база відпочинку**. За режимом функціонування цей тип установи є найбільш гнучким, тому що змінюється контингент відпочиваючих: улітку переважає сімейний відпочинок (до 70%), узимку - для дорослих без дітей (90%).

Планувальна організація комплексу бази відпочинку може бути павільйонною або блочно-павільйонною, що залежить від малоповерхової забудови з великою кількістю літніх будинків, споруджень, площадок і малих форм. Центром композиції бази відпочинку є капітальні будинки з ядром цілорічної дії, з'єднані із центром обслуговування через перехід або блокову композицію. Центром обслуговування може бути окремий будинок централізованої або блокової композиції. У центр обслуговування включають різні функціональні групи приміщень: культурно-масова з кіноконцертним залом, залом-аудиторією, бібліотекою; спортивно-оздоровча з басейном, спортивним залом і медпунктом; група харчування з кафе або рестораном. Композиційним ядром центра обслуговування повинна бути площа універсального призначення для проведення масових заходів, організації танців

або виставок. Крім того, у планувальних рішеннях баз відпочинку передбачають загальнокомплексні площадки: спортивну з футбольним полем; дитячу зі спорудами для активних ігор, розваг і видовищних заходів; паркову; пляжну; господарську. Літня житлова група будинків являє собою архітектурно закінчену композицію, що включає житлові будиночки, приміщення й площадки з вогнищами, де можна приготувати рибу, шашлики, обробити зібрані ягоди й гриби; площадки для перегляду телепередач і ігор; площадки для ігор дітей дошкільного й шкільного віку; площадки для гімнастики, легкої атлетики, волейболу, баскетболу, тенісні корти; басейн для дітей, при наявності водойм обладнають пляж, човнову станцію.

Організація баз заміського відпочинку цілорічного функціонування зі змінним режимом експлуатації - влітку для відпочинку дітей, а в осінньо-зимовий період для відпочинку дорослих - привела до створення нових типів дитячих таборів заміського відпочинку. Новий тип установи відпочинку - **дитячий табір - база відпочинку** дозволив створити комфортні умови для дитячого відпочинку в районах з дискомфортним кліматом; тут підвищився рівень проживання, культурно-масового й спортивно-оздоровчого обслуговування як улітку, так і у позаканікулярний час.

У курортній зоні створюються комплекси дитячих таборів цілорічного функціонування, наприклад комплекс таборів Артека в Криму, «Орля» на Кавказькому узбережжі Чорного моря, «Океан» у пригороді Владивостока.

На території комплексу Артек, що розтягся уздовж берега Чорного моря на 5 км від гори Аюдаг до Генуезької фортеці, розміщені сім таборів, органічно пов'язаних з ландшафтом і об'єднаних композиційно загальнокомплексним центром. У комплексі розташоване містечко Наукової фантастики з обсерваторією, космічною ракетою, Будинком робота, математичним лабіринтом. Є свій Артеківський заповідник з Будинком флори й фауни Криму.

Одним із традиційних типів літнього відпочинку дітей дошкільного віку є **заміські дитячі дачі**. Заміський відпочинок дошкільників - явище сезонне, але зведення сезонних дач нерентабельне так само, як і дитячих літніх таборів. Сучасні заміські Дачі в основному капітальні, зі змінною цілорічною експлуатацією. У зимовий час - звичайний дитячий садок тижневого перебування дітей, а й літній - збільшення місткості на 50 відсотків за рахунок

використання терас, веранд або групових приміщень. Склад і взаємозв'язок приміщень повинні забезпечувати повну ізоляцію дитячих груп. Основні функціональні групи приміщень заміської дачі - приміщення дитячих груп, що складаються зі спальних й групових; приміщення обслуговування (культурно-масового, медичного, адміністративно-господарського); приміщення для обслуговуючого персоналу. Обов'язковим приміщенням для заміських дач є ізолятор, у якому повинна перебувати захворіла дитина до повного видужання. Для ізолятора на території заміської дачі виділяється особлива зона з окремим в'їздом і площадкою для видужуючих дітей.

Для сезонного обслуговуючого персоналу необхідні гуртожитки, розташовувані при комплексі установ відпочинку для дорослих. Такі цілорічні гуртожитку можуть функціонувати як пансіонати у позаканікулярний час.

Пансіонати й будинки відпочинку - рекреаційні установи однакового призначення для заміського відпочинку дорослих і родин з дітьми. Типологічно ці установи відрізняються тільки формою обслуговування: у будинках відпочинку передбачається повне обслуговування, а в пансіонатах обслуговування здійснюється через відкриту мережу установ обслуговування або житлові номери обладнаються кухнею-нішею.

Необхідність збільшення місткості установ відпочинку в літній період вимагає впровадження змінного режиму функціонування: у літню пору наявність гарантованого проживання й харчування є достатнім, тому що різноманітний набір літніх рекреаційних занять; у зимовий період недолік рекреаційних занять повинен компенсуватися набором послуг в установі відпочинку (дозвілля, медико-профілактичне обслуговування, фізична культура, розваги й т.д.).

Збільшення місткості цілорічних установ відпочинку досягається додатковим функціонуванням літніх будиночків і корпусів, трансформацією спальних місць (кімнати типу «дубль» з додатковим спальним місцем).

Чітке функціональне зонування території, а також виділення зон суспільно-житлового цілорічного корпусу, літніх корпусів, спортивної і пляжної - основні вимоги до планувального рішення приміської зони відпочинку.

Розміщення установ тривалого відпочинку в курортних районах

визначило появу міжселищного відпочинку й вплинуло на типологію рекреаційних установ: санаторій-пансіонат, курортне містечко, курортний готель, в яких відпочинок поєднується з можливістю амбулаторного лікування.

Поява *курортних готелів* виявила тенденції до збільшення їхньої місткості, розширення сфери послуг, розмаїтості розважального відпочинку, забезпеченню умов для культурного дозвілля й спортивно-оздоровчої діяльності.

У даний час курортні готелі зведені на багатьох курортах. Місткість їх нормується від 300 до 1000 місць. Подальше збільшення місткості привело до появи готельних комплексів.

Найцікавішим готельним комплексом є комплекс відпочинку «Ялта» у Криму на 2616 місць. Великий комплекс відпочинку «Ялта» органічно зливається із природним оточенням, як би виростаючи й складного терасового рельєфу. Конфігурація ділянки обумовила хрестоподібну композицію блокування житлового й суспільного корпусів. Розташування житлового 17-поверхового корпусу готелю поперек рельєфу дозволило вписати будинок у підніжжя Масандрівського пагорба, а постановка його торцем до моря створила рівноцінний огляд морської перспективи з вікон кожного номера.

Рішення території комплексу визначилося створенням нового парку, що органічно продовжує стародавній парк - заповідник Масандра. У структуру нового парку увійшли зони відпочинку, спорту, пляжна зона, зона транспортних автостоянок. У зону відпочинку парку включені фонтани, басейни, каскади: у центрі ділянки перед будинком готелю височіє фонтан «Флора», пов'язаний з фонтаном «Джерело» струменями води, що перетікає. По іншу сторону спального корпусу зона відпочинку відділяється видовими площадками, системою плавальних басейнів, фонтаном «Фауна». Новий парк терасами спускається до моря, завершуючи його пляжною зоною, куди відпочиваючі можуть добратися ліфтом або через підземний перехід. Триярусний комплекс пляжів включає душові, пункти прокату, фінські лазні, аерарії, кафе, бари й відкриту площадку для відпочинку.

Розмаїтість суспільних приміщень розраховано як на проживаючих, так і на епізодичних гостей. Тому приміщення ресторанів, торгівельного пасажу, вар'єте, винного льоху на перших поверхах розташували так, щоб була

можливість незалежного доступу в них. На верхньому панорамному поверсі знаходяться кінозал, фойє, ігрова вітальня, нічний бар, тераса-солярій. Організація нових видів розважального харчування в сполученні із прискореною або здешевленою системою самообслуговування в громадському харчуванні забезпечує можливість вибору режиму відпочинку в курортному готелі.

Курортний готель відповідно до функцій відпочинку й оздоровлення має приміщення для елементарного медичного обслуговування й спортивно-оздоровчої діяльності: кабінет цілодобового медичного спостереження; процедурні типу інгаляційних; масажні; спортивно-тренажерний зал для занять лікувальною фізкультурою; басейн для оздоровчого й лікувального плавання.

Всі інші види лікування, надавані відпочиваючим, покладають на централізоване медичне обслуговування існуючого курорту.

Особливе значення в експлуатації курортного готелю надається організації дитячого відпочинку. Із цією метою формується естетично повноцінне середовище комплексів відпочинку, що включає благоустрій, озеленення, малі форми, водойми, твори декоративно-прикладного мистецтва.

Особливістю курортних готелів є включення їх у туристські комплекси, що підвищує вимоги до умов тимчасового проживання: якості меблів, оснащенню номерів кондиціонерами й сигналізаційними устроями, якості обслуговування. Крім того нові курортні готелі повинні сполучатися зі сформованими архітектурними ансамблями.

Планувальна організація туристських комплексів

Умови розміщення туристських комплексів

Планувальна організація туристських комплексів залежить від природно-кліматичних, містобудівних і туристських умов розміщення туристських установ. За *природно-кліматичними* умовами розрізняють туристські комплекси рівнинні, гірничо-рекреаційні, прибережні, водні. Розміщення туристських комплексів відповідно до *містобудівних* (у місті, пригороді й у міжселищній зоні) і *туристських умов* (розташування на маршруті: головні і проміжні) визначає типологічні розходження туристських установ.

Сучасні норми регламентують наступні типи туристських установ: туристські готелі, туристські бази, мотелі, кемпінги, притулки, хатини,

туристські молодіжні табори та ін.

Туристські готелі розміщують в основному в місті, можуть бути прибережними, гірськими й головними на маршруті.

Туристські бази можуть перебувати в будь-яких природно-кліматичних умовах; можуть розташовуватися в пригороді, міжселищній зоні, на туристському маршруті; вони можуть бути головними й проміжними.

Туристські установи, розраховані на прийом автотуристів, називають установами автотуризму. До них відносяться мотелі й кемпінги, розміщення яких визначається близькістю автотраси: у пригороді, у межах міста або міжселищній зоні.

Для прийому й обслуговування автотуристів, які подорожують із використанням мобільних туристських автозасобів: караван (причіп-дача), кемпер (моторний будинок, житловий автомобіль), ротель (пересувний готель), - організуються трейлерні парки й караванінги.

Туристські притулки й хатинки розраховані на короткочасний відпочинок туристів різних видів маршрутів і розташовують у важкодоступних міжселищних зонах туризму.

У малонаселених місцях у проміжних пунктах спортивних туристських маршрутів розміщують туристські станції із строком перебування в них від трьох до п'яти діб.

У важкодоступних й малоосвоєних туристських районах розташовують мобільні туристські установи: пересувні, збірно-розбірні, наметового типу.

Останнім часом набув популярність водний туризм, для якого розроблені нові типи туристських установ: ботель (цілорічний готель на березі водойми), акватель (готель на воді або на березі водойми для аквалангістів), флотель (сезонний готель на воді), ботокемпінг (установа типу кемпінгу на березі водойми), флотокемпінг (сезонна туристська база на воді).

У закордонній практиці одержали розвиток туристські установи, призначені для обслуговування власників особистих літаків - флайтелі (наприклад, флайтель - мотель біля Таласу, шт. Оклахома, США).

Вибір типу туристської установи визначається розміщенням його на туристському маршруті. Туристські маршрути розрізняють по видах природного комплексу: наземні, водні, повітряні, комбіновані. По характеру й

способу пересування туристів можуть бути маршрути: наземні - пішохідні, лижні, санні, кінні, мотовелосипедні, автобусні, залізничні; водні - гребні, вітрильні, моторні, теплохідні; повітряні - літакові, вертолітні, за допомогою дирижабля або аеростата. *По виду територіальної конфігурації* розрізняють маршрути: лінійні, радіальні, кільцеві, петлеві, змішані (лінійно-радіальні, лінійно-кільцеві, радіально-петлеві). *По призначенню* розрізняють маршрути: культурно-пізнавальний, спортивно-оздоровчий і спеціалізовані (наприклад, маршрут весільної подорожі).

Граничні значення радіусів пересування протягом дня залежать від способу пересування по маршруті: пішохідні - 2,5 км; гребні - 30 км; велосипедні - 60-70 км; автобусні - 200-300 км, що впливає на періодичність розміщення туристських установ на маршруті. Лінійні, кільцеві, лінійно-кільцеві й лінійно-радіальні маршрути починаються й закінчуються головними туристськими установами (туристські готелі в місті; туристські бази - у пригороді, туристській зоні).

На радіальних, петлевих і радіально-петлевих маршрутах головними є в основному туристські бази.

У проміжних пунктах маршрутів можуть розміщуються туристські станції, притулки, хатинки.

Вибір типу туристської установи визначається також способом пересування на маршруті. Для пішохідного маршруту головною туристською установою є туристська база, проміжним - притулок і хатина; для автомобільного маршруту головними служать мотелі й кемпінги, проміжними можуть бути трейлерні парки; для водного маршруту головні - ботелі, проміжні - флотокемпінги. Так, на автобусному лінійному маршруті «Львів - Ужгород» головні туристські готелі розміщуються у Львові й Ужгороді, у проміжних пунктах маршруту розташовані турбази (Ясиня, Рахів, Хуст, Мукачеве); на лижному кільцевому маршруті «По високих Карпатах» Ясиня - Рахів - Ясиня головними є туристські бази в Ясиня й Рахів, проміжними - туристські притулки «Драгобрат», «Едельвейс», «Брецул», «Козьмещик».

Останнім часом стали популярними тривалі транспортні маршрути. Класифікація тривалих транспортних маршрутів визначає взаємозв'язок транспортної й стаціонарної складових туристського маршруту:

- 1) використання тільки транспортної складової для проживання (морські, річкові теплоходи; туристсько-екскурсійні поїзди) на круїзних маршрутах;
- 2) використання тільки стаціонарної складової для проживання в початкових, кінцевих і проміжних пунктах авіаційних, автобусних і автомобільних маршрутів;
- 3) комбіноване використання транспортної й стаціонарної складових для проживання, що володіють гнучкою формою організації туризму й мають цілорічну дію. Наприклад, комбінований залізничний кільцевий маршрут «Золоте кільце Росії» по древнім містам: Москва, Володимир, Суздаль, Ярославль, Кострома, Переяславль-Залеський, Ростов, Москва з розміщенням у готельних комплексах (так, у Москві - туристський комплекс «Ізмайлово», у Володимирі - готель «Клязьма», у Суздалі - Головний туристський комплекс «Суздаль»).

Тривалі теплохідні маршрути ріка - море - ріка із проживанням у початковому й кінцевому пунктах розроблені в Україні: Дніпро - Чорне море - Дунай (розміщення в готелях Києва й Одеси). Останнім часом придбали популярність закордонні теплохідні круїзи, наприклад двотижневий круїз із Одеси: Італія - Кіпр - Туреччина - Одеса.

Характер маршруту, спосіб пересування на маршруті, призначення маршруту визначають склад туристських установ, що забезпечують умови проживання і обслуговування туристів.

У туристських установах склад приміщень туристського обслуговування залежить від призначення маршруту. Для обслуговування на культурно-пізнавальному маршруті необхідне надання значної інформації, послуг з організації екскурсій, забезпечення транспортом і медичним обслуговуванням, допомога інструктора або гіда-перекладача; для обслуговування туристів на спортивно-оздоровчих маршрутах необхідне створення умов для зберігання, сушіння, ремонту, а також прокату спорядження й інвентарю; забезпечення системи контрольно-рятувальної служби, послуг тренерсько-інструкторського складу й медичних послуг з наданням допомоги при можливому травматизмі.

Склад приміщень культурно-масового призначення в туристських установах спортивно-оздоровчих маршрутів більш різноманітний, ніж для туристських установ культурно-пізнавальних маршрутів. На склад приміщень

культурно-масового призначення впливають різні вимоги туристів різних маршрутів: для туристів культурно-дозвільних маршрутів - вимога активного відпочинку (танцювальні, ігрові, розважальні зали); для туристів спортивно-оздоровчих маршрутів - задоволення інформаційного «голоду» і зняття фізичної втоми (зали для глядачів, телевізійні холи, бібліотеки, салони ігрових автоматів, вітальні, коминкові, сауни, басейни).

Спеціалізовані маршрути (бізнес-тур, сафарі-тур, весільний тур) обумовили розширення або зміну складу приміщень і появу нових типів туристських установ: екзотичний готель, експрес-готель, човниковий готель, готель-апартамент, конгрес-готель, бізнес-готель.

Функціональна типологія туристських установ пов'язана з архітектурно-композиційними типами:

1. Будинки туристських установ сучасних архітектурних форм, що враховують особливості природного ландшафту, а також застосування сучасних матеріалів і конструкцій на основі індивідуального або типового проектування. До таких архітектурно-композиційних типів відносяться майже всі туристські готелі й мотелі міської забудови.

2. Нові будинки туристських установ з використанням основних принципів і архітектурних форм етнографічної або регіональної архітектури, синтез сучасних і традиційних форм. До таких типів відносяться туристські бази, кемпінги, притулки, хатинки, молодіжні табори.

3. Старі будинки, що мають історичне або етнографічне значення, пристосовані під туристські установи; нові будинки, що повністю повторюють форми й прийоми регіональної архітектури зі збереженням традиційних матеріалів і конструкцій. Це можуть бути турбази, притулки, табори. Наприклад, будинок турбази «Гуцульщина» смт. Яремче відтворює форми архітектури народного побуту;

4. Будинки й спорудження сезонного або мобільного типу (намети, автопричепи, туристські судна, поїзди), композиційні форми яких визначаються вимогами й прийомами технічної естетики - дизайну. Наприклад, плавуча туристська база в затоці Саронікс у Греції має форму півсфери на поплавкових камерах з поворотними вітрилами.

5. Будинки й споруди туристського призначення, форми яких мають

аттрактивний характер. Наприклад, у туристському комплексі «Свірська слобода» під Санкт-Петербургом туристам пропонують різні види проживання - від готелю «Келія» на 200 місць до сінника на старому млині й табору на плотах. В умовах проживання відображаються риси сільського побуту з пересуванням по піших, кінних і водних («По семи озерах») маршрутам.

Взаємозв'язок будинків туристських установ з навколишнім природним середовищем забезпечує схоронність найцінніших природних ландшафтів, створення цілісних архітектурно-просторових композицій і оптимальних умов для організації різних форм туристської діяльності.

Планувальна організація туристських готелів

На архітектурно-планувальну композицію туристських готелів впливають умови їхнього розташування в міській забудові, у заміських зонах відпочинку й туризму, у спеціалізованих спортивно-оздоровчих районах.

Особливе значення надається містобудівному розміщенню туристського готелю: у центрі міста або на його окраїні, поблизу визначних пам'яток міського ландшафту або транспортного вузла, у приміській (буферній) або парковій зоні відпочинку. Розташування турготелю в центрі міста вимагає об'єднання з архітектурним ансамблем вулиці, площі, міських будинків.

У той же час туристський готель може бути архітектурним акцентом у забудові мікрорайону або транспортної магістралі. Будинок туристського готелю може включатися в готельний комплекс, розташовуватися й історичної частини міста. Наприклад, будинок готелю в Брейзахс (Німеччина), побудований в історичному районі міста, що піднімається над долиною ріки Рейн, вдало вписався в пейзаж односхилими дахами й похилими стінами, повторюючи силует навколишніх старих будинків.

Туристські готелі іноді розміщуються в пам'ятниках архітектури (наприклад, турготель «Хіва» - у будинку медресе).

Розташування туристських готелів у міському парковому ансамблі з'єднує туризм і відпочинок на тлі мальовничої природи. Так, будинок готелю в Шеффілді (Великобританія) побудовано в міському історичному парку.

Архітектурні композиційні зв'язки між приміщеннями, що забезпечують виконання основних функцій, визначають основні види архітектурно-просторових будинків туристських готелів:

- централізована композиція (одноповерхова або багатоповерхова) з розміщенням основних функцій у єдиному обсязі на одному або на різних рівнях;
- блокова композиція (розосереджена, павільйонна або зблокована), коли основні функції розміщуються в різних об'ємно-просторових блоках;
- подіумна композиція, коли суспільна частина будинку, розвинена по горизонталі, є підставою для житлової частини будинку, розвинутої по вертикалі.

Найбільше поширення одержала подіумна композиція для готелів підвищеного комфорту, що займають значну територію із численними під'їздами й вільним простором.

У міській забудові частіше використовується централізована або блокова композиція: готель «Дніпро» в Києві - централізована композиція, готель «Ялта» - блокова. У готельному комплексі «Ялта» блокується житловий корпус і будинок громадського харчування.

При обмеженій площі міської забудови використовують прийом зменшення розмірів першого поверху в загальній централізованій композиції. Так, в 11-поверховому готелі «Дю-Лак» у Тунісі в міру збільшення висоти будинку зростає довжина житлових поверхів: кожний наступний поверх нависає над попереднім.

Стиснута міська забудова обумовила появу компактних багатоповерхових (циліндричних, кубічних обсягів) туристських готелів централізованої композиції (наприклад, 36-поверхова вежа-готель «Холідей-Інн» в Аусбурзі, Німеччина). Номера в готелі розміщені з 1-го по 11-й поверх. Суспільні приміщення в таких готелях розташовують на останніх або в підвальних і цокольних поверхах. Розміщення приміщень суспільного призначення в підземній частині будинку характерно для більшості готелів баштової форми.

Останнім часом використовують нові прийоми організації простору будинків туристських готелів *атріумного* типу. До атріумних готелів відносяться різні готелі американського архітектора Д. Портмана: «Хайатт-Рідженсі» у Сан-Франциско, Чикаго, Атланта (США) і ін.

У *міжселищних* зонах туристські готелі включаються в туристські

комплекси, які знаходяться у туристсько-оздоровчих районах. Традиційними туристсько-оздоровчими районами є гірсько-рекреаційні райони, у яких розміщуються туристські готелі. Наприклад, гірсько-рекреаційний комплекс «Домбай» на Кавказі, розташований на позначці 1630 м над рівнем моря в злитті трьох гірських рік, включає окремі готелі «Домбай», «Крокус», «Аманауз», «Супутник», від яких канатні дороги ведуть до видових площадок на позначці 3000 м вершини Мусатчері.

Просторова організація туристських готелів у міжселищних зонах відрізняється взаємозв'язком їх з навколишнім ландшафтом. Характер природного ландшафту впливає на вибір прийомів взаємозв'язку з архітектурою:

а) уписування архітектури туристського готелю в ландшафт або повторення рельєфу;

б) протиставлення архітектури туристського готелю ландшафту або рельєфу, при цьому домінантою може бути або ландшафт або будинок готелю;

в) підпорядкування архітектури ландшафту як гармонійне злиття з ландшафтом або рельєфом

Архітектурно-просторова композиція туристського готелю в міжселищній зоні може бути виражена в одиничній формі.

У сучасній рекреаційній архітектурі використовують нові принципи формоутворення будинків туристських готелів, що відображають закони формування природи, - вертикальне й горизонтальне освоєння простору створенням цілісної об'ємно-просторової лінійної структури. Цей принцип є ведучим для сучасної архітектури гірсько-туристських комплексів. Лінійні комплекси органічно вписуються в ландшафт гірської місцевості: силует комплексу наслідує лінії гірської гряди, а його контури - рельєфу місцевості.

Протяжний гірничо-рекреаційний комплекс «Ель Ла Плань» (Франція) у вигляді єдиної лінійної структури змінної висоти, піднятий над землею на великопролітних опорах, має функціональне зонування по вертикалі: нижній рівень - зона комунікацій; середній рівень - зона обслуговування, «внутрішня вулиця», де розміщуються торговельні ряди, кафе, ресторани, клубні приміщення, вітальні; верхній рівень - житлова зона з терасами, соляріями. Такі тривимірні структури в закордонній практиці одержали назву інтегрованих

комплексів.

Туристські комплекси в міжселищних зонах поєднують різні типи туристських установ відповідно зі спеціалізацією: **молодіжний туристський комплекс** включає туристський готель, турбазу, туристську станцію, туристський табір; **туристсько-спортивний комплекс** - туристський готель, туристську базу, спортивно-оздоровчий табір; **гірсько-спортивний туристський комплекс** - туристський готель, туристську базу, гірськолижну станцію; **водноспортивний туристський комплекс** - туристський готель, водну турбазу (акватель, флотель), водну станцію (ботель).

Планувальна організація туристських баз

Турбази й мотелі є туристськими установами готельного типу, відрізняючись від готелів призначенням, комфортністю, місткістю, поверховістю, місцем розташування.

Сучасні нормативи передбачають підвищення поверховості туристських баз (до 9 поверхів), місткості (200, 500, 1000 місць), комфортності номерів (житлові номери обладнуються санвузлом).

Дотепер більша частина турбаз сезонного функціонування. Сучасні норми передбачають організацію турбаз зі змішаним режимом функціонування: літні із цілорічним ядром або цілорічні з літнім розширенням. Крім того, нормами передбачені турбази для сімейних з дітьми.

Турбази розраховані на обслуговування пізнавально-екскурсійних, спортивних і оздоровчих туристських маршрутів. По розташуванню на маршруті туристські бази можуть бути головні і проміжні, розміщаючись у приміських зонах відпочинку, у складі туристсько-оздоровчих районів або комплексів.

На архітектурно-планувальну організацію туристських баз значною мірою впливають природно-кліматичні й ландшафтно-географічні фактори. Так, у гірсько-туристських комплексах залежно від їхнього розміщення по висоті над рівнем моря туристські бази можуть бути й тільки туристськими, і гірськолижними, і альпіністськими. Туристські бази формуються на більш низьких позначках у порівнянні з гірськолижними і альпіністськими, у мальовничих місцях, звідки ведуть різні пішохідні й транспортні шляхи до природних визначних пам'яток, архітектурних пам'ятників, видових площадок.

Туристські бази повинні бути цілорічними, наближаючись за комфортом до туристських готелів.

Гірськолижні туристські бази в основному зимового функціонування, включають цілорічне ядро, притулки, хатинки, стоянки.

Альпіністські турбази призначені в основному для літніх видів спорту, тому включають туристські хатини, наметові табори, спортивні площадки.

Туристські притулки й хатини можуть включатися в комплекс турбаз або розташовуватися на маршруті у важкодоступних місцевостях у якості транзитної туристської установи. Туристські притулки й хатини призначені також для короткочасного відпочинку на спортивних маршрутах: притулки - для одне -, дводенного відпочинку; хатини - для ночівлі. Тривалість перебування й місткість визначають склад приміщень і комфортність. Притулки місткістю 50, 75 і 100 осіб цілорічної дії можуть мати чотиримісні номери із санвузлом. Притулки й хатини місткістю 25 осіб можуть мати спальні кімнати на 5 - 10 місць або на туристську групу (до 20 місць).

Різноманітна типологія гірських туристських установ обумовлює різноманіття архітектури туристських будинків: від сучасних спрощених або ускладнених форм багатоповерхових будинків до стилізованих під народну архітектуру будиночків, котеджів, малоповерхових будинків.

Існуючі сучасні турбази - рівнинні й прибережні - цілорічної експлуатації мають типові архітектурні форми: двох - і п'ятиповерхові, прямокутні в плані спальні корпуси, що стоять окремо або зблоковані з корпусом їдальні. Принцип масового застосування типових проектів туристських баз неприйнятний у сфері туризму. Унікальність ансамблів туристських баз, контрастність стосовно міської забудови, збереження регіональних і національних рис - основа формування повноцінного середовища для відпочинку.

Архітектура одноповерхових будиночків і котеджів при сезонній експлуатації турбази більш індивідуальна, співзвучна природним особливостям місцевості й більшою мірою відповідає вимогам туризму.

Одним з найважливіших напрямків організації туристських баз є збереження історичних ансамблів і окремих пам'ятників архітектури із включенням їх у структуру туристських комплексів.

Розвиток водного туризму сприяв формуванню спеціальних туристських

установ - прибережних і наплавних. Прибережні установи (ботель, ботокемпінг) водного туризму формуються за аналогією з туристськими готелями й туристськими базами, але розміщаються на ділянках обмежених розмірів, тому мають більш компактну композицію. Вибір композиційного рішення установи водного туризму залежить від його місця розташування, типу акваторії, видової орієнтації житлових приміщень на водний простір. Композиція наплавних установ водного туризму (флотелів, флотокемпінгів) може бути компактною з розміщенням на дебаркадері або розосередженою з розташуванням уздовж берегової лінії. Флотелі можуть бути цілорічної дії (наприклад, чотириповерховий флотель «Русалка» в Амстердамі обладнаний власної котельнею) або сезонної (наприклад, екскурсійна баржа в таборі Стипока на Дунаї).

Ботелі й ботокемпінги розміщують у приміській зоні міст і зонах відпочинку на водному маршруті; флотелі - в опорних пунктах туристського водного маршруту, що мають визначне природне середовище, де є можливість організації полювання, рибальства, водного спорту. Флотокемпінги є проміжними пунктами туристського водного маршруту.

Водні траси туристського маршруту прокладають поза основними судновими шляхами. Транзитна ділянка водного маршруту має довжина до 200 км; ботелі розміщують у початковому й кінцевому пунктах через 200 км, флотелі - у транзитній зоні маршруту через 100 км, ботокемпінги – 50 - 75 км, флотокемпінги - через 20 - 25 км. Флотелі цілорічної дії можуть міняти місце розташування залежно від сезону: улітку - в місцях масового відпочинку, узимку - у межах міста.

Специфіку установ водного туризму складають елінги або стоянки для зимового зберігання судів і наплавні причали, пляжі, ремонтні майстерні, наплавні огорожувальні споруди, хвилеломи.

На ділянці установ водного туризму виділяють функціональні зони: проживання й культурно-побутового обслуговування; відпочинку й спортивних споруд, що примикають до пляжу; технічного обслуговування плавальних засобів, наближену до гавані; господарську.

Планувальна організація автотуристських комплексів

Вимога мобільності в туризмі привела до розвитку системи установ

автотуризму: мотелів, кемпінгів, трейлерних парків, розташовуваних на туристських маршрутах, що проходять по автомагістралях.

Мотель - автотуристська установа готельного типу цілорічної експлуатації, призначена для тривалого проживання з повним комплексом послуг культурно-побутового й технічного обслуговування.

Кемпінг - автотуристська установа сезонної експлуатації з обмеженим набором послуг культурно-побутового й технічного характеру, призначена для короткочасного проживання в стаціонарних будиночках або наметах.

Трейлерні парки - автотуристська установа сезонної експлуатації, призначена для тривалого проживання автотуристів, що подорожують на караванах, кемперах і ротелях.

Залежно від місця розташування на маршруті розрізняють установи автотуризму транзитного, кінцевого й комбінованого типу. *Транзитні* установи автотуризму призначені для короткочасного відпочинку на шляху; *кінцеві* - для тривалого перебування; *комбіновані* можуть використовуватися як для тривалого, так і для короткочасного перебування. Так, на автотрасі Київ - Харків розміщуються: транзитний мотель-кемпінг «Зелена діброва» у Полтаві, кінцевий мотель-кемпінг у Харкові. Одночасно мотель-кемпінг у Харкові, розташовуючись на автостраді Москва - Сімферополь, є транзитним типом автоустанови.

Установи автотуризму кінцевого типу можуть розміщатися й курортній зоні або зоні відпочинку й туризму, включаючись у комплекс із іншими типами установ відпочинку й туризму. Установи автотуризму кінцевого або транзитного типу можуть бути об'єднані в автотуристський комплекс, що включає мотель, кемпінг, ротель, наметове містечко. Такі автотуристські комплекси відповідають вимозі сезонного збільшення місткості: мотель - цілорічної експлуатації, кемпінг і ротель - сезонної експлуатації.

Автотуристський комплекс повинен відповідати наступним умовам розміщення:

- 1) на в'їзді в населений пункт - розміщатися праворуч по руху на магістралі, що перетинає населений пункт;
- 2) на в'їзді в населений пункт, розташований поза магістраллю, перебувати праворуч у межах під'їзної дороги;

3) перебувати на перетинанні під'їзної дороги й кільцевої автомагістралі навколо населеного пункту;

4) відповідати правобічному розміщенню щодо основного потоку руху до населеного пункту;

5) якщо автотуристський комплекс розташований на магістралі, то необхідна організація кругового розвороту за 300 - 400 м до в'їзду в комплекс;

6) необхідна ізоляція від шуму з боку автомагістралі.

На планувальну організацію ділянки автотуристського комплексу впливає розміщення функціональних зон (зона проживання й культурно-побутового обслуговування, адміністративно-господарська зона; зона громадського харчування (торгівельна зона); зона технічного обслуговування).

Зона проживання й культурно-побутового обслуговування включає різні типи установ автотуризму (мотель, кемпінг, ротель), спортивні площадки, плавальний басейн, стоянки для автомобілів, зелені насадження загального користування. Адміністративно-господарська зона включає корпуси: адміністративний, господарсько-побутовий, складський господарський двір з автостоянкою. Зона харчування складається з виробничих і торгівельних будинків з окремими під'їзними коліями й автостоянкою. У зону технічного обслуговування входять ремонтні майстерні або станції техобслуговування, АЗС.

В автотуристському комплексі крім мотелю можна розташувати трейлерний парк, призначення якого - прийом і обслуговування автотуристів, що подорожують за допомогою мобільних автотуристських засобів: караванів, кемперів, ротелів. Для обслуговування мобільних автотуристських засобів створюють спеціальну інфраструктуру: бази прокату, зберігання й ремонту мобільних туристських засобів; проміжні площадки під час транзитного проходження; технічне-санітарно-технічне устаткування стоянок; підводку електромереж.

Функціонально-планувальна організація трейлерного парку включає: зону проживання, що складається із площадок для паркування кемперів, караванів, ротелів; зону проїздів; зону в'їзду - виїзду; зону обслуговування у вигляді стаціонарних будинків і споруд або мобільних сервісних фургонів з набором технологічного устаткування. Кожна площадка для паркування має

зону в'їзду - виїзду й стоянки, обладнані водопроводом, господарсько-побутовою каналізацією, електрикою.

При організації трейлерних парків особливі вимоги пред'являють до збереження природного ландшафту. Із цією метою створюють зелену огорожу по периметру площадки, використовують гравійне покриття, обладнають спеціальні площадки для відпочинку.

Планувальна організація туристського табору

Туристські табори - установи сезонної експлуатації, призначені для масового відпочинку молоді. Сучасні норми допускають організацію туристських таборів з цілорічним ядром від 20 до 40 % загальної місткості. Такі табори можна використовувати як базу відпочинку молоді. Туристські табори розміщують у приміській зоні відпочинку й туризму, у міжселищній зоні в складі туристського комплексу або в складі цільового комплексу молодіжних таборів. Туристські табори можуть бути універсальними по призначенню: оздоровчо-туристські, спортивно-туристські, спеціалізовані.

В оздоровчо-туристських таборах, крім основного завдання (оздоровлення), організують туристсько-екскурсійні заходи. У спортивно-туристських таборах формують спортивні й туристські прикладні навички в умовах табірної й похідного життя. Міжнародні молодіжні й студентські табори одержали визнання в усьому світі й призначені для занять спортивним туризмом, культурно-пізнавальної й краєзнавчої роботи студентської молоді. Такі типи туристських таборів створюють на основі цілорічного ядра. Місткість цих установ - від 100 до 1000 місць. Основна функція таких таборів - оздоровчо-спортивна; додаткова - ближній туризм.

Літні туристські табори можуть бути стаціонарними й пересувними (мобільними). Стаціонарні туристські табори розміщаються на певній території; вони мають відкриті й закриті (адаптовуючі) будинки й споруди з низьким ступенем капітальності. Закриті (адаптовуючі) будинки забезпечують повний захист від дискомфортного впливу зовнішнього середовища. Відкриті споруди являють собою будівлі або устрої (спортивні, ігрові, пляжні), малі форми, інформаційні покажчики, що стоять окремо й забезпечують побутовий і естетичний рівень рекреаційного обслуговування.

Будинки закритого типу розрізняють по формотворних ознаках. До ніздрюватого відносяться житлові й обслуговуючі будинки, до зальних - суспільні будинки. Житлові літні будинки можуть складатися з одного спального осередку, двох, чотирьох і т.д. В одноповерхових житлових будинках можливе дворядне безкоридорне блокування спальних осередків уступами в об'ємні блоки. Вертикальне блокування об'ємних блоків становить два - три поверхи. Суспільні будинки характеризуються наявністю зальних великопролітних приміщень (громадського харчування, танцювальних, ігрових і спортивних).

Планувальна організація мобільних споруд туризму

Пересувні (мобільні) туристські табори мають можливість переміщення на іншу територію зі швидким складанням - розбиранням або трансформацією різних будинків і споруд. Мобільні туристські табори можуть бути кочовими й збірно-розбірними. *Кочові* - це різні причіпні, наплавні спорудження, трейлери. *Збірно-розбірні* розрізняються по конструктивній ознаці:

- збірно-розбірні (із плоских або просторових елементів);
- контейнерні (з легких об'ємних блоків);
- пересувні (зі змінною ходовою частиною);
- що трансформуються (змінюють свій обсяг за рахунок рухливих зовнішніх формотворних конструкцій);
- об'ємні блоки в сполученні з додатковими збірно-розбірними елементами;
- об'ємні блоки з елементами, що трансформуються;
- збірно-розбірні будинки з елементами, що трансформуються.

Особливість функціонування мобільних будинків - регламентована тривалість експлуатації на заданій території, що виражається в ступінь оборотності, яка охоплює процеси транспортування й монтажу, експлуатації, демонтажу.

Застосування мобільних будинків у будь-яких рекреаційних установах забезпечує можливість створення на їхній основі гнучкого матеріально-просторового середовища для задоволення постійно мінливих потреб людей у відпочинку, а також дозволяє дотримувати екологічних вимог при будівництві

й експлуатації комплексів масового відпочинку й туризму.

Сучасні мобільні будинки, виготовлені й обладнані в заводських умовах, поєднують у мобільні комплекси різного рекреаційного призначення з можливістю зміни місткості й функціонально-планувальної структури.

Контрольні питання:

1. Дайте визначення рекреаційного комплексу.
2. За якими ознаками можна класифікувати рекреаційні комплекси?
3. Від яких умов залежить функціональний профіль рекреаційного комплексу?
4. Які містобудівні фактори класифікації рекреаційних комплексів?
5. Які соціально-економічні фактори класифікацій рекреаційних комплексів?
6. Дайте визначення санаторного комплексу.
7. Визначіть типи установ санаторного комплексу.
8. Охарактеризуйте композиційні прийоми взаємозв'язку функціональних груп приміщень санаторного комплексу.
9. Який вплив роблять природні умови на об'ємну композицію санаторного комплексу.
10. Охарактеризуйте склад санаторного комплексу.
11. Дайте визначення комплексу відпочинку. Яке основне призначення комплексів відпочинку?
12. Які принципи організації комплексів відпочинку?
13. Яка типологія архітектури будинків заміського відпочинку?
14. Яка типологія архітектури будинків міжселищного відпочинку?
15. Перелічіть види архітектурних композицій курортних готелів.
16. Дайте визначення туристського комплексу. Які існують типи туристських установ?
17. Визначіть містобудівні умови розміщення туристських установ.
18. Охарактеризуйте рекреаційні установи автотуризму.
19. Охарактеризуйте рекреаційні установи водного туризму.
20. Визначите види туристських маршрутів по конфігурації.
21. Дайте класифікацію транспортних і стаціонарних складових

- туристського маршруту.
22. Назвіть архітектурно-композиційні типи туристських установ.
23. Охарактеризуйте архітектурно-просторову композицію туристських готелів.
24. Дайте характеристику туристських готелів атриумного типу.
25. Яке вплив природного ландшафту на прийоми його взаємозв'язку з архітектурою?
26. Визначіть види архітектурно-просторової композиції туристського готелю в міжселищній зоні.

Лекція 5. ФУНКЦІОНАЛЬНО-ПЛАНУВАЛЬНА СТРУКТУРА РЕКРЕАЦІЙНИХ УСТАНОВ

5.1. Функціонально-планувальна структура рекреаційних установ.

5.2. Основні складові внутрішнього простору. Основи формування внутрішнього простору рекреаційних установ.

5.3. Планувальна організація житлового поверху рекреаційних установ.

5.1. Функціонально-планувальна структура рекреаційних комплексів

Готель (або туристський комплекс) являє собою складну структуру, що складається з декількох різних функціональних груп приміщень, зі специфічними технологічними зв'язками її окремих частин між собою.

Головними функціональними групами є наступні:

- вестибюльна група - приміщення прийому й обслуговування;
- приміщення житлової групи;
- група приміщень харчування;
- група приміщень культурно-масового обслуговування й група спортивно - рекреаційних приміщень;
- група приміщень адміністрації;
- група службових і господарських приміщень і група приміщень інженерного встаткування;
- група приміщень торгово-побутового обслуговування.

Готель або готельний комплекс може складатися з декількох будівель. Як правило, це основні будинки (житлові корпуси, пункти харчування, спорткомплекси й т.п.) і допоміжні (котельні, гараж (елінг), складські приміщення і т.д.).

До складу готельних комплексів входять також артезіанські й насосні свердловини, комунальні споруди (каналізаційні колектори), гавані й т.д.

5.2. Основні складові внутрішнього простору. Основи формування внутрішнього простору рекреаційних установ.

Група приймально-допоміжних приміщень

Група приймально-допоміжних приміщень - це сполучна ланка для всіх основних груп приміщень готелю й саме вона створює перше враження про готель. До основних функцій вестибюльної групи можна віднести прийом, оформлення, розміщення клієнтів; розрахунки із клієнтами; видача різних довідок по готелю; зберігання й транспортування багажу й т.д. Тут же відбувається розподіл і перерозподіл деяких видів робіт.

Вся площа вестибюля розбивається на зони таким чином, що всі шляхи руху персоналу готелю, приїжджаючих, від'їжджаючих, доставки багажу в номери й автобуси (машини), епізодичних відвідувачів не перетиналися. За нормативну площу вестибюля приймається $0,74 \text{ м}^2$ на 1 місце. У вестибюлі передбачаються:

- зона прийому клієнтів;
- зона транзитного руху до ліфтів і сходів (вертикальні комунікації);
- зона відпочинку й очікування;
- спеціальні місця для гардероба, для установки торгівельних кіосків, телефон-автомат.

У приймально-вестибюльну групу крім вестибюля можуть входити:

- відділення зв'язку (переговірний пункт, Інтернет-кафе, пошта);
- відділення банку;
- підприємство ресторанного господарства (кафе, бар);

- транспортне й туристське агентство;
- перукарня;
- пункт прийому до хімчистки й ремонту одягу;
- камера схову й сейфи;
- приміщення адміністратора й порт'є;
- різні магазини (сувенірів, квітів);
- кімнати спецслужб (охорона, черговий лікар);
- приміщення для сортування багажу і його наступної доставки в номери, і через безпосередній доступ до машин, автобусів;
- санітарні вузли.

Розміщення зазначених вище приміщень і служб відбувається навколо її основної ланки - вестибюля. При цьому враховується можливість швидкого орієнтування прибуваючих, зоровий контроль за прибуваючими. Важливо виключити скупчення різних груп туристів (прибуваючих і/або від'їжджаючих).

У великих комплексах прийомну й адміністративну групи поєднують в одну групу й виділяють в окремий блок - будинок. У такому будинку можуть бути зосереджені всі приміщення торгівельного й побутового призначення.

Велике значення має й місце розташування ліфтів і сходів. Звичайно, ліфти компонують групами по кілька ліфтів у групі. Місця постановки таких груп повинні забезпечити самі найкоротші шляхи доступу в номери. У вестибюлі ліфти повинні бути розташовані на видному місці так, щоб їх можна було легко знайти.

Для інвалідів і інших малорухомих груп населення в готельних будинках один з основних входів повинен бути оснащений пандусом або іншим устроєм, що забезпечить безперешкодний підйом інваліда на рівень входу в приміщення, його 1-го поверху або ліфтового холу. Такий вихід повинен бути захищений від атмосферних опадів; перед ним обладнається площадка не менш 2,5 м² із дренажем (стік вод). У самому вестибюлі повинно бути організоване місце для обслуговування інвалідів. Те ж стосується й санвузла.

Група приміщень адміністрації

Група приміщень адміністрації звичайно розташована на першому або другому поверхах будинку. Приміщення адміністрації повинні мати зручний зв'язок з усіма групами приміщень готелю. У готелях, розрахованих на кількість до 400 чоловік площа, виділювана для групи адміністративних приміщень рівняється $0,12 - 0,18\text{м}^2$ на одне ліжко-місце, а в великих готелях так само існують свої стандарти. У групу приміщень адміністрації входять:

- кабінети директора і його заступників;
- кабінети головного інженера й інженерно-технічного персоналу;
- кабінети економіста й планового відділу;
- кабінети головного бухгалтера й бухгалтерії;
- кабінети начальника відділу кадрів і сам відділ;
- кімната для оператора ЕОМ і архів;
- інші кабінети або кімнати (конторські приміщення, приміщення каси).

Якщо в готелі є ресторан і він підкоряється готелю, то додаються кабінети для адміністративної структури ресторану (кабінет директори і його заступника). Якщо ресторан працює незалежно від готелю, то склад адміністративних приміщень для ресторану дублюється.

Група приміщень культурно-масового обслуговування

Група приміщень культурно-масового обслуговування має приміщення наступного призначення:

- Спортивні споруди: відкриті й закриті басейни, корти, спортивні зали, спортмайданчики (тенісні корти, поле для гольфа, футбольні волейбольні, баскетбольні площадки й т.д.), лазні-сауни;
- Розважальні приміщення: кімнати для кружків і тематичних занять, бібліотека, кіноконцертні (танцювальні, бальні, банкетні) зали, зал ігрових автоматів або казино;
- Приміщення для ділових зустрічей: конференц-зали, виставочні приміщення, приміщення для відділень банків і проведення банківських операцій, окремі кімнати, зали й кабінети для переговорів, симпозіумів,

конгресів.

Слід зазначити, що всі ці приміщення часто сполучаються з підприємствами ресторанного господарства - бара, кафе й кафетерію.

Однак не всі готельні підприємства мають такі приміщення. Дана група приміщень більше властива курортним і туристським готелям, а кількість цих приміщень залежить від категорії готелю. Готелі же загального типу, найчастіше такі приміщення не мають, їхнє призначення - це надання місця для нічлігу й харчування.

Група службових і господарських приміщень і група приміщень інженерного устаткування готелю

Група службових, господарських, інженерних приміщень складається:

- побутові приміщення персоналу готелю: вестибюль, гардероб, інші побутові приміщення;
- роздільні приміщення для чистої і брудної білизни (поверхові білизняні й центральна білизняна для всього готелю). Центральна білизняна для всього готелю може зв'язуватися ліфтом з поверховими білизняними;
- ремонтні майстерні: слюсарного й столярного, малярська, електроустаткування й слабкострумівих устроїв;
- склади меблів, інвентарю, будівельних і ремонтних матеріалів і т.д.;
- приміщення життєзабезпечення готелю: насосні, електрощитові, котельні, вентиляційні камери, камери сміттєвидалення, білизнопровід для брудної білизни й т.д.

Група приміщень торгово-побутового обслуговування

Група приміщень торгово-побутового обслуговування відповідає за надання додаткових послуг гостям. До таких послуг відносяться послуги торгівельних підприємств, хімчисток, фотоательє, косметичних салонів і спа-центрів, перукарень і т.д. Часто наявність таких приміщень залежить від категорії готелю або готельного комплексу, чим вище категорія, тим більше таких підприємств у готелі.

5.3. Планувальна організація житлового поверху рекреаційних установ

Приміщення житлової групи

Житлова група приміщень - це основна частина приміщень у будь-якій готельній установі (готель, пансіонат, санаторій і т.д.). У загальному обсязі споруд готельних установ вона займає 50 - 80% обсягу. Спальна група складається зі спальних кімнат, віталень-холів, коридорів, господарських приміщень, куточків відпочинку. Іноді вітальні-холи поєднують із поверховими ліфтовими холами. До складу господарських приміщень входять кімнати завідувача, покоївок, прибиральниць, кімнати для зберігання чистої й брудної білизни, інвентарні й комори, сортувально-сервізна, що забезпечує доставку харчування в номери, кімната чергової по поверху. Якщо на поверсі перебувають ключі від номерів, то розрахунок з клієнтами може проводитися так само в кімнатах чергових по поверху.

Загальна площа номера складається з декількох частин: житлова кімната, передня, санвузол. Крім цих приміщень в установах туризму, відпочинку, санаторіях виникає необхідність в організації спеціальних зон денного відпочинку як суспільних, так і індивідуальних (табл. 5.1).

Таблиця 5.1

Спеціальні зони денного відпочинку

Найменування	Визначення
Балкон	Відкрита площадка, що виступає зі стіни й має огороження
Веранда	Критий балкон або тераса навколо вдома або уздовж однієї стіни
Лоджія	Перекрите й обгороджене із трьох сторін приміщення, відкрите в зовнішній простір, має огороження
Тераса	Літня прибудова до житлового приміщення з дахом на стовпах, часто застелена

Планувальне вирішення житлової частини готелю, звичайно, ґрунтується на коридорі, забудованому з однієї або з двох сторін номерами. Довжина

коридору може визначатися розмірами ділянки, відведеної під будівництво або кількістю сходів, розставлених з урахуванням протипожежних норм. Відстань між двома сходами для евакуації не повинне перевищувати 80 м, а при тупиковому коридорі (коли сходи є тільки з однієї сторони) максимальне видалення входу в номер від сходів не повинне перевищувати 25 м. Найпоширеніша схема планування готельних корпусів, основою яких є коридори з різним розташуванням номерів і вертикальних комунікацій:

- прямокутний поверх з номерами із двох сторін від коридору
- прямокутний поверх з номерами розташованими по одну сторону від коридору. Такий план використовується тоді, коли номери повинні мати певну орієнтацію, наприклад, на південь.

- прямокутний поверх з двома коридорами, між якими розташовані вертикальні комунікації й позбавлені природного світла службові приміщення.

- два прямокутних поверхи, об'єднаних блоком вертикальних комунікацій. номери розташовані із двох сторін від коридорів

- житловий поверх хрестоподібної чи Т-образної форми. номери розташовані із двох сторін від коридору.

- поверх у формі трилисника. номери розташовані із двох сторін і з однієї сторони коридору.

- поверх у вигляді замкнутого прямокутника, квадрата, кільця. номери розташовані із двох сторін і з однієї сторони коридору.

Всі зазначені типи можуть мати змішані типи планування приміщень готелів. Для всіх варіантів вважається оптимальним поворот кімнат разом з коридором так, щоб з кімнат відкривався необхідний вид (наприклад, до моря). У тому випадку, якщо готель будується у вигляді багатоповерхової вежі, то вертикальні комунікації будуть перебувати в центрі плану житлового поверху, а номери будуть займати зовнішній периметр будинку.

Ще одним типом планування готельних будинків є атриум. Атриум - це частина обсягу будинку у вигляді добре освітленого простору, як правило, розвиненого по вертикалі з галереями, на які виходять приміщення різного

призначення. Номера можуть виходити на зовнішню й на внутрішню сторони від коридору або на обидві сторони від коридору. При двосторонньому розташуванні номерів недоліком є те, що номери усередині будови виходять у внутрішній двір, що позбавляє гостей гарного виду з вікна. Атріум, розвитий по горизонталі у вигляді витягнутого добре освітленого проходу може називатися пасажем.

Контрольні питання:

1. Які існують функціональні групи в готельних підприємствах?
2. У чому укладається особливість формування вестибюльної групи приміщень?
3. Приміщення житлової групи, їхній склад.
4. Що являє собою група приміщень харчування?
5. Від чого залежить наявність приміщень культурно-масового обслуговування й спортивно-рекреаційних, їхній склад?
6. Відповідно до яких критеріїв формується група приміщень адміністрації?
7. Що входить у групу службових і господарських приміщень, групу приміщень інженерного встаткування?
8. Обґрунтуйте необхідність наявності групи приміщень торгово-побутового обслуговування.

Лекція 6. ФУНКЦІОНАЛЬНО-ПЛАНУВАЛЬНА СТРУКТУРА РЕСТОРАННОГО ГОСПОДАРСТВА В РЕКРЕАЦІЙНИХ УСТАНОВАХ

6.1. Приміщення ресторанного господарства.

6.2. Архітектурно-планувальні рішення підприємств ресторанного господарства.

6.1. Приміщення ресторанного господарства.

Композиційні схеми підприємств ресторанного господарства

Група приміщень ресторанного господарства надають харчування клієнтам готелів з вибором будь-якого варіанта у вигляді сніданку, двохразового або

триразового харчування. Кількість підприємств РГ і їхня обов'язкова наявність залежить від категорії готелю (див. табл. 6.1)

Таблиця 6.1

Підприємства РГ для надання послуг харчування

Категорія готелю	Підприємство ресторанного господарства
*	Може бути відсутнє
**	Ресторан, бар, кафе, їдальня, закусочна. Мінімально повинно бути присутнім хоча б одне з перерахованих підприємств.
***	Ресторан або кафе. Кількість місць не менш 75 % від загальної кількості місць у готелі. Обов'язкове надання сніданку. Обслуговування номерів з 7:00 до 24:00 години.
****	Хоча б одне підприємство харчування надає свої послуги цілодобово. Цілодобове обслуговування номерів. Обов'язкове надання сніданку. <ul style="list-style-type: none"> Ресторан, кілька залів, окремі кабінети. Кількість місць не менше 75 % від загальної кількості місць у готелі. Клас обслуговування не нижче «Вищого». Банкетний зал (зали), можна й такий, що трансформується в конференц-зал. Бар. Окреме приміщення для харчування персоналу(у вигляді буфета або їдальні).
*****	Підприємства харчування надають свої послуги цілодобово. Цілодобове обслуговування номерів. Обов'язкове надання сніданку. <ul style="list-style-type: none"> Ресторан, кілька залів, окремі кабінети. Кількість місць не менше 75% від загальної кількості місць у готелі. Клас обслуговування не нижче «Вищого». Банкетний зал (зали), можна й такий, що трансформується в конференц-зал. Бар. Додатковий бар у зоні прийому. Окреме приміщення для харчування персоналу (у вигляді буфета або їдальні).

У сучасних підприємствах РГ здійснюється наступний виробничий цикл:

- прийом і зберігання напівфабрикатів і сировини;
- доготування напівфабрикатів і доробка сировини;
- теплова обробка й оформлення блюд;
- реалізація продукції і обслуговування клієнтів.

Основні групи приміщень підприємств РГ

Відповідно до виробничого циклу виділяють:

- складські приміщення (комори для сухих продуктів, овочів, інвентарю й тари, охолоджувані камери, для швидкопсувних продуктів, завантажувальні);
- виробничі приміщення (гарячий і холодний цехи, кондитерський, овочевий, м'ясо-рибний, пиріжкового цеху, мийні столового й кухонного посуду, кімнати шеф-кухаря);
- торгівельні приміщення (вестибюль, гардероб, умивальна й убиральня для відвідувачів, обідні зали, буфет, приміщення для продажу обідів, напівфабрикатів);
- адміністративно-побутові приміщення (кабінети директора, зам. директора, головного бухгалтера, кімната персоналу, мед. кімната, гардеробні, душові й убиральні для персоналу).

Площа складських приміщень ресторанного господарства залежить від його розмірів і призначення. У коморах зберігають продукти й різні предмети матеріально-технічного призначення. Комори можна класифікувати за рядом ознак :

1. За температурним режимом:

- неохолоджувані, в яких зберігають овочі, сухі продукти, алкогольні й неалкогольні напої, інвентар, білизну, тару;
- охолоджувані, використовувані залежно від виду товару для зберігання напівфабрикатів і напоїв, риби й м'яса, жирів, фруктів і зелені, харчових відходів.

2. По місцю розташування:

- закриті - розташовані в будинку. Найчастіше розташовують на першому (цокольному) поверсі або в підвалі;
- напівзакриті - навіси;
- відкриті - площадки.

3. По кількості, що обслуговуються:

- для групи підприємств РГ, наприклад, що входять у готель категорії 5*, де повинне бути кілька таких підприємств;
- для одного підприємства, наприклад, комора добового запасу напоїв для бара.

Улаштовують складські приміщення по можливості компактно й на одному рівні, а завантажувальні площадки розташовують із боку господарського двору з урахуванням їх зв'язку з виробничими приміщеннями. Перед завантажувальною площадкою повинна бути платформа висотою 1,1 м і шириною – 4 м, але не менш 3 м або розвантажувальна рампа довжиною – 12 м (рампа (фр. *rampe*) - похила площадка для в'їзду вантажно-розвантажувальних машин у транспортні засоби й склади й виїзду з них) . Складські приміщення обладнаються холодильниками, холодильними камерами, стелажми й вимірювальними приладами, а так само обладнують ліфтами й транспортними стрічками.

Виробничі приміщення необхідні для виробництва продукції певного асортименту. У РГ різні виробничі підрозділи, де проводиться первинна обробка сировини, приготування напівфабрикатів і виготовлення готової продукції, називають цехами. При цьому в цехах виконують різні стадії технологічного процесу з обов'язковим дотриманням вимог санітарної безпеки, завдяки яким їх підрозділяють з урахуванням продукції, що випускається і типу ресторанного підприємства на наступні приміщення - цехи: заготовочні, доготовочні, підсобні, допоміжні, спеціалізовані.

У **заготовочних** приміщеннях РГ проводять первинну обробку сировини (м'ясо, риба, птиця, овочі) і готують напівфабрикати для доготовочних цехів,

мережі ресторанів і т.д. Заготовочні приміщення на великих підприємствах – це м'ясний і рибний цехи, цех з обробки птиці, овочевий розташовують в окремих приміщеннях, а на підприємствах невеликої потужності кілька цехів поєднують в одне м'ясо - рибний і овочевий цехи й виділяють для кожного з видів сировини окремий стіл, обробні дошки й ножі, при цьому відповідно до вимог санітарної безпеки в цехах всі ці предмети маркують, наприклад, МС - м'ясо сире, РС - риба сира й т.д.

В **овочевому цеху** проводять первинну обробку овочів і наступне виготовлення овочевих напівфабрикатів. Обладнаються овочеві цехи (залежно від розміру підприємства РГ) каліброваними машинами й картоплечистками, овочерізками, ваннами для миття овочів, шаткувальними дошками, ножами й спеціальними столами з отворами: одна для відходів, а інше для очищених овочів. Для переміщення неопрацьованих і оброблених овочів використовують різну тару (кошики, дерев'яні цебри, каструлі, ящики й т.п.).

У **м'ясному, рибному цехах і цеху з обробки птиці**, так само як і в овочевому ведуть первинну обробку продуктів і виробництво напівфабрикатів.

Доготовочний цех складається з гарячого й холодного цехів, необхідних для приготування гарячих і холодних блюд, закуски. Тут же проводиться оформлення готових блюд і їхня подальша реалізація в зали ресторанного підприємства або для його підрозділів. Тому в таких цехах постійно забезпечується потоковість виробництва продукції.

У **гарячому цеху** проводиться теплова обробка продуктів, доводять до готовності напівфабрикати, готують перші, другі, солодкі блюда, кондитерські вироби (якщо підприємство маленьке), підготовляють продукти для холодних блюд.

На великих підприємствах РГ гарячий цех складається із двох підрозділів: супового, де забезпечується готування гарячих блюд - бульйонів, супів і соусного, у якому готують другі блюда, соуси.

Підсобний цех – це цех по виробництву безалкогольних напоїв на великих підприємствах.

У спеціалізованому або універсальному (кондитерському, піріжковому й борошняному виробках) цехах випускають борошняні кондитерські вироби й напівфабрикати.

Кондитерський цех необхідний для виробництва різноманітних борошняних кондитерських і кулінарних виробів.

До складу виробничих приміщень входять так само **допоміжні приміщення**, необхідні для виконання супутнього виробничому процесу – це роздавальні приміщення, приміщення для зберігання добового запасу продуктів, інвентарю, санітарно-технічного інвентарю, тари, мийна посуду, сервізна, кімната шеф-кухаря та ін. У роздавальних приміщеннях проводиться відпустка готової продукції офіціантам.

У цілому ж склад, площа, устаткування виробничих приміщень залежить від типу підприємства, його категорії й місткості залу.

Торговельні приміщення поєднують у собі торговельні зали з роздавальними приміщеннями, вестибюль, гардероб, зали чекання або аванзал, убиральню для відвідувачів, обідні зали, буфет, банкетні зали, бари, коктейль-холи, касу, хліборізку, сервізного, мийну столового посуду.

Площа, займана торговельними приміщеннями залежить від кількості посадкових місць і виділеної відповідно до нормативів площі на 1 місце. *Наприклад*, у ресторанах з естрадою і танцмайданчиком на 1 місце виділяється 1 - 3,5 м², а без них 1,8 м². Іншим фактором, що впливає на площу торговельного приміщення у структурі готельного господарства, є кількість підприємств ресторанного господарства в його структурі.

Вестибюльна група приміщень РГ складається з вестибюля, санвузла й, іноді, з гардероба. У готелях у ресторанного й готельного господарств може бути спільна вітальня, бюро обслуговування, кіоски, наприклад, лобі бар.

Функціонально вестибюльна група ресторанного господарства (ресторани, бари, кафе, буфетами) повинна бути композиційно пов'язана з вертикальними й горизонтальними комунікаціями готельного господарства, а у випадку обслуговування не тільки клієнтів готелю, але й жителів міста,

ресторанне підприємство повинне мати окремий вхід, самостійні вестибюль із гардеробом і санвузол.

Вестибюль повинен мати у своєму розпорядженні **гардероб**, який повинен обслуговувати не менше 70% місць ресторанного підприємства, а іноді й з розрахунком більше 100% для клієнтів, які очікують обслуговування.

У вестибюлі можуть розташовуватися торговельні кіоски, вхід у санвузол, аванзал (зала чекання), що використовується як місце зустрічі гостей або очікування.

Санітарний вузол розміщують з боку вестибюля, обов'язково повинен мати вмивальники, може сполучатися з кімнатою для паління.

Кімнату для паління обладнують зручними м'якими меблями. Приміщення повинне мати гарну вентиляцію, а оздоблювальні матеріали не повинні бути легкозаймистими.

Аванзал (зала чекання) використовують для очікування вільних місць у ресторані або запрошення на банкет. В аванзалі метрдотель зустрічає споживачів ресторанних послуг. Розташовують аванзал перед торговельними й банкетними залами, може бути частиною готельного холу, тому його обладнують кріслами, диванами, журнальними столиками, телевізором.

У **торговельному залі** (у т.ч. бенкетний, фуршетний) відбувається безпосереднє обслуговування відвідувачів ресторанного підприємства. Торговельний зал може бути один або кілька, які розділяються капітальними перегородками або мобільними - розсувними й знімними перегородками, ширмами, що дозволяє змінювати місткість і форму залу .

Іншим варіантом устрою торгівельного залу є два яруси у залі, де:

- на першому ярусі перебувають танцювальна площадка, естрада, бар, місця для клієнтів;
- на другому ярусі (антресоль) розташовуються місця для клієнтів, які організують у вигляді лож, ніш, боксів (іноді з окремим входом), для чого використовується архітектурно - планувальні форми організації простору й оснащення ресторанного підприємства у вигляді перегородок різної висоти,

меблів, декоративних рослин і т.д.

Торговельні зали є основним приміщенням РГ з прийому відвідувачів. При плануванні залу враховують співвідношення довжини й ширини - від 2:3 до 1:3, що дає строгу прямокутну форму .

Танцювальна площадка є одним з найважливіших елементів торговельного залу й часто є визначальним елементом композиції всього оформлення залу. Розмір танцмайданчика повинен дозволяти розмістити не менш 70 % загального числа споживачів, а її площа визначається з розрахунку 0,15 м² на одне місце.

Кімнату музикантів розташовують за естрадою, вона необхідна для відпочинку музикантів, зберігання їхніх речей і інструментів.

Буфети (або бари) у готельному підприємстві можуть бути зовнішніми, до яких відносяться поверхові буфети й внутрішні, що перебувають безпосередньо при ресторанах і розміщуються в торговельному залі. Буфети розташовують у групі виробничих приміщень, поруч із торговельним залом і підрозділяються на основний, кавовий, хліборізку.

Основний буфет складається з підсобного приміщення для зберігання продуктів і приміщення, обладнаного холодильними шафами, прилавками, вітринами й охолодними вітринами, стелажми, вагами, умивальником з наявністю холодної й гарячої води, де проводиться підготовка й наступна реалізація продукції.

Кавовий буфет використовують для приготування гарячих напоїв (чай, кава, какао).

На **барній стійці** проводиться обслуговування клієнтів. Барна стійка може мати вигнуту або прямолінійну форму, особова сторона якої відповідає інтер'єру торговельного залу.

Коктейль – зал (коктейль - бар) може бути в окремому приміщенні для обслуговування учасників різних зустрічей або у вестибюлі, виконуючи роль лобі бара.

Хліборізка або буфет – хліборізка – це приміщення, що

використовується для зберігання і нарізки хліба.

У **сервізній** зберігають і відпускають офіціантам посуд, столові прилади й білизну. Розташовується сервізна поруч із мийною столового посуду (з'єднуються передатним вікном), роздавальним приміщенням і торговельним залом. Відповідно до норм оснащення на одне місце виділяють два комплекти посуду й приладів.

Чисту й використану білизну зберігають в **білизняній**.

Мийна столового посуду необхідна для миття столового посуду й приладів. Мийна столового посуду з'єднується вікнами із сервізною й торговельним приміщенням вікнами. При проектуванні мийної враховується потужність ресторанного підприємства й кількість використовуваного посуду.

Роздавальна використовується для короткочасного зберігання й видачі вже сформованих блюд офіціантам з наступною їх реалізацією, тому роздавальна є сполучною ланкою між виробничими й торговельними приміщеннями.

Касу розташовують у приміщенні, яке примикає до роздавальної. З метою економії простору касове місце можна розмістити на території роздавальної або в інших зручні для цього місцях. Якщо ресторанне підприємство працює за принципом самообслуговування, то касу встановлюють в торговельному залі наприкінці роздавальної лінії або у входу в торговельний зал.

Приміщення для офіціантів, призначене для відпочинку офіціантів, улаштовують в ресторанних підприємствах, розрахованих на обслуговування залу місткістю більше 100 місць. У ресторанах вищої категорії й категорії люкс може бути додане окреме приміщення для метрдотеля.

До **адміністративно-побутового приміщення** ресторанного господарства відносяться кабінети директора, замдиректора, головного бухгалтера, кімната персоналу, медична кімната, гардеробні, душові й убиральні для персоналу.

6.2. Архітектурно-планувальні рішення підприємств ресторанного господарства

З погляду архітектурно-планувальних рішень до підприємств ресторанного господарства ставлять наступні вимоги:

- розміщення торговельних і неторгових приміщень відповідно до прийнятої об'ємно-планувальної структури готельного будинку (одноповерхової або багатоповерхової), і з урахуванням технологічних особливостей кожної групи;
- взаємне розташування основних груп повинне забезпечувати їхні найкоротші взаємозв'язки, чітке рішення без перетинання потоків відвідувачів і персоналу чистого й немитого посуду, напівфабрикатів, сировини й відходів;
- створення найбільш оптимальної структури приміщення РГ у структурі готельної установи, а так само з можливою трансформацією приміщення РГ у зв'язку з якими-небудь змінами. Такими змінами можуть бути зміни в технології виробництва або прийом делегатів конференції, яким потрібно власне приміщення для прийому їжі. Якщо в будинку готельної установи зосереджено кілька підприємств РГ, то можна скоротити площі приміщень, що обслуговуються, за рахунок їхнього спільного використання.

Розташування окремих груп приміщень РГ

При проектуванні окремих груп приміщень їх поміщують у таких частинах готельного підприємства:

- складські приміщення розташовують, як правило, у підвалі, цокольному або на першому поверхах з боку господарського двору, з урахуванням їх зв'язку з розвантажувальним і виробничим приміщеннями;
- виробничі приміщення komponують і розміщують у плані готелю з обліком найкоротших і зручних зв'язків зі складськими приміщеннями, роздавальній і мийній столового посуду;
- торговельні приміщення розміщують з боку головного й бічного фасадів. У готелях ресторани завжди мають обов'язково два входи - з вулиці й

безпосередньо з готелю;

- адміністративно-побутові приміщення розміщують ізольовано від інших приміщень, але з урахуванням зручного зв'язку з ними. Часто адміністративно-побутові приміщення РГ розташовують разом з адміністративно-побутовими приміщеннями готелю;
- технічні приміщення розташовують, як правило, у підвалі з ізольованим від інших приміщень входом. Технічні приміщення РГ і готеля можуть бути спільними;
- об'ємно-планувальна композиції приміщення РГ (композицію будинку РГ) у цілому визначають з умови раціонального взаємозв'язку харчоблока й обіднього залу, доставки їжі в номери.

Композиційні схеми підприємств РГ

- **Центрична схема** – у плані така схема має форми близькі до квадрата або кола з розташуванням обслуговуючих приміщень у центрі приміщення або будинку РГ, а обідніх залів з роздавальними – навколо виробничих приміщень. За такою схемою доцільно розташовувати підприємства РГ із декількома залами (загального типу, дієтичного харчування й т.д.). Найбільший економічний ефект така схема дає при кількості місць від 200;
- **Фронтальна схема** характеризується розташуванням торгівельних приміщень по поздовжній осі будинку паралельно неторговим приміщенням. Відмінною рисою таких приміщень або будинків є їхня витягнута форма;
- **Глибинна схема** ґрунтується на розташуванні неторгових приміщень за торгівельними в глибині будинку (обідній зал примикає до блоку кухні короткою стороною). Ця схема доцільна для невеликих підприємств до 100 місць, які як би затиснуті іншими приміщеннями або будинками;
- **Кутова схема** характерна розміщенням блоку кухні в одному з кутів плану так, що своїми двома сторонами він примикає до обіднього залу. Використання такої схеми добре для підприємства місткістю 200 і більше місць із декількома відособленими залами, розташовуваних на кутових

ділянках забудови;

- **Роз'єднана схема** ґрунтується на розташуванні торговельних приміщень навколо неторгового приміщення. Дана схема зручна для РГ з двома торговельними залами, наприклад загального й дієтичного харчування.

Контрольні питання:

1. Дайте характеристику залежності категорії готелю і наявності в ній підприємств харчування і час їхньої роботи.
2. Назвіть основні групи приміщень ресторанного господарства.
3. Визначіть вимоги до підприємств ресторанного господарства з погляду архітектурно-планувальних рішень.
4. В які частини готельного підприємства при проектуванні поміщають окремі групи приміщень РГ.
5. Назвіть композиційні схеми підприємств РГ.

Лекція 7. ІНТЕР'ЄР ЯК ОРГАНІЗОВАНИЙ ВНУТРІШНІЙ ПРОСТІР (на прикладі готелів)

7.1. Інтер'єр приміщень рекреаційної установи.

7.2. Інтер'єр ресторанного господарства як частини рекреаційної установи.

Специфіка готелів укладається в різноманітті функцій цих об'єктів. Це одночасно й житлові, і суспільні будинки, що визначає особливості формування інтер'єрів.

Інтер'єр - це організація внутрішнього простору будинку, що являє собою зорово обмежене, штучно створене середовище, що забезпечує нормальні умови життєдіяльності людини.

Інтер'єр – складне, багатопланове поняття, що володіє величезною естетичною психофізіологічною силою впливу на людину.

Сприятливі умови життєдіяльності людини в готелях забезпечуються

завдяки створенню комфорту як у самому будинку готелю, так і на території, що прилягає до нього. Загальний комфорт внутрішнього простору готелів є інтегруючим поняттям. Він включає екологічний, функціональний і естетичний комфорт середовища будь-якого приміщення готелю.

Екологічний комфорт створюють оптимальним для організму людини сполученням температури, вологості, швидкості руху повітря й впливу променистого тепла. Наприклад, у стані спокою або при виконанні легкої фізичної роботи температура взимку не повинна перевищувати 18 - 22, а влітку 23 - 25°C; швидкість руху повітря взимку повинна становити 0,15, а влітку 0,2—0,4 м/с; відносна вологість – 40 - 60%.

Важливим компонентом мікроклімату будь-якого приміщення є інсоляція (опромінення приміщень сонячними променями й природне висвітлення). Тривалість інсоляції для багатьох приміщень готелів відповідно до санітарних норм і правилами повинна становити не менше трьох годин у день.

У приміщеннях готелів, де люди проводять більшу частину доби, повинно бути завжди чисте й свіже повітря, і нормальний шумовий режим.

Функціональний комфорт визначає зручність експлуатації будь-якого приміщення. Він забезпечує захист від оточення, безпеку й здійснення всіх функціональних процесів життєдіяльності людини: сон, харчування, відпочинок, особисту гігієну, розваги, ділові контакти й ін. Поділ всіх процесів життєдіяльності людини в приміщеннях здійснюється прийомами функціонального зонування як загального простору готелю з виділенням функціональних блоків, так і мікрозонуванням.

Мікрозонування здійснюється також за допомогою раціонального набору устаткування і його оптимального розміщення в будь-якому інтер'єрі.

Естетичний комфорт визначає позитивний емоційний настрій людини. Це забезпечується завдяки засобам і прийомам, за допомогою яких досягається об'єднання всіх елементів інтер'єра в єдине для сприйняття ціле. Естетичний комфорт інтер'єра залежить, у першу чергу, від гармонійності предметно-просторового оточення, від того, наскільки досягнута цілісність і погодженість

його елементів.

Естетична організація середовища, або досягнення краси інтер'єра включає безліч різної різноманітних завдань. Головні з них - це композиція простору, колірне рішення й обробка поверхні, господарська (дизайнерська) форма обладнання і меблів, рішення декоративних деталей, освітлення, озеленення та ін.

Таким чином, інтер'єр будь-якого приміщення готелю повинен володіти екологічним, функціональним і естетичним комфортом.

Екологічний комфорт в інтер'єрах створюється завдяки системам інженерного забезпечення готелів: вентиляція, кондиціонування повітря, централізовані пиловидалення, опалення та ін.

Функціональний комфорт забезпечується оптимальним набором меблів і устаткування. Меблі є одним з активних компонентів формуванні інтер'єрів багатьох приміщень готелів.

Специфіка готельного господарства, багатофункціональність приміщень, що перебувають в одному будинку, обумовили диференціацію меблів по призначенню: *побутова* (для відпочинку, сну, роботи за столом, прийому їжі, зберігання плаття, для одягу); *конторська* (або офісна); *ресторанна* й *спеціальна* (устаткування бара, перукарні, довідкові місця чергових і т.д.).

Сучасні меблі по характеру конструктивної структури підрозділяються на стаціонарну, комбіновану багатофункціональну (коли один предмет виконує дві й більше функції) і трансформовану (у т.ч. секційну).

Вимоги до меблів установлюються відповідно до комфортності готелів і їхнім призначенням. Комфортність готелів визначає якість і кількість меблевих виробів, а функціональне призначення готелів - номенклатуру меблів.

При розміщенні меблів обов'язково враховуються норми розривів і проходів між меблевими виробами. Характер планувальної організації меблів залежить також від типу функціонального блоку готелю, у якому вона розміщається.

Так, *наприклад*, номенклатура й вид меблевих виробів прийнятно-

допоміжних приміщень із вестибюлем залежать від функції приміщень цієї групи, а також від динаміки технологічних процесів, що відбуваються в них. Організація єдиної форми обслуговування зажадала створення служби порт'є, у зв'язку із чим відбулося коректування асортиментів меблів. Централізація цієї служби, зосередження у вестибюлі устаткування для ключів забезпечує комфортність обслуговування і поліпшує контроль за його станом.

Композиційні прийоми розміщення меблів у приміщеннях цієї групи залежать від розмірів і об'ємно-планувального рішення приміщення, функціональних зв'язків технологічного процесу.

Найбільшу увагу у всіх типах готелів приділяють меблюванню приміщень блоку житлової групи. Меблювання цих приміщень повинне вирішувати основне завдання: створити максимум зручностей при мінімальній площі.

У приміщеннях житлових поверхів використовують спеціальні готельні меблі: вбудовані, меблі, що трансформуються, зблоковані, навісні. У результаті такого меблювання зменшується площа, займана меблями, і кількість предметів, полегшується прибирання приміщень і їх естетичне сприйняття.

Меблювання номерів залежить від площі номера й комфортності готелю. Житлова площа однокімнатного одномісного номера становить – 9 - 18 м², однокімнатного двомісного – 12 - 25 м², залежно від категорії готелю.

Прийоми розміщення меблів залежать від розмірів і конфігурації номера і його житлової площі, розташування віконних і дверних прорізів. Найбільшою складністю відрізняється меблювання однокімнатного номера, тому що сполучає функції сну, роботи, відпочинку й зберігання речей. У всіх сучасних номерах функції зберігання речей частково виносяться в передпокій, що обладнається убудованою шафою й вішалкою.

Розміщення предметів меблювання житлового приміщення номера визначається їхнім функціональним зв'язком і розташуванням у номері. Так робочий стіл повинен перебувати у вікна (паралельно йому або торцем до нього); зона відпочинку (крісло й журнальний столик) - у зоні, що переглядається від дверей; підставка для валіз ближче до дверей або блокується

з робочим столом.

Розміри функціональних зон номера визначаються з урахуванням розривів між меблевими виробами однієї зони. Розмір зони роботи й поперечному напрямку складається із ширини стола (60 см), розриву від стола до стільця (60 см) і ширини стільця (45 см), що становить 115 см. Загальний розмір зони відпочинку з одним кріслом дорівнює 150 см (ширина журнального столика - 60 см, розривши від столика до крісла – 30 см, ширина крісла - 60 см).

Загальний розмір зони сну (135 см) складається з наступних параметрів: ширини ліжка - 90 см (85 см ліжка плюс 5 см розрив від стіни), розриву 5 см між тумбочкою і ліжком, ширини тумбочки 40 см.

Особливою комфортністю відрізняються номери типу «дубль», обладнані ліжком, комбінованим столом, стільцем, журнальним столиком, кріслом і підставкою для валізи, диваном-ліжком. Диван-ліжко служить у якості додаткового спального місця, має тумбочку для постільної білизни.

Меблювання 4-місцевих однокімнатних номерів готелів утрудняє функціональне зонування меблів. Для максимального розкриття внутрішнього простору житлової кімнати тут рекомендується використовувати двох'ярусні ліжка, особливо в молодіжних готелях.

Двокімнатні номери складаються зі спальні й вітальні, які відділяються одна від одної розсувними або складними перегородками, відкритими або закритими дверними прорізами. Раціональне меблювання спальні визначається острівним розміщенням ліжок, пристінною шафою; у вітальні розміщенням меблів для відпочинку повинне забезпечуватися зручність користування телевізором, а меблі для роботи може включати підвіконний робочий стіл, що є одночасно підставкою для телевізора.

Житлова частина трикімнатних номерів складається зі спальні, вітальні й кабінету. Меблювання такого номера вирішується за аналогією із двокімнатним, але тут зона роботи виносяться в кабінет. Кабінет доповнюється також книжковою шафою або полками й зоною відпочинку. У вітальні розташовують обідній стіл зі стільцями. При спальні може знаходитися

гардеробна, а в передпокої - підставка для багажу. Трикімнатні номери можуть розміщувати у двох рівнях: на першому рівні вітальня, передпокій, санвузол, кухня-ніша, а на другому - спальня, кабінет, санвузол. Іноді кабінет розташовують на першому рівні.

Номера «апартаменти», що мають до 8 кімнат, різні й можуть бути скомпоновані з декількох номерів, які в цьому випадку з'єднуються між собою дверима й називаються номери «комплекси». Вони можуть бути обладнані для проведення нарад, зборів, для чого між номерами влаштовують розсувні перегородки й використовують меблі, що трансформуються (наприклад, ліжко-шафа).

Передпокій у всіх видах номерів в основному невеликий за площею (шириною не менш 105 см) і обладнаний убудованим (або пристінною) шафою, вішалкою і дзеркалом.

У багатокімнатних номерах передпокій відділяється від житлової кімнати дверима, а в однокімнатних і простим прорізом.

У передпокої, що не має убудованої шафи, установлюється вішалка з полицею для капелюхів і підставкою для взуття, рекомендується повісити дзеркало, виділити місце для платтяної щітки.

Меблі в готелях категорії 3, 4 і 5 зірок звичайно оброблюються фанерованим деревом дорогих твердих порід, застосовуються міцні покриття, полірування й лакування; для меблів II класу - фарбування й лакування.

Велика увагу в готелях (особливо 4 і 5 зоряних) приділяється досягненню естетичного комфорту. Він створюється завдяки художньо-просторовій організації процесу життєдіяльності людини за допомогою цілого ряду засобів. Першочергове завдання - проектування композиції простору. Це означає таку побудову інтер'єра приміщення, при якому окремі елементи сприймаються в певній системі (стильовій єдності). У цей час найпоширеніші три прийоми художньо-просторової організації інтер'єрів готелів - стиль «ретро», сучасний і змішаний.

Інтер'єр у стилі «ретро» створюється стереотипними елементами минулих

століть (ампір, бароко, рококо й ін.).

Сучасний інтер'єр в організації простору відображає строгість, простоту, логічність і лаконічність форм, їхню функціональну виправданість.

Інтер'єр, вирішений у змішаному стилі, містить елементи двох попередніх прийомів композиції простору.

Одним з найважливіших елементів інтер'єра є колірне рішення приміщень - фарбування стін, підлоги, обробка їх різними матеріалами (пластик, кераміка, гіпсокартон та ін.). Колірне рішення інтер'єра створюється з використанням принципів контрасту й нюансу. У практиці використовуються обидва прийоми.

Важливим елементом інтер'єра є світло й освітлення. Види освітлення бувають: *загальне* — обов'язкове для всіх приміщень (рівномірне); *місцеве* - додаткове освітлення якої-небудь однієї зони інтер'єра (спальних місць у номерах, столиків у ресторані та ін.); *локалізоване* - у приміщеннях з відносно великими площами, спрямоване до робочих місць.

При всіх видах освітлення велику роль грає колірне рішення й обробка стелі, підлоги й стін.

Керування освітленням місць загального користування (коридорів, сходів, холів, віталень і ін.) централізоване.

Немаловажну роль в оформленні приміщень і житлових номерів грають добутки живопису, скульптури, елементи декоративного, прикладного мистецтва й особливе озеленення.

Озеленення в інтер'єрі готелів - це особливий вид мистецтва, що виконує як естетичні, так і утилітарні функції. Озеленення активно впливає на характер формування інтер'єра і є таким же рівноцінним компонентом оформлення середовища, як обробка стін, меблювання та ін. За допомогою озеленення можна підвищити художню виразність внутрішнього простору, удосконалити його функціональну організацію. Утилітарна функція рослин укладається в створенні певного мікроклімату в приміщеннях.

Розрізняють активну й нейтральну системи озеленення. Так, у зоні роботи

створюють нейтральну систему озеленення, а в зоні відпочинку активну. За допомогою озеленення виконують поділ простору на зони.

Найбільше широко в готельних приміщеннях використовують озеленення у вестибюлях, холах, коридорах, ресторанах, кафе й у номерах.

У готелях з високим рівнем комфорту у вестибюлях створюють зимові сади. Для озеленення інтер'єрів застосовують, як правило, такі види рослин:

- декоративно-листяні;
- декоративно-квітучі;
- кучеряві й ампельні;
- сукуленти.

Включення озеленення в інтер'єр здійснюють як створенням природних (живих, засушених) природних композицій, так і штучних.

Найбільш широко використовують декоративно-квітучі рослини, ампельні, а також застосовують епіфітні рослини, тобто рослини (засохлі дерева), використовувані для кріплення інших рослин, особливо ампельних.

Велика увага приділяється мистецтву складання букетів (ікебані). В ікебані є свої закони, принципи й правила, що допомагають при складанні букета. Основним є закон пропорційних співвідношень і колірних гармоній.

Закон пропорційних співвідношень заснований на принципі золотого перетину: менше так відноситься до більшого, як більше до всього цілого. Пропорційні відносини приймаються між елементами рослинної композиції і між букетом і вазою.

У букет складають непарну кількість квітів, між висотами яких витримується співвідношення: довжина найнижчої квітки дорівнює $\frac{2}{3}$ довжини середньої, а довжина середньої становить $\frac{2}{3}$ довжини високої квітки. Перевищення букета над вазою становить $\frac{2}{3}$ загальної висоти композиції, якщо ваза висока; якщо ваза низька, то висота букета у два рази більше діаметра вази. Таке співвідношення між елементами композиції одержало назву «лінія Хогарта» за ім'ям англійського художника.

Контрольні питання :

1. Дайте визначення поняття «інтер'єр».
2. Перелічіть й охарактеризуйте складові загального комфорту внутрішнього простору рекреаційних комплексів.
3. Диференціація готельних меблів за призначенням.
4. Найпоширеніші сучасні прийоми художньо-просторової організації інтер'єрів готелів.
5. Основні складові елементи інтер'єра: колір, декоративні деталі, озеленення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Нормативні

1. ГОСТ 30389-95/ ГОСТ Р 50762-95 «Общественное питание. Классификация предприятий».
2. ДБН В.2.2-9-99. «Громадські будинки та споруди. Основні положення». (зі змінами Держбуд України від 15.03.2002р. № 4/2-99.
3. ДСТУ 3862-99 «Ресторанне господарство. Терміни та визначення».
4. ДСТУ 4268:2003 «Засоби розміщування. Загальні вимоги».
5. ДСТУ 4269:2003 «Послуги туристичні. Класифікація готелів».
6. ДСТУ 4281:2004 «Заклади ресторанного господарства. Класифікація».

Основна література

1. Архитектурное проектирование общественных зданий и сооружений: Учебник для вузов/ В.В. Адамович, Б.Г. Бархан, В.А. Варезкин и др.; Под общ ред. И.Е. Рожина, А.И. Урбаха. – 2-е изд., перераб и доп. – М.: Стройиздат, 1984.-543с., ил.
2. Байлик С.И. Гостиничное хозяйство. Организация, управление, обслуживание. Уч. пособие: 2-е изд., переаб. и доп.- К.: Дакор, 2006 – 288 с.
3. Байлик С.И. Гостиничное хозяйство. Проблемы, перспективы, сертификация. – К.: ВИРА-Р, 2001.-208 с.
4. Волков Ю.Ф. Введение в гостиничный и туристический бизнес/Серия «Учебники, учебные пособия». – Ростов н/Д: Феникс, 2003. – 352с.
5. Лукьнова Л.Г., Цыбух В.И. Рекреационные комплексы: Учеб. пособие / Под общ. Ред. В.К. Федорченко. – К.: Вища шк., 2004. – 346 с.
6. Орлов М.А. Крупные туристские центры. – М.: Стройиздат, 1983. – 159 с.
7. Основы туристской деятельности: Учебник/Г.И. Зорина, Е.Н. Ильина, Е.В. Мошняга и др.; Сост. Е.И. Ильина. – М.: Сов. спорт, 2004.-200 с.
8. Полянский А.Т. Архитектура комплексов отдыха. - – М.: Стройиздат, 1988. – 127 с.

Додаткова література

1. Богушева В.И. Организация обслуживания посетителей ресторанов и баров. Серия «Учебники, учебные пособия». – Ростов н/Д: Феникс, 2002. – 416с.
2. Волков Ю.Ф. Введение в гостиничный и туристический бизнес/Серия «Учебники, учебные пособия». – Ростов н/Д: Феникс, 2003. – 352с.
3. Захарченко М.Н. Обслуживание на предприятиях общественного питания: Учеб. для учащихся техникумов, по спец. 1752 «Организация обслуж. в предприятиях общественного питания». – М.: Экономика, 1986. – 272 с.
4. Крымская Б.А., Балашов В.В. Справочник официанта. – М.: Экономика, 1986. – 192 с.
5. Л.І. Нечаюк, Н.О. Телеш. Готельно – ресторанний бізнес: Менеджмент: Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 348с.
6. Сорокина А.В. Организация обслуживания в гостиницах и туристских комплексах: Учебное пособие. – М.: Альфа-М; ИНФРА-М, 2006.- 304с.

Навчальне видання

ПОКОЛОДНА Марія Миколаївна
РЯБЄВ Антон Анатолійович
ПОЛЧАНІНОВА Ірина Леонідівна

Конспект лекцій з дисципліни **«РЕКРЕАЦІЙНІ КОМПЛЕКСИ»**
(для студентів 4 курсу денної і заочної форми навчання освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавр, галузі знань 0201 «Культура», галузі знань 0307 «Туризм» напряму підготовки 6.020107 «Туризм»)

Редактор *М. З. Аляб'єв*

Комп'ютерне верстання *І. В. Волосожарова*

План 2010, поз. 172 Л

Підп. до друку 22.02.2010	Формат 60x84 1/16
Друк на ризографі.	Ум. друк. арк. 3,7
Зам. №	Тираж 50 пр.

Видавець і виготовлювач:

Харківська національна академія міського господарства,
вул. Революції, 12, Харків, 61002

Електронна адреса: rectorat@ksame.kharkov.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи: ДК №731
від 19.12.2001